

สตูดิโอชุดศิลปสำคัญ

เล่ม ๓

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๒๗

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961101083

สถิติบุคคลสำคัญ เล่ม ๓

วันที่ ๑๐/มิย/๒๘
เลขทะเบียน 5685 ค.3 ค.1
เลขหมู่ CT 1543 ส.6.๑
Com. no. 00244

สมุดบุคคลสำคัญ

สมุดที่ห้องสมุดรัฐสภา

เล่ม ๓

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่

พุทธศักราช ๒๕๒๘

เรื่อง สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๓

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๒๗ จำนวน ๘,๐๐๐ เล่ม

๙๒๐.๐๕๙๓

เลขาธิการนายกรัฐมนตรี, สำนัก. สำนักงานเสริม

ล ๗/๖๑ ส

สร้างเอกลักษณ์ของชาติ

สดุดีบุคคลสำคัญ. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๗

เล่ม. ภาพประกอบ.

๑. ไทย -- ชิวประวัติ. ๒. ชื่อเรื่อง.

ISBN 974-7775-86-1

คณะกรรมการ ผู้ดำเนินงาน

นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ

นายประจวบ จันทรรักษ์

นางสาวสุมาลี จุดศรี

ผู้ออกแบบปก

นางสาวชมภูกา หงษ์สุวรรณ

พิมพ์ที่ บริษัท ประชาชน จำกัด

๓๕ ซอยพิพัฒน์ ถนนสีลม บางรัก กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐

โทร. ๒๓๔-๒๐๖๒, ๒๓๕-๐๓๘๙

คำนำ

ด้วยความสำนึกในพระคุณที่บรรพบุรุษได้กระทำไว้แก่ประเทศไทย และเพื่อให้บรรลุนิติภาวะในการสร้างสรรค์อนุชนไทยให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ จึงได้มอบให้คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย นำบทความประวัติบุคคลสำคัญของชาติ ซึ่งได้ประกอบกรณียกิจในด้านต่าง ๆ เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองทั้งในอดีตและปัจจุบัน ออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ในโอกาสอันเป็นที่ระลึกของท่านเหล่านั้น ตลอดมา

บุคคลสำคัญที่ได้นำประวัติมาเผยแพร่ ล้วนเป็นผู้มีผลงานสำคัญ ๆ ในสาขาต่าง ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติโดยส่วนรวม ความเจริญก้าวหน้าทางการทหารที่ดี การปกครองที่ดี วิทยาการแขนงต่าง ๆ ในด้านศิลปะและวัฒนธรรมที่ดี ได้พัฒนาการมาโดยลำดับ ประเทศชาติและประชาชนชาวไทยมีเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทยอันควรภาคภูมิใจได้ดังเช่นทุกวันนี้ ก็ด้วยความอุตสาหะพากเพียร ด้วยอัจฉริยภาพและความเสียสละของคนไทยร่วมชาติของเราทั้งสิ้น ท่านเหล่านี้ได้แสดงความรักชาติด้วยการปฏิบัติ หาได้กล่าวแต่เพียงวาจาเท่านั้นไม่ ประวัติชีวิตและผลงานของแต่ละท่านจึงเป็นประวัติชีวิตของผู้มีอุดมคติ เป็นผู้สร้างสรรค์และเป็นแบบอย่างของการดำรงชีวิตที่ดี ซึ่งอนุชนชาวไทยสมควรศึกษาและยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติด้วยความชื่นชมและภาคภูมิใจ และเพื่อนำความมั่นคงสุขสงบมาสู่ชาติไทย

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ พิจารณาเห็นว่า ประวัติบุคคลสำคัญของชาติที่ได้นำออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยไปแล้วนั้น เป็นที่สนใจของท่านผู้ฟังจำนวนมาก คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จึงเห็นสมควรรวบรวมบทความดังกล่าว จัดพิมพ์เป็นหนังสือ “สคูติบุคคลสำคัญ” เพื่อเผยแพร่เป็นอนุสรณ์เตือนใจคนไทยทุกคนให้คำนึงถึงคุณความดีของบุคคลผู้ได้ทำคุณประโยชน์แก่ชาติ เพราะเมื่อชีวิตหาไม่แล้ว ก็ไม่มีบำเหน็จรางวัลอันใดควรภูมิใจเสมอด้วยเกียรติคุณสคูติ คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ได้จัดพิมพ์หนังสือ “สคูติบุคคลสำคัญ” เผยแพร่มาแล้วรวม ๒ เล่ม ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ และ ๒๕๒๖ ตามลำดับ ส่วนหนังสือ “สคูติบุคคลสำคัญ” ที่จัดพิมพ์ขึ้นครั้งนี้ นับเป็นลำดับที่ ๓

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย

ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

ตุลาคม ๒๕๒๗

รายนามคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

๑. นายสมภพ จันทรประภา	ประธานอนุกรรมการ
๒. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๓. ม.ร.ว.แสงสุรย์ ลดาวัลย์	อนุกรรมการ
๔. คุณหญิงโสภรต์ จันทรประภา	อนุกรรมการ
๕. ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอับ ไปษะกฤษณะ	อนุกรรมการ
๖. นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	อนุกรรมการ
๗. นางสาวอุทัยศรี ค້อคงคา	อนุกรรมการ
๘. นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๙. นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	อนุกรรมการ
๑๐. นางสาววนิดา สถิตานนท์	อนุกรรมการ
๑๑. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือหรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑๓. นางสาวไหม จบกมลศึก	อนุกรรมการ
๑๔. นางอรสา สนั่นไทย	อนุกรรมการ
๑๕. นายประจวบ จันทรรักษ์	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑๖. นางสาวสุมาลี จุฑาศรี	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

สารบัญ

คำนำ	๑
สารบัญ	๓
๑. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช “ที่ระลึกวันมหาจักรี”	๗
๒. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “ประชาธิปไตยในแผ่นดินพระปิยมหาราช”	๑๒
๓. พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการวิทยาศาสตร์และการทหารปืนใหญ่	๑๖
๔. สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนาบดี	๒๐
๕. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	๒๔
๖. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร	๒๘
๗. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ	๓๓
๘. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์	๓๗
๙. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	๔๒
๑๐. พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ผู้พัฒนาอีสาน	๔๗
๑๑. จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ	๕๑
๑๒. จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช กับการทหารไทย	๕๕
๑๓. จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต วันครบรอบ ๑๐๐ ปี วันประสูติ	๖๑

๑๔. พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์	๖๕
๑๕. พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์	๖๕
๑๖. สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)	
เกียรติประวัติด้านการต่างประเทศ	๗๓
๑๗. เจ้าพระยาอมราช ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ผู้มาจากตระกูลสามัญชน	๗๗
๑๘. เจ้าพระยาอมราช กับเกียรติคุณด้านการปกครอง	๘๑
๑๙. พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)	๘๖
๒๐. พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช)	๙๐
๒๑. เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)	๙๕
๒๒. พระวรวงศ์วิสิฐ (วรวงศ์ ศิวะศรียานนท์)	๑๐๑
๒๓. พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)	๑๐๕
๒๔. ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ สุนนชาติ สวัสดิกุล	๑๑๑
๒๕. หม่อมเจ้า รัชฎาภิเศก โสณกุล	๑๑๕
๒๖. พระยานัฏกานูร์กษย์ (ทองดี สุวรรณภารต)	๑๑๙
๒๗. หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)	๑๒๓
๒๘. พระพรหมพิจิตร	๑๒๘
๒๙. ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี	๑๓๓
๓๐. ศาสตราจารย์ฉวี ทองคำวรรณ	๑๓๗

หน้าวาง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช “ที่ระลึกวันมหาจักรี”

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

เมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกทราบข่าวส่งไปจากกรุงธนบุรีว่า พระยาสุรศักดิ์ เป็นกบฏ กระทำอกอาจ จับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีบังคับให้เสด็จออกจากราชสมบัติและก่อเหตุเดือดร้อน เป็นจลาจลแก่ราษฎรอย่างใหญ่หลวง ก็รีบยกกองทัพออกจากประเทศเขมรคืนสู่กรุงธนบุรี มีบัญชาให้เจ้าพระยาสุรสีห์พิชัยธวัชราช คูแฉกควบคุมกองทัพไทยที่เหลืออยู่เบื้องหลัง

พระนิพนธ์เรื่อง “สามกรุง” ของพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงไว้ ตามความในพงศาวดารเกี่ยวกับตอนนี้ว่า

ฝ่ายหลวงสรวิชิตผู้	นามหน
ข่าวกลับทัพอนุสนธิ์	ทราบเค้า
สวนพลูสู่ตำบล	แสนแสน
นบบาทนรนาถเจ้า	ขี่ม้านำพล
เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ	ปีขาล
ในคติโสรวาร	สอบไว้
หนึ่งหนึ่งสี่สี่กาล	จุดศก
กำหนดเวลาได้	เมื่อเช้า ๒ โมง
เสด็จถึงฝั่งแม่น้ำ	เจ้าพญา
เทียบสุริยคติว่า-	ระชี่
วันที่ ๖ เมษายน	ยนมาศ
เริ่มราชวงศ์ใหม่นี้	เมื่อนั้นวันงาม
แกลงปางวุ่นวายภายใน	เกิดขบถนคใจ
ขบถก็ปลดปล่อยพันธรี	
แกลงปางว่างเจ้าแผ่นดิน	ร้อนแพรกเหล็กคิด
ประหนึ่งไฟประลัยกัลป์	
แกลงปางปิ่นทัพกลับทัน	สมภารท่านพลัน
ระงับกบฏปีทา ฯลฯ	

ด้วยปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ความเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้าในหมู่คนไทยจึงสงบลงได้ในเวลาเร็ววัน ประชาชนชาวไทยในขณะนั้นมีที่พึ่งใหญ่อยู่แห่งเดียวคือ สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ดังนั้นเสนามัตย์ราษฎรทั้งหลายจึงพร้อมใจกันอัญเชิญเถลิงราชสมบัติเป็น “สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทร์ ฯลฯ” เป็นปฐมกษัตริย์แห่งจักรีบรมราชวงศ์ ซึ่งสถาปนาขึ้น ณ วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ เป็นต้นมา พระบรมนามาภิไธยที่ขนานขึ้นถวายใหม่ในภายหลัง คือ “พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก”

เมื่อทรงรับราชสมบัติจากอาณาจักรอยุธยาแล้ว ก็ทรงพิจารณาหารือกับเสนามัตย์-ราชเสวกถึงสถานที่ตั้งของกรุงธนบุรี ว่าควรย้ายพระนครข้ามไปอยู่ฟากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อความเหมาะสมทุกประการโดยเฉพาะทางด้านยุทธศาสตร์และด้านการขยายเมืองให้กว้างขวาง โปรดให้สถาปนาพระนครใหม่ขึ้น ณ ฝั่งตรงกันข้ามกับกรุงธนบุรี พระราชทานนามว่า “กรุงเทพพระมหานครรัตนโกสินทร์” พระนครใหม่เจริญสุขสืบมาจนปัจจุบันอายุจะครบ ๒๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ นี้แล้ว

พระนามพระบรมราชวงศ์ใหม่ว่า “จักรี” จะสืบมาแต่ความหมายใด และด้วยเหตุใดสาธารณกรณฉบับราชบัณฑิตยสถาน ตอนที่ ๑๔๘ ได้มีอธิบายเชิงสันนิษฐานไว้แล้ว

พระเดชพระคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในการที่ทรงกอบกู้บ้านเมืองให้ฟื้นคืนดี มีอิสรภาพสมบูรณ์นั้นมากมายล้นพ้น ประชาชนไทยต่างสำนึกมันและมีจิตกตัญญูกตเวทีต่อพระองค์ท่านมิรู้วาย ดังจะเห็นได้ว่านับแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างพระบรมรูปพระบูรพกษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรีขึ้น ไว้ถวายสักการะเป็นพระเทพบิดรแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาก็ทรงประดิษฐานไว้ภายในปราสาทพระเทพบิดร ข้างพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น ทุก ๆ ปี เมื่อถึงวันที่ ๖ เมษายน ประชาชนจะหลั่งไหลกันเข้าถวายสักการะพระบรมรูปพระเทพบิดร อย่างเนืองแน่นตราบนับบรรลुरूชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนา วันที่ ๖ เมษายน ขึ้นเป็นวันพระบรมราชานุสรณ์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรีเป็นทางราชการ มีหมายกำหนดการพระราชพิธี ประจำปี พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินถวายเครื่องราชสักการะ ณ ปราสาทพระเทพบิดร พระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับเรื่องนี้ มีปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุรายวันในพระองค์ท่าน เป็นข้อความประจำวันวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒ ขออัญเชิญมาดังนี้

วันจักรี วันอาทิตย์ที่ ๖ ——— บ่ายวันนี้ได้เข้าไปถวายบังคมพระบรมรูปที่ในปราสาทพระเทพบิดร ในเวลาที่เราไปก็ยังมีข้าราชการและประชาชนอยู่มาก ทั้งได้โดยเข้าไปนมัสการพระแก้วมรกต

ในพระอุโบสถด้วยก็มาก เจ้าพระยาธรรมมาได้ออแรงให้ข้าราชการผู้ใหญ่จัดของเลี้ยง ไปตั้งเลี้ยงที่ศาลา
ในลานพระอุโบสถ คือเจ้าพระยาอภัยราชา เจ้าพระยาธรรมมา พระยารวงษ์ พระยาประสิทธิศุภการ
งานนั้นนับว่าเป็นพระเกียรติยศงดงามดีมาก เพราะผู้คนไปอย่างหนาแน่น ได้ข่าวว่าห้างร้านและหนังสือ
พิมพ์จะปิดในวันพรุ่งนี้วันหนึ่งแทนวันนี้เพื่อเป็นการเคารพ

เราได้ให้เรียกวันนี้ว่า “วันจักรี”

การต่อมาเมื่ออายุกรุงเทพพระมหานครใกล้จะครบ ๑๕๐ ปี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ สร้างสะพานพระพุทท-
ยอดฟ้าเชื่อมกรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ และสร้างพระบรมรูปพระปฐมกษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรี
ประดิษฐานไว้ ณ เชิงสะพานเป็นพระปฐมบรมราชานุสรณ์ พระบรมรูปงามสง่าทรงอยู่ในพระราช-
อิริยาบถ “พระพุททยอดฟ้านั่งเมือง” ดวงพระพักตร์ถ่ายแบบจากพระบรมรูปในปราสาทพระเทพบิดร
ซึ่งครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ปั้นขึ้นมีพระรูปลักษณะตามคำบอกเล่า
ของผู้ที่เคยมีชีวิตเห็นพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุททยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อการสร้างสะพาน
และพระบรมรูปสำเร็จบริบูรณ์วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้สมโภชพระนครซึ่งมีอายุครบ ๑๕๐ ปี และฉลองสะพานพระปฐมบรมราชานุสรณ์เป็นงานใหญ่
ของชาติ หมายกำหนดการพระราชพิธีวันที่ระลึกมหาจักรี แต่บัดนั้นมาก็ได้เพิ่มขึ้นอีกรายการหนึ่ง
คือพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินไปถวายบังคมพระบรมรูปพระปฐมบรมราชานุสรณ์ก่อน
หลังจากนั้นเสด็จพระราชดำเนินไปถวายบังคมพระบรมรูปอดีตกษัตริยาธิราช ณ ปราสาทพระเทพ-
บิดรถือเป็นราชประเพณีที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติสืบมาจนปัจจุบัน

มาถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ปัจจุบันนี้ ด้วยพระราชดำริอันสุขุมลึกซึ้ง
และพระราชหฤทัยประเสริฐเปี่ยมไปด้วยพระราชกตเวทิตาธรรมต่อพระบรมราชบูรพการีผู้ทรง
พระคุณแก่แผ่นดิน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพุ่มดอกไม้เป็นเครื่องราชสักการะพระบรมรูป
สมเด็จพระปฐมบรมมหาไปยกาธิบดี ณ สะพานพระพุททยอดฟ้า เพื่อเป็นเครื่องบูชาและรำลึกถึง
พระเดชพระคุณที่ทรงเอาพระองค์ออกหน้า ฝ่าฟันทุกข์เข็ญของชาติไทยมาแต่ครั้งรับราชการสนอง
พระเดชพระคุณสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี^(๑) และด้วยพระราชหฤทัยเด็ดเดี่ยวกล้าหาญจึงพาชาติรอดพ้น
ภัยพิบัติมาได้ ทรงสามารถสถาปนาพระราชวงศ์จักรีและสถาปนากรุงเทพมหานครสืบไว้ เป็น
ศูนย์บริหารประเทศอันมั่นคงถาวรมาจนทุกวันนี้

เกี่ยวกับเรื่อง การสถาปนาพระราชวงศ์ใหม่ พร้อมกับการสร้างพระนครใหม่นั้น
พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงอธิบายไว้ด้วยเหตุผลแจ่มชัดน่าอ่านน่าฟังสำหรับผู้ที่
รักการกระทำที่มีเหตุผล ขอเชิญพระอภิบาลมาดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

“ในปัจจุบันนี้ มักเข้าใจกันว่าเป็นประเพณีเมื่อเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ หรือเมื่อผู้เถลิงอำนาจ คิดจะประดิษฐานราชวงศ์ใหม่ก็สร้างพระนครใหม่ ซึ่งตัวอย่างพระเจ้ากรุงธนบุรีย้ายเมืองหลวงมาจาก กรุงศรีอยุธยา และพระพุทธยอดฟ้าสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้น

อันที่จริงการสร้างพระนครใหม่ย่อมจะมีเหตุอื่น ไม่ใช่สักแต่จะเริ่มราชวงศ์ใหม่ หรือเมื่อผู้มีอำนาจขึ้นหยก ๆ จะยกตนเองขึ้นเป็นราชวงศ์ใหม่แทนราชวงศ์เก่า ๆ ข้อนี้ดูถอยหลังไปเพียงกรุงศรีอยุธยา ก็เห็นเสียแล้ว สมัยกรุงศรีอยุธยาเปลี่ยนราชวงศ์หลายครั้ง แต่มิได้สร้างพระนครใหม่

พระรามาธิบดี (อู่ทอง) ทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเพราะต้องอพยพหนีท่า คือ โรคระบาด ซึ่งไม่มีทางแก้หรือป้องกันในสมัยนั้น ไม่ว่าในทวีปไหน มีแต่ว่าเมื่อหนักมากก็ต้องหนีเท่านั้น

อนึ่งกรุงอู่ทองเป็นที่น้ำน้อย พลเมืองยิ่งเพิ่มมากขึ้นความอืดคตน้ำก็ยังมีมาก การเลือกที่สร้างเมืองหลวงอันเป็นแหล่งกลางของประเทศนั้น คนแต่ก่อนท่านยอมหาที่ใกล้ลำน้ำใหญ่ยิ่งใกล้ทะเลยิ่งดี ถ้าไม่ขัดเรื่องน้ำจืด ไม่มีใครจะหนีลำน้ำใหญ่ไปสร้างเมืองหลวงในที่กันดาร ไม่มีน้ำน้ำใช้แต่จะเป็นเครื่องสำหรับกินอาบเท่านั้น ยังต้องอาศัยเพื่อคมนาคมและเพาะปลูกด้วย หนองโสนในสมัยนั้นเป็นชัยภูมิอันเหมาะแต่ถึงกระนั้นพระเจ้าอู่ทองยังไปทรงตั้งถึงสามปีจึงสร้างพระนครหาใช่ทรงเลือกอย่างบูมบ่ามไม่

กรุงศรีอยุธยาอยู่มา ๔๑๗ ปี ตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองมาจนพระเจ้าเอกทัศจึงถูกข้าศึกเผาและทำลายเสียไม่เป็นชิ้น พระเจ้าตากสินทรงสร้างกำลังข้าศึกแตกไปจากค่ายโพธิ์สามต้นในประมาณปีหนึ่งจำต้องมีนครหลวงเป็นที่มั่น ถ้าจะสร้างกรุงใหม่บนซากกรุงเก่าไชร์ ถ้าพูดในส่วนแรงทรัพย์และแรงคนในขณะนั้นก็เสมอกับสร้างกระท่อมขึ้นในป่าช้ากากอิฐกากปูน จะค่อนข้างจืดจางจากท้องที่อื่นไปปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่แทนราษฎรที่ตาย ที่ถูกกวาดต้อนไป และที่แตกหนีกระจัดกระจายไปจากกรุงก็ไม่ได้ ทั้งนี้ยังไม่ได้อ้างถึงยุทธศาสตร์เลย

การที่พระเจ้าตากสินทรงสร้างกรุงธนบุรีขึ้นนั้น เป็นการเลือกดีนัก เพราะเป็นที่มีลำน้ำใช้ได้สะดวก ใกล้ทะเลก็ไม่ไกลเกินไป นาน ๆ จะมีน้ำท่วมมากสักคราวหนึ่ง อนึ่งธนบุรีเป็นที่ประชุมชนมานาน จะมีลักษณะดีชั่วอย่างไรก็ทราบกันหมดหาใช่หลับพระเนตรเลือกไม่

เมื่อสิ้นสมัยธนบุรีแล้ว พระพุทธยอดฟ้าทรงสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นก็ต้องเลือกที่ริมแม่น้ำไม่ไกลทะเล ซึ่งพระเจ้ากรุงธนบุรีเลือกไว้นั่นเอง ในทางยุทธศาสตร์ พระพุทธยอดฟ้าจะทรงพระราชดำริอย่างไรก็มีสันนิษฐานไว้ในหนังสืออื่นแล้ว

ผู้อ่านบางคนอาจไม่ทราบว่า พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงสร้างราชมณเฑียรแต่เพียงพอดีพอร้าย ไม่มีปราสาทเป็นต้น ในตอนที่เปลี่ยนแผ่นดินนั้นศึกระบอบไปหลายปี พระพุทธยอดฟ้ามีโอกาสสร้างพระนครได้เต็มที่ ถ้าทรงสร้างข้างลำน้ำธนบุรี เนื้อที่แคบ จะต้องรื้อตึกกรมของพระเจ้าธนบุรีลงเป็นการ

ทำลายโดยใช้เหตุ หนึ่ง ในสมัยธนบุรี ที่ประชุมชนค้าขายส่วนมากอยู่ฝั่งตะวันออกแห่งแม่น้ำที่สร้างพระราชวังเดี๋ยวนี้นี้ก็คือสำเพ็งครั้งกรุงธนบุรี ซึ่งพระพุทธยอดฟ้าโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปอยู่ใต้น้ำ คือสามเพ็งปัจจุบัน

ดังนั้นทั้งสามกรุง คือ กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ได้สร้างขึ้นด้วยเหตุอื่นเป็นใหญ่ มิใช่ด้วยประดิษฐานพระราชวงศ์ใหม่ดังที่บางคนนึกในสมัยนี้” ขออัญเชิญพระอธิบายนมาเพียงเท่านี้

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเองก็ทรงมีพระบรมราโชบายที่จะขยายกรุงธนบุรีมาทางฝั่งตะวันออก จึงโปรดให้ขุดคูเมืองทางด้านสะพานพระปิ่นเกล้าเรียกว่าปากคลองโรงไหมมาออกปากคลองตลาด แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าทรงสืบพระบรมราโชบายโดยยกพระนครใหม่ขึ้นทั้งเมืองทางฝั่งตะวันออก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างสะพานเชื่อมกรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ เข้าด้วยกัน เสมือนจะมีพระญาณวิเศษทรงทราบ ว่าต่อไปกรุงเทพฯ และกรุงธนบุรีจะกลายเป็นพระนครเดียวกันดังปัจจุบันนี้

พระบรมราชวงศ์จักรีมีพระมหากษัตริย์สืบไอศูรยสมบัติ โดยทรงตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรมตลอดมาทุกพระองค์ ประจักษ์ชัดถนัดตาถนัดใจของราษฎรชาวไทยทุกถ้วนหน้า พระเดชพระคุณล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้ ขอจักรีบรมมหาราชวงศ์ทรงสถิตสถาพรคู่แผ่นดินไทยชั่ววันรันดร

ความกตัญญูรู้คุณเป็นยอดของธรรมะ บรรพบุรุษไทยจึงเฝ้าอบรมสั่งสอนให้เกิดแก่ลูกหลานไทยอย่างเข้มข้น เพื่อความสุขความเจริญแก่ตนเองและแก่ชาติบ้านเมืองของตน วันที่ระลึกมหาจักรีจึงเป็นดิถีพิเศษที่ชาวไทยร่วมกันน้อมใจถวายสักการะแด่พระบรมกษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรี รำลึกถึงพระเดชพระคุณที่ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ทรงนำความเจริญรุ่งเรือง ความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ประชาชนชาวไทย ดำรงรักษาเอกราช อธิปไตยของชาติสืบมาจนปัจจุบันสมัย

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๖ เมษายน ๒๕๒๒

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “ประชาธิปไตยในแผ่นดินพระปิยมหาราช”

คุณหญิงโสมรสมิ์ จันทรประภา เรียบเรียง

วันปิยมหาราช เป็นวันคล้ายวันเสด็จสวรรคตครบรอบปีที่ ๑๑ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงขอเชิญชวนคนไทยทุกคนให้น้อมรำลึกถึงพระองค์ท่าน เป็นการถวายอาศิรวาทราชสดุดี ด้วยความกตัญญูทดแทนที่ ด้วยพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจมากมาย มีผลเป็นความวัฒนาถาวรของบ้านเมือง และเป็นประโยชน์สุขแก่อาณาประชาราษฎรเป็นที่รักของปวงชนจนทรงได้รับการถวายพระสมัญญาว่า “สมเด็จพระปิยมหาราช”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๕ ในพระราชวงศ์จักรี เป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ.๒๓๘๖ ขึ้นทรงราชย์เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๑๑ สวรรคตวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๕๓ ทรงดำรงสิริราชสมบัตินับได้ ๔๒ ปี ๒๒ วัน ตลอดรัชสมัยอันยาวนานนี้ได้ทรงพยายามปรับปรุงบ้านเมืองให้พัฒนาขึ้นในทุกวิถีทาง ถึงแม้จะเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชก็ทรงนิยมในวิถีทางการปกครองระบอบประชาธิปไตย จะเห็นได้จากพระบรมราชาธิบายเรื่องประชาธิปไตย ซึ่งขออัญเชิญมาดังต่อไปนี้

“พระบรมราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนี้ ไม่ได้มีปรากฏในกฎหมายอันใดอันหนึ่งด้วยเหตุถือว่าเป็นที่ลับพัน ไม่มีข้อใดสิ่งอันใดหรือผู้ใดจะเป็นผู้บังคับขัดขวางได้ แต่เมื่อว่าตามความเป็นจริงแล้วพระเจ้าแผ่นดินจะทรงประพฤติกการอันใดก็ต้องเป็นไปตามทางที่สมควรและที่เป็นยุติธรรม เพราะเหตุฉะนั้น ข้าพเจ้าไม่มีความรังเกียจอันใดซึ่งจะมีกฎหมายกำหนดพระบรมเดชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดิน เช่นประเทศทั้งปวงมีกำหนดต่าง ๆ กันนั้น เมื่อจะทำกฎหมายสำหรับแผ่นดินให้เป็นหลักฐานทั่วถึง ก็ควรจะต้องว่าด้วยพระบรมเดชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินให้เป็นหลักฐานไว้ แต่การที่ควรจะทำอย่างไรนั้นข้าพเจ้าต้องขอชี้แจงความเห็นอันมิใช่ความเห็นที่เข้ากับตัวไว้โดยย่อว่า พระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศหลายประเทศยุโรป ซึ่งปกครองบ้านเมืองมีกำหนดพระบรมเดชานุภาพต่าง ๆ กันด้วยอาศัยเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในบ้านเมืองโดยความไม่พอใจของราษฎร จึงได้มีข้อบังคับสกัดกันเป็นชั้น ๆ ตามลำดับเหตุการณ์ซึ่งมีขึ้นในบ้านเมืองนั้น ๆ เหตุการณ์ทั้งปวงยังไม่เป็นได้ทั่วถึงกัน เพราะฉะนั้นแบบอย่างจึงยังไม่ลงเป็นแบบเดียวกันทั่วไปได้ทุกประเทศ ส่วนที่กรุงสยามนี้ยังไม่มีเหตุการณ์อันใดซึ่งเป็นการจำเป็นแล้วจึงเป็นขึ้นเหมือนประเทศอื่น ๆ ประเทศอื่น ๆ นั้นราษฎรเป็นผู้ขอให้ทำ เจ้าแผ่นดินจำใจทำ ในเมืองเรานี้เป็นแต่เจ้าแผ่นดินคิดเห็นว่าควรจะทำ เพราะจะเป็นความเจริญ

แก่บ้านเมือง และเป็นความสุขแก่ราษฎรทั่วไปจึงได้คิดทำ เป็นการผิดตรงกันข้าม และการที่จะปกครองบ้านเมืองเช่นประเทศสยามนั้น ตามอำนาจอย่างเช่นเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น ๆ คือประเทศยุโรป ก็จะไม่สามารถปกครองบ้านเมืองได้ และจะไม่เป็นที่พอใจของราษฎรทั่วหน้าไปด้วย เหมือนอย่างถ้าจะมีปาเลเมนต์ จะไม่มีผู้ใดสามารถเป็นเมมเบอร์ได้สักกี่คน และโดยว่าจะมีเมมเบอร์เหล่านั้นเจรจาการได้ ก็ไม่เข้าใจในราชการทั้งปวงทั่วถึง เพราะไม่มีความรู้และการฝึกหัดอันใดแต่เดิมมาเลย ก็คงจะทำให้การทั้งปวงไม่มีอันใดสำเร็จไปได้ และจะซ้ำเป็นที่หวาดหวั่นของราษฎรซึ่งไม่เข้าใจเรื่องราวอันใด เพราะไม่ได้นึกไม่ได้ต้องการเกิดขึ้นในใจเลย”

ตามที่ได้อัญเชิญพระบรมราชาธิบายมาแสดงในวันย่อมเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าไม่ทรงรังเกียจแต่อย่างใดในการที่จะมีกฎหมายกำหนดพระราชอำนาจดังเช่นประเทศประชาธิปไตยทั้งหลาย แต่ขัดข้องอยู่ที่ว่าราษฎรยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในการปกครองระบอบนี้ จึงได้ทรงพยายามฝึกคนไทยให้เข้าใจในการปกครองระบอบนี้ จึงได้ทรงพยายามฝึกคนไทยให้เข้าใจในเรื่องประชาธิปไตยโดยเปลี่ยนแปลงระบบต่าง ๆ กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

๑. เปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างเก่ามาเป็นสมัยปัจจุบัน โดยทรงเปลี่ยนจากแบบจตุสดมภ์ เวียง วัง คลัง นา สมุหกลาโหม สมุหนายก เป็นระบบกระทรวง ทรงเริ่มตั้งกรมต่าง ๆ ซึ่งต่อมาเป็นกระทรวง ๑๐ กระทรวง เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๔๓๕ ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กลาโหม ต่างประเทศ กระทรวงเมือง กระทรวงวัง กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เกษตร ยุติธรรม ธรรมการ และ โยธาธิการ เป็นการแบ่งอำนาจจากพระมหากษัตริย์ไปให้เสนาบดี อธิบดี เจ้ากรม ตามลำดับ นอกจากนี้ ทรงแบ่งเขตการปกครองประเทศออกเป็นมณฑล ๑๔ มณฑล เป็นการแบ่งอำนาจให้สมุหเทศาภิบาล ข้าหลวงจังหวัด นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตามลำดับเช่นกัน

๒. ตั้งสภาเสนาบดี และสภาองคมนตรี เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ.๒๔๓๐ ประชุมวินิจฉัยราชการแผ่นดินที่สำคัญ แสดงว่าทรงฟังเสียงคนหลายคน ไม่ทรงสั่งการใดตามลำพังพระองค์เอง ทั้ง ๆ ที่ทรงมีพระราชอำนาจเต็ม

๓. ทรงเลิกทาส ให้คนไทยทุกคนมีสิทธิเสมอภาคกันเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๕

๔. บำรุงและปรับปรุงการศึกษา เพราะทรงมีพระราชประสงค์จะให้คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาเสมอภาคกัน ดังพระราชดำรัสซึ่งขออัญเชิญมาตอนหนึ่งว่า

“เจ้านายราชตระกูลตั้งแต่ลูกฉันลงไป ตลอดจนราษฎรต่ำที่สุด จะให้ได้โอกาสเล่าเรียนได้เสมอกัน ไม่ว่าเจ้า ว่าขุนนาง ว่าไพร่”

๕. ให้ความเสมอภาคในการนับถือศาสนา แม้จะทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่งก็ดีก็ไม่เคยทรงรังเกียจศาสนาอื่น ทรงให้เสรีภาพแก่ราษฎรในการที่จะ

เลือกนับถือศาสนาใด ๆ ได้ตามใจชอบ พระราชทานที่ดินให้สร้างมัสยิดอิสลามในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ และ พ.ศ. ๒๔๕๐ พระราชทานที่ดินให้สร้างโบสถ์ศาสนาคริสต์ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ เป็นต้น

๖. เสด็จประพาสต้น คือการเสด็จอย่างไม่เป็นทางการเพื่อทรงสอดส่องทุกข์สุขของราษฎรโดยทรงปลอมพระองค์เป็นขุนนางหรือราษฎรสามัญ ในโอกาสเช่นนี้ได้ทรงพบข้อบกพร่องต่าง ๆ ในระบบการปกครองและทรงริบจัดการแก้ไขโดยจับปล้น ตลอดจนการป้องกันโรคร้าย โรคระบาดในต่างจังหวัด ในการเสด็จประพาสต้นนี้ทรงถ่อมพระองค์ลงสนิทสนมกับราษฎรโดยใกล้ชิด เสด็จและประทับร่วมกับข้าราชการและราษฎรในที่ที่เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนโดยทรงถือว่าในเวลาเช่นนั้นทุกคนเท่ากันหมด

๗. ทรงนับถือสิทธิมนุษยชน ดังจะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทพระราชทานพระราชโอรสที่เสด็จไปทรงศึกษา ณ ต่างประเทศ มีข้อความที่ขออัญเชิญมาตอนหนึ่งว่า

“อย่าได้ถือว่าเป็นลูกเจ้าแผ่นดิน พ่อมีอำนาจยิ่งใหญ่อยู่ในบ้านเมือง ถึงจะเกะกะไม่กลัวเกรงข่มเหงผู้ใดเขาก็คงมีความเกรงใจพ่อไม่ต่อสู้อ หรือไม่อาจฟ้องร้องว่ากล่าว การซึ่งเชื่อใจดังนั้นเป็นการผิดโดยแท้” และทรงย้ำอีกว่า “จงรู้เถิดว่าถ้าได้ทำความผิดเมื่อใดจะได้รับโทษโดยทันที”

หลักฐานอื่นที่แสดงว่าทรงนับถือสิทธิมนุษยชนก็คือไม่โปรดการเหยียดหยามผู้ที่ต่ำต้อยกว่า แม้จะทรงเป็นเจ้าของชีวิตของคนไทยทั้งประเทศตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช สมเด็จพระปิยมหาราชก็ทรงสนพระราชหฤทัยในความเป็นอยู่ของพสกนิกรภายใต้พระบรมโพธิสมภารแม่จะเป็นชนหมู่น้อยชาวป่าชาวดง ปราบกษัตริย์ในพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง “เงาะป่า” ทรงศึกษาความเป็นอยู่ของพวกเงาะในป่าจังหวัดพัทลุง แล้วทรงพระราชนิพนธ์เล่าพระราชทานไว้ถึงความ เป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ลักษณะของพวกเงาะ นิสัยใจคอ ตลอดจนภาษา และเนื่องจากทรงประจักษ์ว่าคนทั่ว ๆ ไปไปพูดถึงพวกเงาะว่า เป็นคนป่าคนดอย มีความเป็นอยู่อย่างป่าเถื่อน จึงทรงมีพระราโชวาท ซึ่งทรงเรียกว่า “คำเริ่ม” ไว้ในตอนต้นของพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง “เงาะป่า” เป็นการทรงเตือนมิให้ผู้อ่านดูถูกดูแคลนพวกเงาะ ขออัญเชิญมาตอนหนึ่งว่า

“แม้ใครอ่านคงจะคิดผิดเช่นเคย

เงาะเงยก็ว่างามหลตามแหลกลไป

ที่แต่งไว้หวังจะให้ป็นคำเงาะ

เห็นหมดเหมาะจะดงตามวิสัย

ผู้ใดจะใคร่ฟังเชิญตั้งใจ

วางตัวไว้ว่าเป็นเงาะอย่าเยาะมัน”

นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ชุบเลี้ยงเด็กชายเงาะคนหนึ่งชื่อ “คนัง” เป็นมหาดเล็กใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทจนเสด็จสวรรคต นายคนังเป็นมหาดเล็กที่ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาเป็น

พิเศษอย่างมาก

๘. ให้เสรีภาพในการพิมพ์ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การพิมพ์เจริญขึ้นมาก ทรงให้เสรีภาพอย่างยิ่งในการพิมพ์ แม้จะมีการล่วงเกินผิดพลาดก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษ แสดงความทรงเป็นประชาธิปไตยอย่างมาก

พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีเนกประการ สุดที่จะพรรณนาให้ครบถ้วนได้ในเวลาจำกัด สรุปได้ว่าตลอดรัชสมัยอันยาวนานถึง ๔๒ ปี ๒๒ วัน ของพระองค์ท่านเป็นสมัยที่บ้านเมืองของเราพัฒนาไปในทางรุ่งเรืองเป็นรากฐานของความเจริญในปัจจุบัน โดยเฉพาะความเจริญในระบอบประชาธิปไตย

พระราชกรณียกิจที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ควรนำมาสรุปกล่าวในที่นี้คือ ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านรอบ ๆ ประเทศไทยทุกประเทศต้องตกเป็นเมืองขึ้นของชาติล่าอาณานิคมชาวตะวันตก ไปสิ้น สมเด็จพระปิยมหาราชทรงนำเมืองไทยด้วยพระปรีชาสามารถให้รอดพ้นจากการนี้คงเป็นเอกราชอยู่ได้แต่เพียงประเทศเดียวในแหลมทองดำรงความเป็น “ไทย” อย่างสมบูรณ์มาจนปัจจุบัน

จึงในวันคล้ายวันสวรรคตครบรอบปีที่ ๗๑ ในวันนี้ ขอเชิญชวนคนไทยทุกคนให้ร่วมกัน ถวายอาศิรวาทสดุดีเป็นเครื่องราชสักการะ พระราชวิญญูณเสด็จสถิตอยู่ ณ ทิพยสถานพิमानแมนไค ขอพระราชทานทรงสดับและทรงรับความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณมีฐาวยของพสกนิกรไทยด้วย เทอญ

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๒๔

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการวิทยาศาสตร์และการทหารปืนใหญ่

นางจินตนา กระบวนแสง เรียบเรียง

วันที่ ๗ มกราคม ๒๕๒๔ เป็นวันคล้ายวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เวียนมาบรรจบครบรอบเป็นปีที่ ๑๑๖ นับว่าเป็นโอกาสอันสำคัญอย่างยิ่งอีกวาระหนึ่งที่สมควรจะนำพระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระองค์อีกด้านหนึ่ง คือพระปรีชาสามารถทางด้านการวิทยาศาสตร์และการทหารปืนใหญ่มาเผยแพร่แก่ท่านผู้ฟัง

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี พระองค์เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมะโรง นักษัตร สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๑๗๐ ตรงกับวันอาทิตย์ที่ ๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๓๕๑ ณ พระราชวังเดิม กรุงเทพมหานคร ขณะที่พระองค์เสด็จพระราชสมภพนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินียังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรสุนทร และเจ้าฟ้าบุญรอดตามลำดับ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระชนมายุได้ ๑๓ เดือน พระราชบิดาได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ จึงได้เสด็จเข้ามาประทับในพระบรมมหาราชวัง ดำรงพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฑามณี เมื่อทรงเจริญพระชันษาขึ้นทรงได้รับการศึกษาเยี่ยงเจ้านายชั้นสูงทั่วไป แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าทรงเล่าเรียนในสำนักใด สันนิษฐานว่าคงจะเริ่มเรียนอักษรสมัยในสำนักพระพุทโธมาจารย์ (ขุน) วัดโมลีโลกยารามร่วมพระอาจารย์เดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเชษฐาธิราช ต่อมาจึงได้ทรงศึกษาวิชาการอื่น ๆ สำหรับพระราชกุมารตามโบราณขัตติยราชประเพณี นอกจากนี้พระองค์ยังทรงสนพระทัยในวิชาภาษาอังกฤษโดยพระองค์ได้ทรงศึกษาจากพวกมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในสมัยนั้นจนทรงมีความรู้ภาษาอังกฤษแตกฉาน สามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศได้เป็นอย่างมาก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเจ้าฟ้าจุฑามณีขึ้นเป็นเจ้าฟ้าต่างกรม ดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๕ ทรงมอบให้รับพระราชภารกิจต่างพระเนตรพระกรรณในด้านการทหารปืนใหญ่และด้านการทหารเรือ เมื่อมีฝรั่งชาติต่าง ๆ เข้ามาติดต่อทำสนธิสัญญาด้วยหลายครั้ง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นที่ปรึกษา ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงมีความรู้

ภาษาอังกฤษดีและทรงรู้และคุ้นเคยกับธรรมเนียมของฝรั่ง ดังกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนหนึ่งว่า “...การครั้งนี้เป็นการฝรั่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ทราบอย่างธรรมเนียมฝรั่งมาก ควรจะเอาเป็นที่ปฤกษาใหญ่ได้...”

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๓๙๔ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประจักษ์ด้วยพระโรคลมวิงเวียนและเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๐๘ รวมพระชนมายุได้ ๕๘ พรรษา

ขณะที่ดำรงพระชนมายุอยู่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในด้านการทหาร เครื่องจักรกลและการวิทยาศาสตร์ พระองค์ทรงมีความชำนาญในการเหล่านี้เป็นอันมากจนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ดูแลต่างพระเนตรพระกรรณตลอดมา พระปรีชาสามารถของพระองค์ด้านเหล่านี้ก็เป็นที่ทราบกันดีในหมู่ชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อกับประเทศไทย ในหนังสือเรื่องหมอลเฮาส์ในรัชกาลที่ ๔ กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “ในตอนแรก เจ้าฟ้าน้อยถือโอกาสรู้จักกันนี้ให้ช่วยแนะนำวิชาวิทยาศาสตร์ พระองค์ใช้ให้ว่ามาขอยืมหนังสือและขอคำแนะนำเกี่ยวกับเคมี ไฟฟ้า ถ่ายรูป การพิมพ์หนังสือและงานที่เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ ดร.เฮาส์ได้ถูกเจ้าชายเรียกตัวมาบ่อย ๆ เพื่อขอความช่วยเหลือหรือสั่งสอนเกี่ยวกับการทดลองวิทยาศาสตร์บางประการ” และนายโรเบิร์ตทูตอเมริกันที่เข้ามาติดต่อกับประเทศไทยเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๖ ได้กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “มีพระนิสัยโปรดการสนุกเสหา ประกอบกับความสามารถเป็นอันมาก ทรงเป็นเพื่อนกับวิชาเครื่องกลและวิทยาศาสตร์และมีพระทัยไมตรีกับชาวต่างประเทศ เช่นเดียวกับพระเชษฐา”

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงฝึกหัดและหาความชำนาญในด้านวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกลอยู่เป็นนิตย์จนทำให้พระองค์สามารถต่อเรือกลไฟขึ้นได้เป็นลำแรกในประเทศไทย และทรงปรับปรุงกองทัพเรือให้มีสมรรถภาพยิ่งขึ้น จนนับได้ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้บัญชาการทหารเรือพระองค์แรก นอกจากนี้พระองค์ยังทรงสนพระทัยในเครื่องมือการดับเพลิง พระองค์ทรงมีความชำนาญในกลไกของเครื่องดับเพลิงเป็นอันมาก และเมื่อเกิดเพลิงไหม้ครั้งใด หากพระองค์ประทับอยู่ในพระนครพระองค์จะเสด็จไปเป็นแม่กองดับเพลิงเองทุกครั้ง นอกจากนี้พระองค์ยังสนพระทัยเรื่องอื่น ๆ อีกที่เกี่ยวกับเครื่องจักรกล แม้กระทั่งการแก้ไขซ่อมนาฬิกา

นอกจากเครื่องจักรกลแล้ว พระองค์ยังทรงมีความเชื่อถือในด้านการแพทย์สมัยใหม่อีกด้วยดังจะเห็นได้จากการทรงเชิญหมอบริดเลย์และภรรยามาถวายการรักษาสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี และทรงเชิญมาดูอาการของเจ้าจอมมารดาคนหนึ่งของพระองค์ขณะที่ประสูติพระองค์เจ้า เป็นต้น

ด้านการทหารปืนใหญ่นี้ พระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่นี้มาตั้งแต่พระองค์ทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ โดยทรงรับภาระหน้าที่บังคับบัญชาทหารปืนใหญ่ การทหารแม่ปืนหน้าปืนหลัง และยุวนอาสารบแขกอาสาจาม พวกทหารปืนใหญ่นี้ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวส่วนมากเป็นพวกญวนอพยพ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเป็นผู้ฝึกทหารปืนใหญ่ไว้ใช้ในราชการทั้งวังหน้าวังหลวง และด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงแปลตำราปืนใหญ่จากภาษาอังกฤษขึ้นไว้ใช้ในกิจการทหารปืนใหญ่ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๘๓ แต่ไม่ได้ทรงแปลทั้งหมดคงแปลแต่เพียงบางตอนที่เป็นความรู้ใหม่เท่านั้น และมีความเชื่อแบบไทยสมัยโบราณแทรกปนอยู่ด้วย เช่น มียันต์ห่อลูกปืน มีคาถากำกับภาวนา เวลาจะยิง และมีเคล็ดลับอาถรรพ์ต่าง ๆ เป็นต้น ด้านระเบียบการฝึกหัดทหารนั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเอาบุตรพวกญวนมาฝึกหัดเป็นอย่างทหาร “เซปอย” ของอังกฤษ หรือที่เรียกกันของไทย ๆ ว่าทหาร “ซีปาย” และเครื่องแบบนั้นได้นำเอาเครื่องแต่งกายของทหารเซปอยที่ ยอห์น ครอบฟอร์ด ราชทูตอังกฤษได้นำมาเป็นเครื่องราชบรรณาการ เมื่อเข้ามาขอทำสัญญาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาใช้เป็นเครื่องแบบทหารปืนใหญ่ด้วย ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวรับร้อยเอกโรมัส ยอร์ช นอกรี หรือที่เรียกกันว่า กัปตันนอกรี นายทหารนอกราชการอังกฤษอยู่ที่อินเดีย และได้ติดตามกัปตันอิมเปย์ครุททหารของวังหลวงเข้ามาในเมืองไทยไปเป็นครูฝึกทหารของวังหน้าด้วย พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฝึกทหารด้วยพระองค์เองทุกเช้า ทำให้การทหารฝ่ายวังหน้าคึกคักและมีระเบียบวินัยเป็นอันดี และเมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว ก็ยังทรงดำเนินงานนี้ต่อไป เซอร์ยอน เบาริง ราชทูตอังกฤษที่เข้ามาติดต่อกับประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้บันทึกเรื่องราวตอนที่ได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระราชวังบวรได้ตอนหนึ่ง ถึงเรื่องทหารปืนใหญ่ของพระองค์ว่า “การตั้งแถวปืนใหญ่มีทหารปืนใหญ่แต่งแบบอังกฤษ ซึ่งได้ฝึกหัดกันมาจนน่าจะมีวินัยอย่างดี” แสดงให้เห็นว่าการทหารปืนใหญ่ในสมัยนั้นเจริญและมีระเบียบดีมาก

นับได้ว่าการที่ประเทศไทยเราเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านศิลปวิทยาการสมัยใหม่ และด้านการทหารบก ทหารเรือทัดเทียมนานาประเทศเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ก็เพราะพระ-

มหากษัตริย์คุณ และพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเป็นผู้นำ และบุกเบิกไว้ให้นุชนรุ่นหลังได้ศึกษาฝึกหัดความรู้ความก้าวหน้ามาปรับปรุงให้ดีขึ้น เราชาวไทย ทุกคนควรที่จะรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระองค์ไว้จนชั่วกาลนาน

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๗ มกราคม ๒๕๒๔

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์

นางอินตนา กระบวนแสง เรียบเรียง

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีพระมหากษัตริย์เป็นองค์พระประมุขปกครองประเทศ แต่เนื่องจากพระราชภารกิจของพระมหากษัตริย์มีมากหลายอย่างหลายด้าน ดังนั้นในสมัยโบราณพระมหากษัตริย์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาสมเด็จพระอนุชาธิราชบ้าง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอที่ได้ทรงพิจารณาแล้วเห็นว่าทรงมีพระปรีชาสามารถบ้างขึ้นเป็น “สมเด็จพระมหาราชวังบวรสถานมงคล” หรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า “วังหน้า” รับหน้าที่แบ่งเบาพระราชภารกิจด้านต่าง ๆ ไปจากพระมหากษัตริย์

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีสมเด็จพระมหาราชวังบวรสถานมงคล ๔ พระองค์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท สมเด็จพระมหาราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ และสมเด็จพระมหาราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพย์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระบวรราชเจ้า เมื่อสมเด็จพระมหาราชวังบวรวิชัยชาญซึ่งเป็นสมเด็จพระมหาราชวังบวรสถานมงคลในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวิชิตมหิศขึ้นเป็น “สยามมกุฎราชกุมาร” แทนตำแหน่งสมเด็จพระมหาราชวังบวรสถานมงคลตั้งแต่นั้นมา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยบ้านเมืองสงบราบคาบว่างเว้นจากการศึกสงคราม ทำให้พระองค์สามารถปรับปรุงบ้านเมือง ให้มีความเจริญรุ่งเรืองด้านต่าง ๆ เป็นอันมาก และมีพระอนุชาคู่พระทัยที่รับสนองพระบรมราโชบายของพระองค์ไปปฏิบัติให้ได้ผล ลุล่วงไปตามพระราชประสงค์ทุกประการ พระอนุชาพระองค์นั้นคือ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ในวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๔ นี้ เป็นวาระเวียนมาบรรจบครบรอบวันสวรรคตของพระองค์ท่านอีกครั้งหนึ่ง เป็นปีที่ ๑๖๔ จึงขอนำพระบวรราชประวัติของพระองค์มาเสนอท่านผู้ฟัง

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระนามเดิมว่า จั๊ย ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะเส็ง พุทธศักราช ๒๓๑๖ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ขณะที่พระราชบิดายังดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าพระยามหาจักรี และทรงเป็นพระอนุชาร่วมพระชนกชนนีเดียวกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นปฐม... แล้ว ทรงเฉลิมพระยศ
พระราชบุตรและพระราชธิดาเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ขณะนั้นสมเด็จพระราชวัง-
บรมมหาเสนาณรงค์มีพระชนมายุได้ ๑๐ พรรษา ได้รับเฉลิมพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ-
เจ้าฟ้าจ้อย ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๓๓๖ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจ้อยทรงผนวช และเมื่อลา
ผนวชแล้ว สมเด็จพระราชบิดาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ-
เจ้าฟ้ากรมขุนเสนาณรงค์ ทรงศักดินา ๔๐,๐๐๐ ไร่

ในปีพุทธศักราช ๒๓๔๖ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ซึ่งเป็นสมเด็จพระม-
พระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสวรรคต พระบาท-
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อุปราชากษัตริย์สมเด็จพระเจ้า
ลูกยาเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงอิศรสุนทรขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแทน เมื่อปีพุทธศักราช
๒๓๕๐ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า กรมขุนเสนาณรงค์
เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า กรมหลวงเสนาณรงค์ ที่พระบัณฑูรน้อย ทรงศักดินา ๔๐,๐๐๐ ไร่

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสวรรคตในปีพุทธศักราช ๒๓๕๒ สมเด็จ-
พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอิศรสุนทร ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคลได้
เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๒ แห่งพระราชวงศ์จักรี ทรงพระนาม
ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อเสร็จการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว จึงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมพระราชพิธีอุปราชากษัตริย์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า
กรมหลวงเสนาณรงค์ที่พระบัณฑูรน้อย เป็นสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาล
ของพระองค์ โดยเฉลิมพระนามในพระสุพรรณบัฏว่า “สมเด็จพระราชวังบรมมหาเสนา-
ณรงค์” ซึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระ
พระบวรราชเจ้า ดังกล่าวแล้ว

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนาณรงค์ เป็นกำลังสำคัญของพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัย โดยทรงรับพระราชภารกิจต่างพระเนตรพระกรรณ ทั้งในยามมีศึกสงครามและ
ในยามสงบด้วยพระวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่ง

ในยามที่มีศึกสงคราม เช่น เมื่อพม่าทราบข่าวไทยเปลี่ยนแผ่นดินในปีพุทธศักราช ๒๓๕๒
จึงส่งกองทัพที่เตรียมมาตีไทยในตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
เข้ามาตีไทยโดยยกเข้ามาทางบกตีหัวเมืองปักษ์ใต้ทางหนึ่ง และยกทัพเรือเข้ามาตีหัวเมืองทาง
ทะเลตะวันตกอีกทางหนึ่ง เมื่อทางกรุงเทพฯ ได้ทราบข่าวศึกพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า-
นภาลัยจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงออกไปเกณฑ์หัวเมืองป้องกันข้าศึกชั้นหนึ่ง
และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดกองทัพจากกรุงเทพฯ ๒ ทပ် ซึ่งตอนแรกเข้าใจว่าพม่ายกทัพ

เข้ามาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ และด้านสิงขรด้วย แต่เมื่อสืบทราบแน่ชัดแล้วว่าพม่ามิได้ยกเข้ามาทางด้านเจดีย์สามองค์และด้านสิงขร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์เป็นจอมทัพยกไปช่วยรบข้าศึกที่หัวเมืองฝ่ายใต้ การรบครั้งนี้พม่าแตกพ่ายไป นับว่าการสงครามครั้งนี้เป็นการสงครามกับพม่าเป็นครั้งสุดท้ายที่พม่ายกทัพเข้ามาในดินแดนของไทย เมื่อเสร็จการศึกษาแล้วสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ทรงจัดราชการทางหัวเมืองจนเรียบร้อยแล้วจึงเสด็จกลับคืนสู่กรุงเทพฯ แต่เนื่องจากการที่พระองค์ได้ทรงตรากตราในราชการสงครามอย่างหนัก ครั้งนี้จึงทำให้พระองค์ทรงพระประชวรไข้ป่าพระอาการหนัก และเมื่อทรงหายจากพระประชวรแล้ว จึงทรงผนวชที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นเวลา ๗ วัน

ในยามที่บ้านเมืองสงบ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ได้ทรงปฏิบัติราชการแผ่นดินร่วมกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หาใช่ทรงรับแบ่งเบาพระราชภารกิจส่วนใดส่วนหนึ่งเหมือนสมเด็จพระกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลก่อน ดังได้กล่าวมาแล้วว่า สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ทรงเป็นพระราชนุชากร่วมพระชนกชนนีกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงเป็นที่สนิทสนมหาแห่งสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เมื่ออุปราชภิเษกแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงตรวจตราดูแลราชการต่างพระเนตรพระกรรณทั่วไป กล่าวกันว่า สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์จะเสด็จไปยังพระบรมมหาราชวังในตอนเช้า ประทับที่โรงละครข้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้านทิศตะวันตก (ปัจจุบันโรงละครนี้ได้รื้อแล้ว) ทรงตรวจตราบัญชาราชการต่าง ๆ เสร็จแล้วจึงเสด็จขึ้นเฝ้า และได้ทรงปฏิบัติเช่นนี้เป็นนิตย์จนสวรรคต

ในปีพุทธศักราช ๒๓๕๗ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ เป็นแม่กองออกไปสร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์ จนแล้วเสร็จในปีพุทธศักราช ๒๓๕๘ และพระองค์ยังทรงดำเนินตามรอยพระยุคลบาทของสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช คือ การสร้างและปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ โดยพระองค์ทรงสร้างวัดไว้ในเมืองนครเขื่อนขันธ์วัดหนึ่ง คือ วัดทรงธรรม ซึ่งยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ และยังมีวัดที่พระองค์ทรงปฏิสังขรณ์ในกรุงเทพฯ อีก ๒ วัด คือ วัดลิงขบ และวัดเสาประโคน เมื่อปฏิสังขรณ์เสร็จแล้วพระราชทานชื่อว่าวัดบวรมงคล และวัดดุสิตาราม ตามลำดับ

นอกจากนี้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ยังทรงเป็นกวีอีกด้วย พระบวรราชนิพนธ์ของพระองค์ที่ยังปรากฏอยู่มีเพียงเรื่องเดียว คือ บทพระราชนิพนธ์เพลงยาว

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ประชวรพระยอดก่อนแล้วโปรดให้เฝ้า และกลายเป็นพิษ สวรรคตที่พระที่นั่งวายุสถานอมเรศ ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๓๖๐ รวมพระชนมายุได้ ๓๗ พรรษา

นับได้ว่าสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนาอนุรักษ์ทรงรับราชการสนองพระยุคลบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยอย่างเต็มความสามารถ และเต็มพระสติกำลังทำให้บ้านเมือง ได้พัฒนาและเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ทั้งในด้านการศาสนา วรรณคดี และศิลปวัฒนธรรมแขนง ต่าง ๆ กับทั้งทรงเป็นผู้ที่มีความกตัญญูทศเวที และจงรักภักดีต่อ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เป็นอย่างยิ่ง สมควรที่เราผู้เป็นอนุชนรุ่นหลังควรจะยึดถือเป็นแบบอย่างสืบต่อไป

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๔

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓ นี้ เป็นวันสิ้นพระชนม์ครบรอบปีที่ ๑๒๗ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มหาสังฆปริณายก ประธานาธิบดีแห่งสังฆมณฑลในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นี้ นอกจากจะทรงพระคุณวิเศษในด้านเป็นหลักในทางศาสนจักรครั้งกระนั้นแล้ว ยังทรงเป็นอมตกวีชั้นยอดเยี่ยมแห่งกรุงรัตนโกสินทร์อีกด้านหนึ่งด้วย งานพระนิพนธ์แต่ละชิ้นที่ทรงไว้เป็นเรื่องราวใหญ่ย่อยทั้ง กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ และลิลิต ร่ายยาว ตลอดจนความเรียงนั้น ทรงคุณค่าสูงทั้งรูปแบบของบทนิพนธ์ ของเนื้อหา และของถ้อยคำ แต่ละคำที่ทรงเลือกสรรมาจนาไว้ในบทพระนิพนธ์ ล้วนเป็นคำชนิดที่เราท่านมีอาจหาถ้อยคำอื่นมาแทนให้ไพเราะได้รสเทียมเท่าคำของพระองค์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ามีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าवासูกกรี เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประสูติ ณ เดือนอ้าย ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะจอก พุทธศักราช ๒๓๓๓ ตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม เมื่อพระชนมายุประมาณ ๑๒ พรรษาได้ทรงผนวชเป็นสามเณรทรงศึกษาอยู่ในสำนักสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ครั้นมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ใน พ.ศ. ๒๓๕๔ ต่อมาทรงเป็นพระราชาคณะ ดำรงตำแหน่งอธิบดีสงฆ์ ทรงปกครองวัดพระเชตุพนฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ์ฯ

เนื่องจากพระองค์ทรงความรู้แตกฉาน ทรงพระปรีชาสามารถทั้งในทางคดีโลกและคดีธรรม จึงได้เป็นพระอาจารย์เจ้านายในพระราชวงศ์จักรีตลอดสมัยที่ทรงพระชนม์อยู่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนเสวยราชย์ก็ได้ทรงศึกษาอักษรสมัยและพระพุทธศาสนา ตลอดจนวิชาความรู้ด้านต่าง ๆ จากสำนักของพระองค์ เมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชย์จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนกรมหมื่นนุชิตชิโนรสขึ้นเป็นกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ใน พ.ศ. ๒๓๕๔ ตามประกาศพระบรมราชโองการตอนหนึ่งว่า

“...กรมหมื่นนุชิตชิโนรสเล่า ก็เป็นบรมวงศ์ผู้ใหญ่ในแผ่นดินได้ทรงผนวชรับธุระฝ่ายบวรพุทธศาสนามาช้านาน ทรงพระปรีชาสามารถฉลาดรอบรู้ในพุทธศาสนาราชสาครแบบอย่างโบราณราชประเพณีต่าง ๆ ได้เป็นครูบาอาจารย์ครูฐานิยบุคคลแห่งราชสกุลและมหาชนเป็นอันมาก

ควรที่จะเป็นประธานาธิบดีมีอสิริยศยิ่งกว่าวงศาตนาสงฆ์ทั้งปวง จึงมีพระบรมราชโองการมาน พระบัณฑิตสุรสึงหนาท คำรัสสั่งให้สถาปนาเป็นกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส...”

ตำแหน่งอสิริยศ กรมสมเด็จพระเป็นตำแหน่งสูงสุดของเจ้านายชั้นบรมวงศ์ในครั้ง นั้น และในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เอง กรมสมเด็จพระปรมาธิบดี ได้ประจวบสิ้นพระชนม์ ใน พ.ศ. ๒๓๕๔ พระชนมายุได้ ๖๔ พรรษา พระราชทานเพลิงศพ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง พระอัฐิของกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ นั้นโปรดให้ประดิษฐานไว้ ณ ตำหนักในวัดพระเชตุพน มีสงฆ์ฐานานุกรมประจำรักษาพระอัฐิแต่นั้นมา ถึงเทศกาลเข้าพรรษา ทรงถือเป็นราชประเพณีเสด็จพระราชดำเนินถวายพุ่ม ณ วัดพระเชตุพนฯ ก็จะเสด็จฯ ไปถวายพุ่ม พระอัฐิกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ ด้วย ในวันเสด็จฯ พระราชทานพระกฐินวัดพระเชตุพนฯ ก็โปรดให้เชิญพระอัฐิของกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ มาในพระอุโบสถ ทรงทอดผ้าไตรปีสำหรับ ฐานานุกรม สดปกรณ์พระอัฐิตลอดมาจนปัจจุบัน

เมื่อกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ๗๘ ปี จึงได้รับสถาปนาขึ้นดำรง ตำแหน่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า เนื่องแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรม- ราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้าขึ้นเป็นตำแหน่งใหม่ สำหรับ พระบรมวงศ์ซึ่งทรงผนวชมานานและทรงคุณธรรมยิ่งทางศาสนจักร ทั้งได้ทรงรับพิธีมหาสมณุตมา- ภิเษกเป็นประธานาธิบดีในหมู่สงฆ์มาแล้ว ประกาศสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ซึ่งจะเชิญมาอ่านต่อไปนี้ จะช่วยให้ได้ทราบถึงพระราชดำริแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า- เจ้าอยู่หัวในกรณีนี้

ประกาศสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎ- แกล้วเจ้าอยู่หัว ให้ประกาศทราบทั่วกันว่า ด้วยทรงพระราชดำริว่า พระมหาสังฆปริณายก ปธานา- ธิบดีแห่งสังฆมณฑลทั่วพระราชอาณาจักร ซึ่งมีสมณศักดิ์ว่า สมเด็จพระสังฆราชเจ้าเป็นประเพณี สืบมา แต่ส่วนพระบรมราชวงศ์ผู้ได้รับมหาสมณุตมาภิเษกดำรงสมณศักดิ์เช่นนี้หาได้เรียกว่า สมเด็จพระสังฆราชไม่ ย่อมเรียกพระนามไปตามพระอสิริยศแห่งพระบรมราชวงศ์ ไม่ปรากฏ พระเกียรติในส่วนดำรงสมณศักดิ์นั้นเลย

จึงทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระอุปัชฌา- จารย์ได้ทรงรับพระมหาสมณุตมาภิเษกเป็นมหาสังฆปริณายก ปธานาธิบดีสงฆ์มาจนกาลบัดนี้ ถึง ๑๐ ปีล่วงแล้ว ทรงมีคุณูปการในทางพุทธศาสนกิจยิ่งนัก พระองค์มีพระชนมายุเจริญยิ่งล่วง ๖๐ พรรษา ประจวบโอกาสจิตสมัยครบรอบวันประสูติ ทรงบำเพ็ญพระกุศลเฉลิมพระชันษา สมควรจะ

สถาปนาพระนามเป็น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (มีสร้อยพระนามเดิม) เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศสืบไปชั่วกาลนาน

อนึ่งเมื่อได้ทรงสถาปนา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า พระองค์ปัจจุบันนี้แล้ว จึงทรงพระราชดำริถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ผู้ได้รับมหาสมณุตมาภิเชก เป็นมหาสังฆปริณายก ปธานาธิบดีแห่งสงฆ์มาแต่อดีตกาล ก็มีคุณูปการในทางพุทธศาสนกิจสมัยนั้นมาเป็นอย่างยิ่ง สมควรจะสถาปนาพระสมณศักดิ์ขึ้นไว้เช่นเดียวกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเปลี่ยนคำนำหน้าพระนาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอทั้งสองพระองค์นั้นเป็น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าตั้งแต่บัดนี้สืบไปด้วย

พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศไว้ ณ วันที่ ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๔ เป็นปีที่ ๑๒ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

ด้วยประการฉะนี้ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ จึงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสตั้งแต่ ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๕๔ เป็นต้นมา เมืองไทยจึงมีพระบรมวงศ์ทรงสมณศักดิ์ในตำแหน่ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ๓ พระองค์ นับแต่นั้นมา คือ

๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในรัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
๒. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ในรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕
๓. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในรัชกาลที่ ๕ และที่ ๖

ตำแหน่งวาสุกรีของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตฯ ได้รับการซ่อมแซมใหม่สวยงามโดยอยู่ในสภาพเดิมทุกประการ ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ทั้งนี้ก็ด้วยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริ) สมเด็จพระสังฆราช ทรงรำลึกถึงพระเดชพระคุณของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าผู้ทรงเป็นเจ้าของพระตำหนัก คนไทยจึงมี “บ้านกวี” อันศักดิ์สิทธิ์สง่างาม อวดชาวต่างชาติได้อย่างเต็มภาคภูมิไม่น้อยหน้าเมืองอื่น หากจะมี “บ้านกวี” แห่งที่สองของพระองค์ ก็คือวัดชินโรส แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่ได้รับความสนใจน้อยกว่าวัดพระเชตุพนฯ พระเดชพระคุณของสมเด็จพระสังฆราชอริยวงศาคตญาณพระองค์นั้นทรงมีแก่คนไทยทั้งหลายอย่างยิ่ง นอกจากจะทรงซ่อม “ตำหนักวาสุกรี” เปิดให้ประชาชนชมและเข้าไปถวายบังคมพระอัฐิของราชกวีผู้ยิ่งใหญ่แล้ว ยังทรงกำหนดวันประสูติสมเด็จพระมหาสมณเจ้าให้เป็นวันกรมปรมาฯ อัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน พระราชทานรางวัลการประกวดบทประพันธ์เป็นประจำปี

งานพระนิพนธ์อันมีค่ายิ่งของพระองค์ท่านย่อมทราบกันอยู่แล้วในหมู่นักอักษรศาสตร์ทั้งหลาย แม้ในหมู่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพราะอยู่ในหลักสูตรที่จะต้องเรียนพระคุณพิเศษทางการประพันธ์ของพระองค์ท่านนั้น ขอคัดคำของผู้ใช้นามปากกาว่า “ธรรมสาธก” จากหนังสือพระเกียรติบางประการ ได้ประมวลสวดไว้ดังนี้

“...หนึ่งพระนิพนธ์พจน์

จับใจประชาชนี

มวลบุบผชาติหอม

บานแล้วก็หล่นถม

ส่วนพระนิพนธ์พจน์

ทวนลมกระพือพาน

อีกเป็นพระคุณนำ

ชุมชนและชีบา

สมศักดิ์จักรีราช

สมยศบดินทร์สงฆ์

สมเกียรติกวีรัตน์

เกียรติถ่องเถกิง ไกล

มธุรสวาที

ตลอดชั้นนิยมชม

สุคนธ์พร้อม ฤ ทวณลม

พสุชามิทนทาน

สุคนธรสเจริญบาน

รสรื่น ฤ โยธรา

คดีธรรมจรรยา

ชินบุตรบำเพ็ญองค์

ณ พระญาติบรมวงศ์

วรสังฆราชัย

คิลกราชกวีไทย

และก้องอยู่มีรู้หาย.....”

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๒๓

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร

นางทองเพ็ชร สารมาศ เรียบเรียง

เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๒ ชาติไทยเราได้สูญเสียพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ที่ทรงความอัจฉริยะในทางกวีนิพนธ์ไปพระองค์หนึ่ง นั่นก็คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร พระองค์ทรงเป็นต้นสกุลเดชาดิวงค์ มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าชายมิ่ง พระราชโอรสองค์ที่ ๑๕ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่ ๑ ในเจ้าจอมมารดาเนียม ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๑ พฤษภาคม ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๓๖ ขณะนั้นพระราชบิดาเสด็จดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีพระปรีชาสามารถหลายด้าน เช่น ในด้านอักษรศาสตร์และวรรณคดี การเกษตร การทหาร

ในรัชกาลที่ ๒ ทรงได้รับเฉลิมพระยศเป็นกรมหมื่นเดชอดิศร สันนิษฐานว่าปีชวด พ.ศ. ๒๓๖๑ และได้ทรงกำกับกรมพระอาลักษณ์ พระองค์ได้ทรงปฏิบัติราชการให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วยพระปรีชาสามารถ เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน เช่น เมื่อรัชกาลที่ ๒ เสด็จสวรรคต ที่ประชุมพิจารณาเห็นว่าควรจะถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระราชโอรสองค์ใหญ่อันเกิดแต่พระสนม เนื่องจากเจริญพระชนมายุมากกว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชโอรสอันเกิดแต่พระอัครมเหสีถึง ๑๗ ปี และกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ได้ทรงบังคับบัญชาราชการต่างพระเนตรพระกรรณ มีผู้เคารพยำเกรงอยู่เป็นจำนวนมาก อาศัยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชอยู่ จึงทูลถามว่าจะทรงปรารณาราชสมบัติ หรือจะทรงผนวชต่อไป พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบกิตติศัพท์อยู่แล้ว เห็นว่าถ้าจะปรารณาราชสมบัติในเวลานั้นอาจจะเกิดแตกความสามัคคีในบ้านเมือง และได้ทรงปรึกษาเจ้านายบางพระองค์เรื่องราชสมบัติ ในที่สุดทรงเห็นชอบกับกระแสพระดำริของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เมื่อครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งกรมหมื่นนุชิตชิโนรส และกรมหมื่นเดชอดิศร ทั้งสองพระองค์ผู้ตรัสว่า ไม่ใช่เวลาควรที่จะปรารณาอย่างห้วงราชสมบัติ และได้ตรัสตอบไปว่าประสงค์จะทรงผนวชอยู่ต่อไป นับว่ากรมหมื่นเดชอดิศรได้ช่วยให้เหตุการณ์ของบ้านเมืองคลี่คลายไปในทางดีพระองค์หนึ่ง

ในรัชกาลที่ ๓ เลื่อนเป็นกรมขุนเดชอดิศร เมื่อเดือน ๖ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๗๕ พร้อมกับเจ้านายอีก ๘ พระองค์ เนื่องจากกรมพระราชวังบวรฯ มหาศกคิพลเสพย์สวรรคต ได้ทรง

กำกับตำแหน่งเดิม คือ กรมพระอาลักษณ์ ต่อมาจะเป็นปีใดไม่ปรากฏได้ทรงบังคับบัญชากรมนาตามความในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระธรรมเทศนาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่งว่า “ตำแหน่งที่กรมฯ เจ้าพระยาพลเทพ ซึ่งเดิมเป็นที่พระยาศรีสรไกร (ฉิม) เป็นมาแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเจ้าพระยาพลเทพถึงอสัญกรรมแล้วโปรดให้กรมสมเด็จพระเทศาภิบาลเมื่อยังเป็นกรมขุนเดชอดิศรทรงบังคับมาจนตลอดรัชกาล” และได้ทรงบังคับบัญชากรมนี้นี้มาถึงรัชกาลที่ ๔

ในรัชกาลที่ ๓ นี้ นอกจากกรมขุนเดชอดิศรจะได้ทรงบังคับบัญชากรมนาอันเป็นตำแหน่งสำคัญแล้วปรากฏว่า ได้ทรงช่วยราชการอื่นอีกเป็นอันมาก แม้ในราชการสงครามครั้งสำคัญคือปราบขบถเวียงจันทน์ก็ได้เสด็จไปในกองทัพกรมพระราชวังบวรมหาดิศรเสวย อันเป็นเหตุให้เกิดผลงานทางด้านกวีนิพนธ์ชิ้นสำคัญ คือ โคลงนิราศกรมหมื่นเดชอดิศรเสด็จไปทัพเวียงจันทน์หรือในงานราชพิธีต่าง ๆ หรืองานก่อสร้าง พระองค์ก็มีส่วนร่วมอยู่ด้วยเป็นอย่างมาก เช่นการสร้างป้อมและกำแพงเชิงเทิน ขุดคูล้อมกำแพงเมืองสมุทรปราการ เพื่อป้องกันศัตรูซึ่งก้ำมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๒ ก็โปรดฯ ให้พระองค์ไปเป็นแม่กองกำกับการทำงานสำเร็จพร้อมกับกรมหมื่นเสพสุนทร กรมหมื่นณรงค์หิรัญ เป็นต้น

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร เป็นผู้ที่เหมาะสมควรเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้พระองค์หนึ่ง เนื่องจากความสำคัญของพระองค์ได้ทวีขึ้นโดยลำดับจนกระทั่งจะสิ้นรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงตั้งรัชทายาท กรมพระราชวังบวรฯ ก็ไม่มี จึงโปรดฯ ให้เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ปรึกษากันเอง แต่กระแสพระราชดำริส่วนพระองค์นั้นในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้ตรัสแก่พระยาศรีสุริยวงศ์จางวางมหาดเล็กว่าทรงพระราชดำริเห็นว่าผู้ซึ่งจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินนั้นมีกรมขุนเดชอดิศร กรมขุนพิพิธ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ทรงพระปริวิตกว่าจะให้พระสงฆ์หม่อมอุณหอดทั้งแผ่นดิน ดังข้อความอันเป็นกระแสพระราชดำริถึงกรมพระยาเดชาดิศรตอนใกล้สิ้นรัชกาล ตอนหนึ่งว่า

“พ้อมังข่า พ่องเป็นเชษฐมัตตัญญู พ่องรู้วารน้ำจืดและอธิบายของข้าผู้ที่อันขันธทุพพลภาพมากอยู่แล้วด้วยแผ่นดินศรีอยุธยา ทรงพระเจ้าแผ่นดินมา ๒ พระองค์แล้วกับพี่ด้วยอีกคนหนึ่งเป็น ๓ ตั้งแต่แผ่นดินล้านเกล้าอันกระหม่อมสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ท่านได้ปราบดาภิเษกปีขาลนั้นมาได้ ๕ ปี ถึงปีมะแมพี่จึงเกิด ตั้งแต่จำความได้มาจนอายุได้ ๒๒ ปี ได้บวชในแผ่นดินนั้น ต่อมาอายุได้ ๒๓ ปี จึงได้สิ้นแผ่นดินไป มาเป็นแผ่นดินของล้านเกล้าอันกระหม่อมอีก ๑๖ ปี จึงมาเป็นแผ่นดินของพี่ พระภิกษุผู้เป็นสงฆ์รัตนในกรุงศรีอยุธยาก็เห็นนุ่งสะบงทรงจีวรเป็นลูกบวบทั้งสิ้นด้วยกัน แต่

พม่ารามัญที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่นั้น แลเห็นครองผ้าผัดกับพระภิกษุของเรา จึงเรียกกันว่าพระมอญ เดียวนี้พระไทยก็ห่มผ้าเป็นมอญ โดยอนุมตติบัญญัติของพม่าเห็นว่าถ้าวัดถ้าวัดกัน กระหม่อมยังเสด็จอยู่ก็เห็นจะประชุมพระราชคณะ ได้ว่ากล่าวกันให้เห็นว่าควรไม่ควรอยู่นานแล้ว นี่พม่ากลัวจะเป็นบาปเป็นบุญเป็นคุณเป็นโทษพระสงฆ์จะแตกร้างกันไปจึงมิได้ว่ากล่าว แต่ใจนั้นรักแต่อย่างโบราณอย่างเดิวนั้นแหละ สืบไปเบื้องหน้าพระภิกษุไทยซึ่งห่มผ้าเป็นมอญนั้นสูญไป พม่าเห็นว่าควรกับศรีอยุธยา ก็ถ้าแผ่นดินกลับมากขึ้นอีกด้วยเหตุอันใดอันหนึ่ง ชื่อของพม่าได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็มีแต่จะเสียไป เขาจะว่าเป็นเมืองมอญเมืองพม่าไปเสียมาแต่ครั้งแผ่นดินนั้น นี่แลเป็นความวิตกของพม่ามากนักหนา...”

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบก็รับว่าจะเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ให้ต้องตามพระราชประสงค์

เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ทรงได้รับการยกย่องและเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดินเพียงไร ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ จึงทรงได้รับเลื่อนเป็นสมเด็จพระกรมพระเดชาดิศร

เป็นที่น่าสังเกตว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรทรงได้รับเลื่อนจากกรมขุนเป็นสมเด็จพระกรมพระเลย และมีเจ้ากรมเป็นพระยา ทำให้เรียกพระองค์ท่านว่า “สมเด็จพระกรมพระยา” ได้ สำหรับพระยศ “สมเด็จพระกรมพระ” นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ยกเลิก แล้วบัญญัติให้มีพระยศ “กรมพระยา” ขึ้นมาแทน ผู้ที่ได้รับการสถาปนาพระยศขึ้นเป็น “กรมพระยา” ทรงศักดิ์สูงกว่าเจ้านายต่างกรมชั้นอื่น เช่น พระองค์เจ้าชั้นลูกหลวง เมื่อทรงกรมชั้นอื่น ๆ ศักดินา ๑๕,๐๐๐ แต่ถ้าเป็นกรมพระยาแล้วทรงศักดิ์ ๓๕,๐๐๐ เกือบเท่าศักดินาเจ้าฟ้าต่างกรม คำนำพระนามก็ใช้เหมือนคำนำพระนามสมเด็จพระเจ้าฟ้า เช่น เป็นพระบรมวงศ์ชั้นราชวงศ์ก็ใช้คำนำหน้าพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ” ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ถึงแม้จะไม่ได้เป็นเจ้าฟ้าแต่ก็เป็น “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ” ได้ ซึ่งมีอยู่ไม่กี่พระองค์นัก

นอกจากจะทรงพระปรีชาสามารถทางราชการตามที่กล่าวมาแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ยังทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นเอกทางกวีนิพนธ์อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากพระอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสือประชุมเพลงยาวกลบทกลอักษรในรัชกาลที่ ๓ ว่า

“กวีที่มีชื่อเสียงในรัชกาลที่ ๓ มีชื่อแต่งเพลงยาวกลบท ซึ่งพิมพ์ในสมุดเล่มนี้แทบทั้งนั้น เว้นแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรพระองค์หนึ่ง เพราะทรงสันตติแต่งตั้งโคลงฉันทน์ ไม่โปรดทรงเพลง

ยาว” ผลงานของท่านเท่าที่ปรากฏมีดังนี้คือ โคลงโลกนิติ โคลงภาพต่างภาษา โคลงนิราศกรมหมื่น-
เดชอดิศรเสด็จไปทัพบกเวียงจันทน์ และจันทต่าง ๆ ในประชุมคุษฎีสังเวย

โคลงโลกนิติ เป็นสุภาษิตเก่าแก่ แต่งมาแต่โบราณครั้งกรุงเก่า เดิมนักปราชญ์ผู้แต่งเที่ยว
เลือกหาคาถา สุภาษิต ภาษาบาลี และสันสกฤต อันมีอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ คือ คัมภีร์โลกนิติบ้าง
ตลอดจนคัมภีร์พระธรรมบทก็มี เลือกคาถาสุภาษิตเหล่านั้นมาตั้งแล้วแปลแต่งเป็นคำโคลง
ไปทุก ๆ คาถา รวมเป็นเรื่องเรียกว่าโคลงโลกนิติ เป็นสุภาษิตที่นับถือกันมาช้านาน ครั้นเมื่อ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๗๔
มีพระราชประสงค์จะให้จารึกโคลงโลกนิติลงในแผ่นศิลาดัดไว้เป็นธรรมทานในวัดพระเชตุพน
จึงโปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรทรงรวบรวมโคลงโลกนิติของเก่ามา
ชำระแก้ไขใหม่ให้เรียบร้อยประณีตและไพเราะ เพราะของเก่าลอกคัดกันต่อ ๆ มาจึงมีถ้อยคำ
วิปลาสผิดพลาดมาก ครั้นสมเด็จพระยาเดชาดิศรทรงชำระแล้ว โปรดเกล้าฯให้จารึกไว้ใน
วัดพระเชตุพน โคลงโลกนิติจึงแพร่หลายแต่นั้นมา งานชิ้นนี้สร้างชื่อเสียงแก่พระองค์เป็นอย่างมาก

โคลงภาพต่างภาษา ทรงนิพนธ์เรื่องนี้ขณะที่ทรงดำรงพระยศเป็นกรมขุนรวมอยู่ในหนังสือ
ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ทรงนิพนธ์เพียง ๓ ภาพ

โคลงนิราศที่ทรงนิพนธ์ขณะเสด็จไปทัพบกเวียงจันทน์ ไม่ได้ทรงนิพนธ์แบบจดหมายเหตุ
แต่คงจะทรงนิพนธ์ในเวลาว่างโดยมีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่วินิพนธ์แบบเดียวกับนิราศนรินทร์
(อิน) และนิราศพระยาตรัง พรรณนาความขึ้นไปเพียงเสด็จถึงค่ายหลวงที่เมืองสระบุรี รวมเป็น
โคลง ๑๖๓ บท โคลงนิราศเรื่องนี้มีตำนานดี สมควรถือเป็นแบบอย่างได้เรื่องหนึ่ง

พระราชนิพนธ์เกี่ยวกับฉันท์ทั้งหมดของพระองค์รวมอยู่ในหนังสือชุมนุมฉันท์คุษฎีสังเวย
ส่วนที่เป็นพระนิพนธ์ของพระองค์ท่านนั้นมี ดังนี้ คือ

๑. ฉันท์เรื่องสรรเสริญพระมหามณเฑียรนปฎิมากร เรื่องนี้ทรงนิพนธ์ ๓ ลา ขุนสาร-
ประเสริฐ (นุช) แต่ง ๑ ลา
๒. ฉันท์สังเวทพระมหาเสวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ครั้งรัชกาลที่ ๔
๓. ฉันท์สังเวทพระมหาเสวตฉัตร พระที่นั่งไพศาลทักษิณ
๔. ฉันท์สังเวทพระมหาเสวตฉัตร พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และพระที่นั่งอนันตสมาคม
๕. ฉันท์สดุดีพระเกียรติ อัญเชิญขวัญมวงกลกเชนทรธานีเพื่อกพลาย

แต่อย่างไรก็ตาม มีนักค้นคว้าทางวรรณคดีไทยบางท่านให้ความเห็นว่า พระองค์ท่าน
ทรงนิพนธ์กาพย์คุษฎีสังเวยอีกเรื่องหนึ่งด้วย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๒ พระชนมายุ ๖๗ พรรษา ดังนั้นวันนี้จึงเป็นวันที่ชาวไทยเราควรจะน้อมระลึกถึงพระคุณของพระองค์ผู้ทรงมีประโยชน์แก่บ้านเมืองไทยหลายด้านตามที่บรรยายมาแล้ว แม้วันเวลาจะได้ล่วงเลยมาถึง ๑๒๓ ปีแล้ว แต่ผลงานของพระองค์ท่านจะยังคงอยู่สืบไปชั่วกาลนาน.

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๕

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

นายทองต๋อ กล้วยไม้ ณ ออยุธยา เรียบเรียง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นเจ้านายที่ได้รับการจารึกพระนาม และพระเกียรติคุณไว้ในประวัติศาสตร์ของชาติ ในฐานะที่ทรงเป็นนักวิชาการ นักพัฒนา นักปกครอง นักบริหาร นักเขียน ตลอดจนนักการศึกษา นักสังคมศาสตร์ ทรงได้รับถวายพระนามว่า พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ ทรงอุทิศพระองค์เพื่อประกอบพระกรณียกิจสำคัญ ๆ เป็นคุณแก่ชาติบ้านเมืองและชาวไทย นับตั้งแต่ทรงพระเยาว์ จวบจนวาระสุดท้ายแห่งพระชนมชีพ แม้ว่าพระองค์จะสิ้นพระชนม์ล่วงลับไปแล้วเป็นเวลานาน แต่ผลงานที่พระองค์ทรงดำริริเริ่มและทรงสร้างสรรค์ไว้แก่แผ่นดินไทยก็ยังคงดำรงคงอยู่เป็นเครื่องอำนวยประโยชน์แก่มหาชนสืบต่อมา และเป็นเครื่องประกาศเกียรติคุณของพระองค์ท่านชั่วกาลนาน เป็นต้นว่า การพิพิธภัณฑสถาน การศึกษา กิจการมหาดไทย กิจการห้องสมุด ผลงานพระนิพนธ์ทั้งด้านประวัติศาสตร์และวรรณคดี

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระนามเดิม พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมารดาคือ เจ้าจอมมารดาชุ่ม ทรงศึกษาหนังสือไทยเบื้องต้นในสำนักคุณแสงและคุณปานราชินิกุลในพระบรมมหาราชวัง ศึกษาภาษาบาลีในสำนักพระยาปริยัติธรรมธาดา (เปี่ยม) และหลวงธรรมานุวัติจันง (จู้) ศึกษาภาษาอังกฤษในโรงเรียนหลวง มีนายฟรานซิส ยอร์ช แพทเตอตัน เป็นอาจารย์ ศึกษาวิชาทหารในสำนักหลวงรัฐธยุติ (เล็ก)

เมื่อยังทรงพระเยาว์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตามเสด็จและรับใช้ใกล้ชิด ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว ได้ทรงรับราชการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงรับการสั่งสอนความรู้รัฐประศาสนศาสตร์และโบราณคดีจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ทรงรับใช้สนองพระราชประสงค์ ทรงเป็นกำลังสำคัญในการบริหารประเทศหลายด้าน ได้รับผลดีและเป็นที่ยอมรับของพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างสูง

โดยที่ทรงมีพระปรีชาสามารถ ทรงมีพระอุตสาหวิริยะ พระปัญญาเฉียบแหลม ซื่อสัตย์สุจริต มุ่งประโยชน์ของชาติ ประชาชน และพระบรมราชวงศ์จักรีเป็นที่ยิ่ง ประกอบทั้งทรงมีความจง

รักภักดีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์อย่างมั่นคงแน่วแน่น โดยเฉพะผลงานด้านต่าง ๆ ของพระองค์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ล้วนแต่เป็นงานใหญ่เป็นงานสำคัญอย่างยิ่งของบ้านเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นพระอัจฉริยภาพอันสูง เป็นที่ประจักษ์แก่มหาชนทุกยุคทุกสมัย

ในด้านการศึกษานั้น แต่เดิมมาไทยเรายังมิได้มีการศึกษาระบบโรงเรียน เด็กหญิงเด็กชายศึกษาเล่าเรียนรับถ่ายทอดความรู้กันในครอบครัว ตามบ้านขุนนาง ตามวังเจ้านาย และตามวัดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถ่องแท้ว่าการศึกษาเล่าเรียนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับบ้านเมืองและประชาชน มีพระราชประสงค์จะให้ราษฎรทั่วไปได้ศึกษาเล่าเรียนให้มีความฉลาดเฉลียว มีความรู้ดีในการดำรงชีพ เพื่อจะได้มีคณตมีวิชาเข้ามารับราชการ รับใช้บ้านเมืองช่วยกันพัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมอารยประเทศ โปรดให้ตั้งโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพบริหารโรงเรียนและต่อมาทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพรับพระราชภาระด้านจัดการศึกษาของชาติ ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพก็ได้ทรงดำเนินการเป็นที่พอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ดังปรากฏในคำประกาศสรรเสริญพระเกียรติ เมื่อทรงรับสถาปนาเป็น “กรมหมื่น” ความว่า

“ภายหลังได้รับกระแสพระราชดำริและพระบรมราชโองการให้ตั้งโรงเรียนสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์และบุคคลเข้ารับราชการ ตลอดจนโรงเรียนราษฎรก็ทรงพระอุตสาหะดำริตริตรงจัดตั้งโรงเรียน แล้วตรวจตราให้การเล่าเรียนแพร่หลายกว้างขวางขึ้น จัดการให้มีการสอบไล่หนังสือนักเรียน ซึ่งไม่ได้เคยมีมาแต่ก่อน จัดการทั้งปวงให้เป็นคุณประโยชน์แก่แผ่นดินและตัวผู้ซึ่งเล่าเรียน และเป็นพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เจริญขึ้นโดยลำดับจนถึงทุกวันนี้ เป็นความดีความชอบเป็นอันมาก....”

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระดำริริเริ่มเป็นเยี่ยมในพระกรณียกิจทุกประการ ทรงเอาพระทัยใส่ค้นคว้า ใคร่ตรอง ปรับปรุง แก้ไขในเรื่องต่าง ๆ อยู่เสมอ เฉพะด้านการศึกษานี้ ในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมธรรมการนั้น นอกจากจะทรงวางระเบียบราชการของกรมและของโรงเรียน เป็นต้นว่า ทรงวางระเบียบข้อบังคับตำแหน่งหน้าที่เสมียนพนักงาน ในการเข้ารับราชการ การเลื่อนตำแหน่ง ลาออก ลงโทษ กำหนดข้อสอบวิชาเสมียนแล้วยังทรงจัดให้มีห้องสมุด ห้องอ่านหนังสือของกรมศึกษาธิการ ทรงจัดเจ้าพนักงานตรวจโรงเรียนทั้งในกรุงและหัวเมือง ซึ่งกิจการต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ก็ยังมิได้อยู่สืบมาจนถึงปัจจุบัน โดยได้พัฒนาไปตามความเหมาะสมแก่สภาพงานและกาลเวลา

ในด้านมหาดไทย ซึ่งเป็นกิจการสำคัญอย่างยิ่งในการบริหารประเทศนั้น ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น ชาวตะวันตกกำลังล่าอาณานิคมเข้าครอบครอง ประเทศทางเอเชียไว้เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรและเป็นฐานอำนาจ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นการณ์ไกล ทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงการปกครอง การบริหารให้ทันสมัย เพื่อมิให้ประเทศทางตะวันตกถือเอาความด้อยพัฒนาหรือความไม่เรียบร้อยด้านต่าง ๆ ภายในประเทศเป็นสาเหตุให้เข้ามาสอดแทรกกิจการของประเทศไทย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพก็ได้ทรงมีส่วนในกิจการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบบริหาร ประเทศเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ขณะที่ทรงรับราชการทางด้านการศึกษาอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ย้ายมารับราชการในด้านมหาดไทย ซึ่งต่อมาก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีมหาดไทย ได้ทรงพระอุตสาหวิริยะ สนองพระมหากษัตริย์คุณเต็มความสามารถ ทรงปรับปรุงแก้ไขปัญหาตลอดจนริเริ่มงานใหม่ ๆ ขึ้นในกิจการมหาดไทยเป็นอันมาก โดยเฉพาะงานปกครองแบบมณฑลก็ทรงดำเนินการจนสามารถรับโอนงานปกครองหัวเมืองที่เคยขึ้นอยู่ในกระทรวงกลาโหมและกรมท่ามารวมไว้ใน กิจการมหาดไทยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระกรณียกิจด้านมหาดไทยทุกประการล้วนแต่เป็น คุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนที่ยั่งยืนมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากกิจการด้านการศึกษาและด้านมหาดไทยแล้ว ยังทรงรับพระราชภาระจัดการ และมีส่วนร่วมในการบริหารปรับปรุงกิจการด้านอื่น ๆ อีกหลายด้าน ได้แก่ งานกระทรวงการคลัง กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงกลาโหม กรมศิลปากร ราชบัณฑิตยสภา ทางด้านศิลปวัฒนธรรม นั้น ทรงจัดกิจการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ ทรงริเริ่มประเพณีอันดีงามเป็นต้น ว่า การถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้า การจัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่ในงานกุศล เช่น งานศพและ งานมงคล ซึ่งได้รับนับถือปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ ในด้านสังคมศาสตร์ก็ได้ทรงริเริ่ม การออกโฉนดที่ดิน ในด้านสาธารณสุข การก่อตั้งโรงพยาบาล ตลอดจนอิสตสาลาซึ่งปัจจุบันคือ สถานีอนามัย ก็เกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นผู้ ริเริ่มตั้งกรมพยาบาล ซึ่งต่อมาวิวัฒนาการมาเป็นกระทรวงสาธารณสุข

แม้ว่าจะทรงปฏิบัติราชการบ้านเมืองมากมายหลายด้าน แต่พระองค์ท่านก็ยังทรงอุทิศ เวลา ทรงพระนิพนธ์หนังสือตำรับตำราต่าง ๆ ทั้ง วรรณคดี กวีนิพนธ์ โบราณคดี ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร ตำนาน จดหมายเหตุต่าง ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้ตกทอดมาเป็นขุมปัญญา ของนักศึกษาคนคว่ำและผู้เล่าเรียนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศทั่วโลกอยู่จนถึงทุกวันนี้ นับได้ว่าพระองค์ทรงเป็นนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่โดยแท้

เพื่อให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายประจักษ์ชัดเจนในพระเกียรติคุณของพระองค์ท่าน จึงขอเชิญ
คำแปลสร้อยพระนามในพระสุพรรณบัฏเมื่อทรงรับสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งพระคุณเจ้าพระธรรมไตรโลกาจารย์เป็นผู้แปลไว้มากล่าวดัง
ต่อไปนี้

“ทรงยิ่งใหญ่ด้วยพระอิสริยยศ ทรงพระอุปการะพระเจ้าแผ่นดินสยามรัฐ ทรงเจนจัด
รัฐประศาสนศาสตร์อย่างมโหฬาร สมเด็จพระปิยมหาราชเจ้าทรงอบรมสั่งสอน ทรงกระทำราชกิจ
มากมายไพศาล ทรงรอบรู้โบราณคดีและประวัติศาสตร์ ทรงนิพนธ์ตำราวิทยาการแตกฉาน
ในภาษาและปฏิภาณวาทาได้ด้อย ทรงเป็นนายกจัดการราชบัณฑิตยสถาน สามารถในนิติธรรม
ทรงจัดการศึกษาให้เจริญยิ่ง มีพระวาทาเป็นที่รัก ทรงดำริไว้ซึ่งขันติ สัจจะ และสุจริต ทั้ง ๓
ประการ พระปรีชาญาณบริสุทธิ์จรัสระทั้งพระอภัยศัก็ชื้อตรง ทรงมั่นคงในพระไตรสรณะ
มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น ทรงเป็นบิดา ธรรมิกนารถ ประดับด้วยพระคุณาภรณ์พิเศษทั้งหลายนี้”

ด้วยพระเกียรติคุณและผลงานนับอนเอนอนันต์ดังกล่าวมาแล้ว องค์การสหประชาชาติ
จึงได้เห็นความสำคัญยกย่องเทอดพระนามในฐานะทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก และได้
สนับสนุนให้ประเทศไทยจัดงานเฉลิมพระเกียรติฉลองครบ ๑๐๐ ปี แห่งวันประสูติ เมื่อวันที่
๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ นอกจากนั้นรัฐบาลไทยก็ยังได้สร้างอนุสรณ์สถานเฉลิมพระเกียรติ
พระองค์ท่านไว้ให้ปรากฏยั่งยืน คือ หอสมุดดำรงราชานุภาพ ที่ถนนหน้าพระธาตุ และพระ
อนุสาวรีย์ประดิษฐานอยู่ ณ หน้ากระทรวงมหาดไทย

นับได้ว่า พระองค์ทรงเป็นปูชนียบุคคลควรแก่การเทอดทูนสรรเสริญและรำลึกพระคุณ
ตลอดกาล สมดังคำที่ว่า

บูชา บูชนียาน์ เอตมฺมํ กลมุตฺตมํ

การบูชาบุคคลอันควรบูชาเป็นมงคลอันสูงสุด

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๒๓

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

นางสาวบุหรง ศรีกันก เรียบเรียง

หากจะเอ่ยพระนาม “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์” แล้ว อาจกล่าวได้ว่าไม่มีผู้ใฝ่ใจในการศึกษาคนใดไม่รู้จัก และถ้าจะถามต่อไปอีกว่ารู้จักพระองค์ท่านในทางใด ก็อาจได้คำตอบต่าง ๆ กันไป บางคนอาจจะบอกว่ารู้จักท่านจากบันทึกโต้ตอบที่มีคุณค่ายิ่งทางวิชาการระหว่างพระองค์กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชนูปภาพ ที่รู้จักกันทั่วไปว่า “สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์” ที่ดงามสง่า เป็นที่เลื่องลือไปทั่วทั้งในหมู่คนไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ซึ่งการรู้จักเช่นนี้ก็นับว่าไม่ผิดไปจากพระเกียรติคุณที่แท้จริงเท่าใดนัก หากแต่ยังเป็นการรู้จักที่ไม่ครบถ้วนเท่าตนเอง ในวโรกาสที่วันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ของพระองค์ท่านจะเวียนมาอีกวาระหนึ่งในวันที่ ๑๐ มีนาคมนี้ นำที่เรจะได้้นำพระประวัติและพระกรณียกิจที่ทรงกระทำไว้แก่ประเทศชาติเป็นอเนกประการมากแล้วเพื่อน้อมรำลึกถึง และเพื่อจัดเป็นสิ่งเตือนใจให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้ว่าอันบุคคลที่ถือได้ว่าเป็นคนดีของชาตินั้นได้ประกอบกรณียกิจไว้เยี่ยงใด นอกจากนั้นจักเห็นว่าการเป็นบุคคลที่บำเพ็ญเพียรกระทำคุณประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองนั้น ไม่เพียงแต่จะมีชื่อเสียงขจรกระจายแต่เพียงในชาติเท่านั้นแม้ทั่วโลกก็ยกย่องสรรเสริญด้วย ดังที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ลงมติยกย่องให้พระองค์เป็นคนสำคัญของโลกประจำปี พ.ศ. ๒๕๐๖ มีการจัดงานเฉลิมฉลองวันครบรอบร้อยปีแห่งการประสูติในบรรดาประเทศเครือสมาชิกทั่วไป ซึ่งถือได้ว่าพระองค์เป็นผู้หนึ่งซึ่งนำชื่อเสียงเกียรติยศมาสู่ประเทศชาติ

พระประวัติส่วนพระองค์และพระกรณียกิจที่ทรงกระทำไว้แก่ประเทศชาติ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นพระราชโอรสพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่พระสัณห์วงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงพรรณราย เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๖ มีพระนามเดิมว่า “พระองค์เจ้าจิตรเจริญ” ทรงมีพระเชษฐภคินีร่วมพระมารดา ๑ องค์ คือ เจ้าฟ้ากรมขุนจัดดิยักัลยา

ด้านการศึกษา พระองค์ทรงศึกษาขั้นต้นกับหม่อมเจ้าหญิงสารพัดเพชรที่เรียกว่า ครอบป่าเพชร พระเชษฐภคินีพระองค์เจ้าหญิงพรรณราย จนทรงอ่านออกเขียนได้แล้วจึงมาศึกษาวิชาชั้นสูงต่อที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) และทรงศึกษาภาษาอังกฤษเมื่อเรียนที่โรงเรียนกะเด็ททาร์มหาดเล็ก มีนายฟรานซิส ยอร์ช แพตเตอร์สัน เป็นพระอาจารย์

นอกจากนี้ยังทรงศึกษาวิชาสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงตามโบราณราชประเพณีด้วย เช่น วิชาการขี่ม้าการใช้อาวุธต่าง ๆ เช่น ยิงปืน ฟันดาบ เป็นต้น มีกรมพระยาบำราบปรปักษ์เป็นพระอาจารย์

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยพระอุตสาหะวิริยะในงานสาขาต่าง ๆ ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้รับผิดชอบ นับแต่แรกสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนกะเด็ด-ทหารมหาดเล็กใน พ.ศ. ๒๔๑๕ จนตลอดรัชกาล ตำแหน่งหน้าที่ที่ทรงรับผิดชอบมีตามลำดับดังนี้

- เป็นทหารมหาดเล็กระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๕-๒๔๒๕
- เป็นราชองครักษ์ในกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ดำรงพระยศกัปตันหรือนายร้อยเอกระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๕-๒๔๓๐
- ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าพนักงานใหญ่ใช้จ่าย ควบคุมการใช้จ่ายเงินของฝ่ายทหารใน พ.ศ. ๒๔๓๑
- ทรงรับผิดชอบด้านการช่างการก่อสร้างของกรมโยธาธิการ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๒-๒๔๓๕
- ทรงรับหน้าที่เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๓๗
- ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๗-๒๔๔๒
- ทรงกลับมารับราชการในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการอีกครั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒-๒๔๔๘ และทรงรับราชการในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๘-๒๔๕๒

จะเห็นได้ว่าพระองค์ท่านต้องรับผิดชอบงานราชการสาขาต่าง ๆ มากมาย ทั้งนี้เพราะทรงมีพระปรีชาสามารถในกิจการต่าง ๆ อย่างรอบด้านจนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยแต่งตั้งให้ทรงดำรงตำแหน่งในหน้าที่การงานที่ต้องรับผิดชอบงานบ้านเมืองที่สำคัญ ๆ ทั้งสิ้น การที่ต้องทรงตรากตรำงานหนักจนเกินพระกำลังมาเป็นเวลานาน เป็นเหตุให้ทรงประชวรด้วยโรคพระหทัยโตในตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นในรัชกาลต่อมาจึงไม่สามารถรับราชการสนองพระเดชพระคุณได้ ต้องลาราชการพักผ่อน แต่ก็ได้ทรงละทิ้งงานด้านศิลปกรรม พระองค์ท่านยังทรงออกแบบและทำงานด้านการช่างถวายโดยสม่ำเสมอ และได้ทรงรับเป็นกรรมการต่าง ๆ บ้าง เช่น กรรมการสภาการคลัง กรรมการรองคมนตรีตรวจจัดงบประมาณรายรับรายจ่ายแผ่นดิน กรรมการตรวจแก้ร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และงานหอพระสมุด งานวรรณคดีสโมสร เป็นต้น

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกลับเข้ารับราชการอีกครั้งหนึ่ง โดยทรงรับเป็นอธิบดีกรมตรีศกามีหน้าที่ถวายคำปรึกษาต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการบริหารราชการแผ่นดิน และทรงเป็นสมาชิกสภาการคลังระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๓ เป็นอุปนายกราชบัณฑิตยสภาแผนกศิลปการคลังระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๕ และเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งทรงปฏิบัติหน้าที่จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

พระเกียรติประวัติด้านงานศิลปะแขนงต่าง ๆ

นอกเหนือจากพระปรีชาสามารถในการบริหารราชการบ้านเมืองสาขาต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ยังทรงมีพระเกียรติคุณลือเลื่องในงานศิลปกรรมต่าง ๆ ด้วย และดูเหมือนว่าคนส่วนมากจะรู้จักพระองค์ท่านด้วยผลงานด้านศิลปะเสียมากกว่า

การที่ทรงมีพระทัยใฝ่เรียนรู้ในงานศิลปะโดยเฉพาะงานด้านจิตรกรรมนั้น ทรงเล่าประวัติส่วนพระองค์ไว้ตอนหนึ่งว่า “วิชาเขียนนั้น ตั้งแต่ฉันยังเล็ก ๆ อยู่ก็ให้รักเป็นกำลัง.....” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทรงมีความสนพระทัยมาแต่เยาว์วัย และเมื่อสนพระทัยแล้วก็ได้เพียรพยายามฝึกหัดศึกษาด้วยตนเองเสมอมาจนสามารถสร้างสรรค์งานเขียนภาพที่มีคุณค่าไว้จำนวนมาก ตัวอย่างภาพเขียนที่สำคัญได้แก่ ภาพมัจฉาชาดกที่หอพระคันธารราษฎร์ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งทรงวาดเมื่องานฉลองพระนครครบรอบร้อยปี ภาพเขียนสีน้ำมันประกอบพระราชพงศาวดารแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระครั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นภาพช่างทรงพระมหาอุปราชแห่งข้างพระที่นั่งปัจจุบันประดับอยู่ที่พระที่นั่งวโรภาสพิมาณ พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ฯลฯ

นอกจากงานด้านเขียนภาพยังทรงมีงานเขียนเพื่อออกแบบต่าง ๆ เช่น แบบธง แบบพระราชลัญจกร แบบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตาลปัตร ลายพัด เหมี่ยงที่ระลึก ฯลฯ งานออกแบบประติมากรรมสำคัญ ๆ เช่น พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชประดิษฐานอยู่ที่เชิงสะพานพระพุทธรูป อองค์พระธรณีบีบมวยผม พระพุทธรูปคันธารราษฎร์ปางขอฝน ฯลฯ เป็นต้น

งานออกแบบที่แสดงถึงพระปรีชาสามารถเกี่ยวกับศิลปกรรมไทยอีกอย่างหนึ่ง คือ งานออกแบบด้านสถาปัตยกรรม ผลงานการก่อสร้างที่งดงามหลายแห่งที่สำเร็จขึ้นด้วยการสร้างสรรค์ของพระองค์ได้แก่ พระอุโบสถวัดราชาธิวาสรวมทั้งสถูปเจดีย์หลังพระอุโบสถ วิหารจักรมุก ศาลาการเปรียญ พระอุโบสถเก่าวัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม อนุสาวรีย์ทหารอาสาสงคราม

โลกครั้งที่ ๑ ซึ่งจำลองแบบจากพระบรมธาตุไชยา ฯลฯ และงานสถาปัตยกรรมชิ้นเอก คือการออกแบบก่อสร้างพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ฝีพระหัตถ์การออกแบบของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์นั้นเป็นที่พอพระราชหฤทัยมากถึงกับทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ มีพระราชดำรัสชมครั้งหนึ่งเมื่อทรงออกแบบแผ่นศิลาจารึกโรงเรียนวัดเบญจมบพิตรถวายเป็นที่ “ขอชมว่า เอหิปัสโกงามนัก.... ฉันไม่ได้นึกขอละ แต่อดไม่ได้ว่าเธอเป็นผู้นั่งอยู่ในหัวใจฉันเสียแล้วในเรื่องทำดีไซ้เช่นนี้.....”

งานศิลปกรรมของพระองค์ท่านอีกอย่างหนึ่งที่ควรกล่าวถึงคืองานด้านดุริยางคศิลป์และนาฏศิลป์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงสนพระทัยด้านดนตรีไทยและดนตรีสากลโดยเฉพาะดนตรีไทยนั้นทรงฝึกฝนมาแต่ทรงพระเยาว์เช่นเดียวกับการเขียนภาพ เครื่องดนตรีที่ทรงหัดเล่นระยะแรกได้แก่ขลุ่ยและซอ เมื่อเจริญวัยจึงทรงหัดเล่นเครื่องดนตรีชนิดอื่น เช่น กลองแขก ฆ้อง ปี่พาทย์ ทรงถนัดเล่นปี่พาทย์และระนาดมากกว่าเครื่องดนตรีอื่น ๆ ทรงมีผลงานนิพนธ์เพลงที่สำคัญได้แก่เพลงสรรเสริญพระบารมี ทรงนิพนธ์เนื้อร้องซึ่งต่อมาได้มีการแก้ไขเล็กน้อย เพลงเขมรไทรโยค ทรงนิพนธ์จากความบังคาลใจที่ได้ตามเสด็จประพาสน้ำตกไทรโยค เมื่อแรกนิพนธ์นั้นทรงให้ชื่อว่าเพลงเขมรกล่อมลูก นอกจากนี้ก็มีเพลงมหาชัย เพลงออกทะเล เพลงลาวเล็ก เพลงโนบทมโหรีประสมวงคอนเสิร์ตเรื่องรามเกียรติ์ตอนนางลอย นาค-บาศก์ พรหมศาสตร์ และอิเหนาตอนบวงสรวง ฯลฯ ผลงานด้านนิพนธ์บทละครดึกดำบรรพ์ได้แก่เรื่องสังข์ทองตอนทิ้งพวงมาลัย ตีกลี ถอดรูป เรื่องควาวิตอนเผาพระขรรค์ชุบตัว หึง เรื่องอิเหนาตอนตัดดอกไม้ฉายกริช ไหว้พระ บวงสรวง เรื่องรามเกียรติ์ตอนสุรปนาชาติสีดา ฯลฯ เป็นต้น

ผลงานสร้างสรรค์ที่ควรกล่าวถึงคือ ผลงานด้านวรรณกรรมซึ่งมีทั้งวรรณกรรมร้อยกรองและร้อยแก้ว ตัวอย่างของงานวรรณกรรมร้อยกรองได้แก่โคลงประกอบภาพจิตรกรรมภาพพระราชพงศาวดาร โคลงประกอบเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งทรงนิพนธ์เมื่องานฉลองพระนครครบร้อยปี จำนวน ๕๖ บท กาพย์เห่เรือทรงนิพนธ์ในงานบรมราชาภิเษกสมโภชรัชกาลที่ ๖ เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีผลงานเขียนที่มีคุณค่าทางวิชาการยิ่งอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นคลังแห่งความรู้สำหรับผู้ใฝ่ใจศึกษาค้นคว้าโดยทั่วไป ได้แก่ บันทึกลงและลายพระหัตถ์โต้ตอบประทานบุคคลต่าง ๆ เช่น บันทึกลงประทานพระพิณจวรรณการ (แสง สาทิตุล) ลายพระหัตถ์ตอบหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ลายพระหัตถ์กราบทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องรามเกียรติ์ บันทึกลงวิญญักษ์ศัพท์และถ้อยคำประทานสมามวรรณคดี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔-๒๔๗๕ ลายพระหัตถ์โต้ตอบกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิจเรื่องดนตรี ลายพระหัตถ์ประทานความรู้พระยาเทวธิดาธิราชเรื่องวัฒนธรรมระเบียบประเพณี

ลายพระหัตถ์ประทานความรู้ในลักษณะจดหมายโต้ตอบพระสารประเสริฐและพระยาอนุนานราชชน และที่สำคัญได้แก่จดหมายเวรโต้ตอบกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงเขียนหลังจากว่างภารกิจทางราชการทั้งปวงระหว่างวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ จนกระทั่งถึงวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๖ นับว่าเป็นเอกสารที่ให้ความรู้ในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี อักษรศาสตร์ ศิลปะ ตลอดจนถึงขนบธรรมเนียมประเพณี จดหมายเวรโต้ตอบชุดนี้ รู้จักกันดีในชื่อว่า “สาส์นสมเด็จ” นั้นเอง

ที่กล่าวพรรณนามาโดยย่อนี้คงพอจะเป็นคำสำหรับการรู้จักพระองค์ท่านได้ว่า พระองค์ ทรงบำเพ็ญกรณียกิจต่าง ๆ ทั้งโดยทางราชการและส่วนพระองค์มากมายเพียงใด แต่การจก ยกย่องเทิดทูนความดีความสามารถของบุคคลใด ย่อมไม่ยุติอยู่เพียงแต่กล่าวคำสรรเสริญ ไปคราวหนึ่ง ๆ เท่านั้น พระเกียรติคุณและผลงานทั้งปวงของพระองค์ท่านจะบังเกิดผลดีงาม ต่อไปชั่วกาลนาน หากอนุชนผู้อยู่ข้างหลังจะสืบทอดรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทย ที่พระองค์ทรงเพียรศึกษาสร้างไว้ให้คงอยู่คู่กับชาติตลอดไป.

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๒๒

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

นายทองต๋อ กล้วยไม้ ณ อรุณยา เรียบเรียง

เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ประเทศไทยได้สูญเสียบุคคลสำคัญของชาติไปท่านหนึ่ง ท่านผู้นั้นเป็นทั้งนักการศาสนา ที่รอบรู้ในพระธรรมวินัยอย่างแตกฉาน เป็นนักการศึกษา ผู้บุกเบิกจัดตั้งงานประถมศึกษาขึ้นในหัวเมืองทั่วพระราชอาณาเขต เป็นนักบริหารที่ยิ่งใหญ่วางระเบียบแบบแผนในการปกครองคณะสงฆ์ไว้เป็นหลักฐาน ทำให้คณะสงฆ์พ้นจากการปกครองของฆราวาสมาปกครองกันเอง และเป็นนักปราชญ์ผู้รอบรู้ในวิทยาการหลายสาขา อาทิวิชาอักษรศาสตร์ วิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ผลงานของท่านเป็นมรดกตกทอดให้ประเทศไทยได้อาศัยใช้อยู่ทุกวันนี้หลายสิบเรื่อง งานนิพนธ์ของท่านได้ตีพิมพ์เป็นจำนวนนับล้านฉบับ และได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศเป็นที่รู้จักแพร่หลายในวงการนักปราชญ์ทั่วโลก ท่านผู้นั้นก็คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งได้สิ้นพระชนม์ไปแล้วถึง ๕๕ ปี แต่พระเกียรติคุณของพระองค์ก็ยังฟุ้งเด่นคู่กับประวัติศาสตร์ไทย ดังที่จะได้อัญเชิญพระกรณียกิจบางประการมาเล่าสู่กันฟัง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ ทรงเป็นพระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ กับเจ้าจอมมารดาแพ ประสูติเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓ ในพระบรมมหาราชวัง ได้ทรงศึกษาอักษรสมัยและความรู้อื่น ๆ แบบโบราณ แต่ก็ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษและวิชาการสมัยใหม่ต่าง ๆ ตามพระราชนิมิตแห่งพระบรมชนกนาถของพระองค์จนปรากฏว่าทรงทราบภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี เมื่อพระชนมายุได้ ๑๘ พรรษาทรงรับราชการในกรมราชเลขาตำแหน่งเจ้าพนักงานสารบบฎีกา ครั้นพระชนมายุ ๒๐ พรรษาบริบูรณ์ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นพระอุปัชฌาย์และเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อทรงผนวชได้ ๓ พรรษา ทรงเข้าแปลพระปริยัติธรรมสนามหลวงได้ ๕ ประโยก พระองค์ทรงพอพระทัยแปลเพียงเท่านั้น เพราะพระราชบิดาเมื่อทรงผนวชก็เคยทรงแปลพระปริยัติธรรมได้ ๕ ประโยกมาก่อน หลังจากแปลพระปริยัติธรรมแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระอิสริยยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส คือโอรสผู้ประเสริฐของวชิรญาณ ซึ่งเป็นพระฉายานามแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสมัยทรงผนวชและทรงมีสมณศักดิ์เป็นพระราชกณะรองเจ้าคณะธรรมยุติกนิกาย ในรัชกาลที่ ๕ นี้ ทรงได้เลื่อนพระอิสริยยศเป็นกรมหลวง ครั้นถึง

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงรับมหาสมณุตมาภิเศก คือ ทรงเป็นพระสังฆราชองค์ที่ ๑๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์และเลื่อนพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า พระบรมราชวงศ์ ผู้ได้รับมหาสมณุตมาภิเศกหาได้เรียกว่าสมเด็จพระสังฆราชไม่ ย่อมเรียกพระนามไปตามพระอิสริยยศแห่งพระบรมราชวงศ์ ไม่ปรากฏพระเกียรติในส่วนทรงดำรงสมณศักดิ์นั้นเลย ด้วยเหตุนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเปลี่ยนค่านำพระนามเป็น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศสืบไปชั่วกาลนาน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงเป็นพระราชอุปัชยาจารย์ของพระมหากษัตริย์ถึง ๒ พระองค์ คือรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระกรณียะเป็นประโยชน์แก่พระศาสนา และประเทศชาตินับเอนกประการ ทรงสิ้นพระชนม์ด้วยวัณโรคเมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ณ พระตำหนักวัดบวรนิเวศวิหาร สิริรวมพระชนมายุได้ ๖๑ ปี ๓ เดือน ๒๐ วัน

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ในรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ ได้ทรงพยายามเร่งรัดปรับปรุงประเทศชาติให้เจริญเท่าเทียมกับอารยชาติ จนกล่าวได้ว่าความเจริญทุกด้านไม่ว่าการทหาร การปกครอง การคลัง การศึกษา การแพทย์และสาธารณสุข การคมนาคม หรือการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ล้วนแต่เกิดในรัชกาล และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงเป็นพระองค์หนึ่งที่ได้ทรงร่วมสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการศึกษา ทั้งทางการศึกษาของคณะสงฆ์และการศึกษาของชาติ ทั้งนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้ทรงดำเนินการตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้นตามพระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ ร.ศ. ๑๑๒ หรือ พ.ศ. ๒๔๓๖ เพื่อเป็นสถานศึกษาชั้นสูงของคณะสงฆ์ พระองค์ได้ทรงริเริ่มนำวิธีการและวิชาการแผนใหม่ เข้ามาทดลองสอนและทดลองสอบในมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นครั้งแรก นักเรียนมหามกุฏต้องเรียนทั้งภาษาไทย ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และภาษาอังกฤษ นอกจากนั้นยังมีการเรียนคณิตศาสตร์ เบื้องต้นและวิชาการอย่างใหม่อื่น ๆ วิธีที่ใหม่ที่สุดของประเทศไทยขณะนั้นคือ การวัดผลการศึกษาด้วยการสอบข้อเขียนแทนการสอบปากเปล่าแบบโบราณ พระองค์ได้ทรงวางระเบียบกฎเกณฑ์ในการให้คะแนนด้วยพระองค์เอง วิธีการและวิชาการแบบใหม่เหล่านี้เป็นที่นิยมแพร่หลายโดยรวดเร็ว เป็นที่ต้องพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างยิ่ง.

ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงจัดตั้งโรงเรียนขึ้นสอนกุลบุตรในกรุงเทพมหานครเป็นระเบียบแบบแผนแล้ว จึงมีพระราชดำริที่จะขยายการศึกษาออกไปยังหัวเมืองทั่วราชอาณาจักร และมีพระราชประสงค์ให้วัด ซึ่งเป็นแหล่งศึกษาของกุลบุตร

มาแต่โบราณกาลแล้ว เป็นที่ตั้งโรงเรียนสอนเด็กตามแบบและหลักสูตรที่ปรับปรุงใหม่ให้เป็นแบบเดียวกัน นับว่าเป็นรากฐานของการประถมศึกษาในปัจจุบัน โดยมีพระภิกษุเป็นผู้สอนและรับภาระต่าง ๆ จึงได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้าให้ทรงรับภาระเป็นผู้อำนวยการศึกษาหัวเมือง เพื่อจัดการศึกษาแก่กุลบุตรทั้งหลายตลอดพระราชอาณาจักร สมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้รับสนองพระราชประสงค์นี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี พระองค์ทรงนำเอาวิธีการและแบบอย่างต่าง ๆ ที่ทรงทดลองใช้ได้ผลในโรงเรียนของมหามกุฏราชวิทยาลัย มาเลือกใช้และปรับปรุงให้เหมาะสมกับการจัดการศึกษาในหัวเมือง นอกจากนั้นมหามกุฏราชวิทยาลัยยังมีหน้าที่สำคัญในการฝึกอบรมพระภิกษุทั้งในกรุงเทพฯ และจากหัวเมือง เพื่อให้เป็นครูสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ ในหัวเมือง ในการนี้พระองค์ท่านต้องทรงทุ่มเทพระปรีชาสามารถและพระวิริยะอุตสาหะอย่างมากมาย ทรงพระดำริวางแบบอย่างการดำเนินงาน ทรงสร้างหลักสูตรการศึกษาด้วยพระองค์เอง ทรงแนะนำชักชวนให้กุลบุตรทั้งหลายนิยมยินดีในการศึกษา ทรงชักนำประชาชนให้เห็นประโยชน์ของการเล่าเรียนและช่วยกันสร้างโรงเรียนให้ลูกหลานของเขาเอง

นอกจากการจัดการศึกษาในหัวเมืองดังกล่าวแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้ายังได้ทรงมีส่วนร่วมสร้างแผนการศึกษาชาติ พระมติดเกี่ยวกับการศึกษาของพระองค์นับว่าทันสมัยแม้จนปัจจุบัน เช่น พระองค์ทรงมีความเห็นว่าการจัดการศึกษานั้นต้องสนองตอบความต้องการของบ้านเมืองเป็นประการสำคัญ ทรงพิจารณาว่าหลักสูตรยังกวัดแกว่ง เพราะไม่สามารถตอบได้ว่าประสงค์จะสร้างคนให้เป็นอะไร ทรงเป็นห่วงใยว่ากุลบุตรสนใจแต่วิชาหนังสือละทิ้งอาชีพะศึกษามุ่งแต่รับราชการหรือเป็นเสมียน มิใช่ชาวต่างประเทศก็จะเข้ามาแย่งอาชีพคนไทยไปสิ้น นอกจากนั้นทรงเน้นความสำคัญของการอบรมบ่มนิสัยเด็กตั้งแต่ชั้นเล็กที่สุดขึ้นมา ให้เป็นคนดี มีศีลธรรม ควบคู่ไปกับการสอนวิชาอื่น ๆ และได้ทรงเสนอหลักการโรงเรียนศิษย์วัด คือให้นักเรียนจากบ้านมาเป็นศิษย์วัด เพื่อให้พระได้มีโอกาสอบรมบ่มนิสัยได้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น และบ้านกับวัดก็จะได้สมาคมกันมากขึ้นด้วย ดังนั้นจึงต้องนับว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงเป็นนักการศึกษาสำคัญของชาติไทยพระองค์หนึ่ง

ในด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ พระองค์เป็นผู้ประทานการศึกษาหลักสูตรนักธรรมอันเป็นการศึกษาขั้นมูลฐานของคณะสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักรอยู่ในบัดนี้ และได้ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบพระปริยัติธรรมจากการสอบปากเปล่ามาเป็นวิธีเขียน พร้อมกับปรับปรุงหลักสูตรการเรียนให้เหมาะสมเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนมากขึ้น หลักสูตรและตำราต่าง ๆ ที่ทรงนิพนธ์ได้แพร่หลายออกไปถึงต่างประเทศ และส่วนใหญ่ก็ยังใช้อยู่ถึงปัจจุบัน พระนิพนธ์ที่มีชื่อเสียง เช่น เบญจกิลเบญจ-ธรรม นวโกวาท พุทธประวัติ วินัยมุข ธรรมวิภาค ธรรมวิจารณ์ เหล่านี้นักปราชญ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ได้รับรองว่าเป็นหนังสือที่ดีจริง ๆ บางเรื่อง เช่น นวโกวาทได้รับการตีพิมพ์เกือบร้อยครั้งนับแล้วเป็นหนังสือจำนวนล้านกว่าเล่ม

ในประเด็นที่ทรงเป็นนักการศาสนาและนักบริหารนั้น เห็นได้จากการที่ทรงกวาดชั้น การจดทะเบียนพระภิกษุสามเณร และวางระเบียบสำหรับอุปชฌายะ ให้อริราชศัตรูรับคนเข้าบวช เฉพาะที่เป็นคนดี ทรงทะนุบำรุงการเรียนภาษาบาลีให้ใช้ได้ และส่งเสริมการเรียนธรรมะ ช่วยให้รู้จักใช้ความคิด การเทศน์ที่ล้ำสมัยก็ทรงเปลี่ยนวิธีการให้ต้องกับอริราชศัตรูผู้ฟังมากขึ้นเมื่อมี มหาเถรสมาคมเกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์แล้ว การวินิจฉัยอธิกรณ์ และกิจการคณะสงฆ์สำคัญ ๆ ก็ทรงนำเข้าหารือในที่ประชุม มิได้ทรงวินิจฉัยตามลำพังพระองค์ นอกจากนั้นยังได้ทรงเน้นถึงความสำคัญของการเดินทางออกไปตรวจการคณะสงฆ์ตามหัวเมือง ว่าทำให้ทราบข้อเท็จจริงดีจึงสั่งการไม่ค่อยผิดพลาด

ดังนั้นในโอกาสที่วันสิ้นพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ- วโรรส ได้เวียนมาบรรจบครบรอบอีกปีหนึ่ง พวกเราชาวไทยจึงควรศึกษาถึงพระกรณียกิจแห่ง พระองค์ แล้วช่วยกันปฏิบัติสืบทอดพระประสงค์ เพื่อความเจริญของชาติสืบไป.

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๒๓

หน้าวาง

พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์

พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ “ผู้พัฒนาอีสาน”

นางเรวดี จูตะโลหิต เรียบเรียง

เนื่องในวันที่ ๒๕ ธันวาคม เป็นวันคล้ายวันประสูติของ พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ พระองค์ผู้ได้ทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ เป็นผู้สำเร็จราชการมณฑลอีสาน เป็นเวลานานถึง ๑๗ ปี และทรงสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่มณฑลอีสาน โดยเฉพาะจังหวัดอุบลราชธานีเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านการทหาร การปกครอง การศึกษา การคมนาคม จึงขอนำพระประวัติและพระกรณียกิจของพระองค์มาเผยแพร่ให้ท่านผู้ฟังทราบและเป็นอนุสรณ์ถึงพระองค์ท่าน

พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ต้นราชสกุลชุมพลในปัจจุบัน มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าชายชุมพลสมโภช เป็นพระโอรสองค์ที่ ๓๗ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นองค์สุดท้ายในเจ้าจอมมารดาพิ้ง ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ ตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนยี่ ปีมะเส็ง มีพระเชษฐาร่วมเจ้าจอมมารดาเดียวกัน ๒ องค์ คือ พระองค์เจ้าชายทักษิณาวัง กับพระองค์เจ้าชายคักนางกฤษฎ์ ซึ่งต่อมาได้รับสถาปนาเป็นกรมหลวงพิชิตปรีชากร

เมื่อพระชันษาได้ ๑๑ ปี ได้ทรงรับเลือกไว้ในเหล่าพระเจ้าลูกยาเธอที่รับใช้ประจำพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิบัติงานนี้อยู่เป็นเวลาเพียงปีเดียว พระราชบิดาก็เสด็จสวรรคต พระองค์จึงได้มาโสกันต์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบรรพชาเป็นสามเณรอยู่วัดบวรนิเวศ ศึกษาพระธรรมวินัย ในสำนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พระอุปัชฌายาจารย์อยู่หนึ่งพรรษา หลังจากนั้นก็ลาผนวช มาประทับอยู่ที่วังของกรมหลวงพิชิตปรีชากร ผู้เป็นพระเชษฐา ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๐ ก็ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ และได้ประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศอีกครั้งหนึ่ง

ในด้านการศึกษาในสมัยนั้น ทรงเล่าเรียนเหมือนเช่นพระราชวงศ์ชั้นสูงทั่วไป แต่เมื่อถึงระดับอุดมศึกษา ได้ทรงศึกษาวิชากฎหมาย นอกจากนี้ยังได้ทรงศึกษาวิชาช่างเป็นการเพิ่มเติมอีกด้วย เพราะโปรดในทางนี้อยู่มาก เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้ว ก็ได้เข้ารับราชการ ครั้งแรกเป็นผู้ช่วยกรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งทรงเป็นอธิบดีศาลฎีกาและศาลแพ่ง หลังจากนั้นก็ได้ดำรงตำแหน่งหน้าที่ในราชการสำคัญหลายหน้าที่

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า การปกครองดินแดนหัวเมืองอีสานเท่าที่เป็นอยู่ยังห่างพระเนตรพระกรณอยู่มาก ทั้งยังห่างไกลจากความเจริญ และในช่วงเวลานั้นดินแดนอินโดจีนก็กำลังจะถูกคุกคามจากชาติมหาอำนาจที่กำลังล่าเมืองขึ้นอยู่โดยรอบ จึงได้ทรงดำเนิการจัดรูปแบบการปกครองในดินแดนเหล่านี้ขึ้นใหม่ โดยแบ่งหัวเมืองในท้องที่เหล่านี้ ๔ กองใหญ่ ๆ มีข้าหลวงกำกับราชการทำการปกครอง กองละ ๑ คน สำหรับกองข้าหลวงใหญ่ ๔ กอง ดังกล่าว มีดังนี้ คือ หัวเมืองฝ่ายตะวันออก หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ หัวเมืองลาวฝ่ายกลาง และหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ

อย่างไรก็ดี การจัดการปกครองหัวเมืองต่าง ๆ โดยการแบ่งออกเป็น ๔ กองใหญ่นี้ดังกล่าวก็น่าจะไม่บังเกิดผลสำเร็จดังพระราชประสงค์นัก ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ (ร.ศ. ๑๐๐) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นข้าหลวงใหญ่ พร้อมด้วยข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือนออกไปตั้งรักษาการอยู่ที่เมืองนครจำปาศักดิ์ กองหนึ่ง ให้เรียกว่า “ข้าหลวงเมืองลาวท้าว” ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นข้าหลวงใหญ่ ออกไปตั้งอยู่ที่เมืองหนองคายกองหนึ่ง ให้เรียกว่า “ข้าหลวงเมืองลาวพวน” และให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงใหญ่ ไปตั้งอยู่ที่เมืองหลวงพระบางอีกกองหนึ่ง ให้เรียกว่า “ข้าหลวงเมืองลาวพุงขาว”

แม้ว่าจะได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เสด็จไปทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ที่เมืองหลวงพระบางแล้วก็ตาม แต่ก็หาได้เสด็จไปประทับที่เมืองหลวงพระบางไม่ เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเปลี่ยนแปลงพระบรมราชโองการใหม่ โปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ไปเป็นข้าหลวงใหญ่จัดราชการและชำระความโจรสลัดที่เมืองนครราชสีมา กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ก็ได้ทรงจัดราชการที่เมืองนครราชสีมาได้เป็นผลสำเร็จตามพระราชประสงค์ ได้ประทับอยู่ที่เมืองนี้จนถึงต้นปี พ.ศ. ๒๔๓๖ เมื่อตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการว่างลง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ไปดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนี้ ทรงดำรงตำแหน่งใหม่อยู่ได้ไม่นานนัก ก็พอดีเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ทางกรุงเทพฯ จำเป็นต้องส่งกองทัพออกไปช่วยกรมหลวงพิชิตปรีชากรที่มณฑลลาวท้าว และกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมที่มณฑลอุดร เพื่อป้องกันพระราชอาณาเขตทางด้านนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงพิเศษเสด็จขึ้นไปทรงบัญชาการรวมกำลังที่เมืองนครราชสีมาและเร่งรัดจัดส่งกำลังไปช่วยมณฑลทั้งสองดังกล่าว

ครั้นเมื่อวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ผ่านพ้นไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ย้ายจากเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ

ไปเป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวกาว แทนกรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งเสด็จกลับเข้ามาเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ก็ได้ทรงบังคับบัญชาทั้งราชการฝ่ายทหารและพลเรือนอยู่ที่เมืองอุบลราชธานี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นต้นมา ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณอยู่ที่มณฑลลาวกาวนานถึง ๑๗ ปี

พระกรณียกิจของพระองค์ในช่วงนี้มีมากมายหลายประการ เป็นต้นว่า ด้านการทหาร เนื่องจากที่สนธิสัญญาที่เคยทำไว้กับฝรั่งเศสหลังวิกฤติการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ กำหนดมิให้รัฐบาลไทยจัดตั้งกองทหารหรือนำกำลังทหารเข้าไปในเขต ๒๕ กิโลเมตรจากชายแดน เป็นผลให้การปรับปรุงกิจการทหารของมณฑลอีสานที่ต้องประจำอยู่ที่เมืองอุบลราชธานีต้องหยุดชะงัก แต่เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงสนธิสัญญาดังกล่าว พระองค์ก็เสนอให้มีการเกณฑ์คนเข้ารับราชการตำรวจแทน ซึ่งก็ปรากฏว่า กิจการตำรวจที่เมืองอุบลราชธานีได้เจริญก้าวหน้าเพียงพอที่จะใช้ปราบปรามโจรผู้ร้ายและรักษาความสงบภายในหรือป้องกันภัยรุกรานจากต่างประเทศได้

ในด้านการปกครอง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงใช้นโยบายการปกครองแบบพ่อปกครองลูกเป็นหลัก ในขณะเดียวกันก็ทรงใช้วิธีการแบบใหม่ควบคู่ไปด้วย เช่น การออกประกาศตักเตือนราษฎรให้ปฏิบัติตามแบบอย่างของทางราชการ เป็นต้นว่า การประกาศให้ราษฎรเสียค่าราชการประจำปี การประกาศให้ราษฎรเลิกเล่นการพนัน เลิกสูบฝิ่น การออกประกาศเช่นนี้ มีขึ้นเพื่อชักจูงให้ราษฎรเข้าใจการปกครองแผนใหม่ ที่เรียกว่า การปกครองแบบเทศาภิบาล แต่ก็ยังมีราษฎรส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้เพียงพอ เกิดความไม่พอใจ เป็นเหตุให้เกิดขบถผีบาป-ผีบุญขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๔-๒๔๕๕ ซึ่งพระองค์ก็ได้ดำเนินการปราบปรามจนสงบราบคาบไปในที่สุด และได้ทรงจัดการปรับปรุงการปกครองแบบเทศาภิบาลได้เป็นผลสำเร็จเกือบทุกประการ

ด้านการศึกษา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้น เพื่อให้เยาวชนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน เป็นต้นว่า จัดตั้งโรงเรียนอุบลวิทยาคมขึ้นที่วัดสุปฏิญารามในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ และตั้งโรงเรียนนารีนุกูลในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์จัดสอนศิษย์วัดให้มีความรู้อ่านออกเขียนได้ นอกจากนี้ยังได้ทรงจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดราชการและโรงเรียนแผนที่ยื่น เพื่อให้ได้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาปฏิบัติราชการอย่างเพียงพอและบังเกิดผลดีแก่ทางราชการ นอกจากนี้ ยังทรงส่งเสริมการพระศาสนา โดยปฏิสังขรณ์และสร้างวัดเป็นจำนวนมาก

ด้านการคมนาคม ก็ได้ส่งเสริมให้มีการตัดถนนหนทางทั้งในตัวเมืองอุบล และนอกเมือง เพื่อสะดวกแก่การคมนาคม โปรดให้สร้าง “ศาลากลางบ้าน” ขึ้นตามหมู่บ้านต่าง ๆ ให้เป็นที่พักอาศัยสำหรับผู้คนสัญจรไปมาค้าขาย

ด้านกระบวนการยุติธรรม ก็ได้ทรงจัดตั้งศาลสถิตยุติธรรมสำหรับพิจารณาคดีให้เที่ยงธรรม ด้านการคลังทรงปรับปรุงการเก็บภาษีอากรให้เกิดประโยชน์แก่ทางราชการ และให้ราษฎรได้รับความเป็นธรรมมากที่สุด

พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ได้ทรงปฏิบัติราชการในตำแหน่งข้าหลวงใหญ่สำเร็จราชการประทับที่เมืองอุบลราชธานี จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๓ อันเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริว่า กรมหลวงสรรพสิทธิ- ประสงค์ทรงตรากตรำทำงานในดินแดนที่ห่างไกลและกันดารเป็นเวลานาน สมควรจะได้ทรงพักผ่อนในบั้นปลายชีวิต ประกอบกับพระชันษาก็มากแล้ว พอดีตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวังว่างลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเข้าไปดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตำหนักพระราชทานเป็นที่ประทับในบริเวณสวนดุสิตด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีที่ปรึกษา มีหน้าที่เฉพาะการอันเกี่ยวเนื่องด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ และโปรดให้ประทับในบริเวณพระราชวังดุสิตสืบมาจนกระทั่งสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕ พระชันษาได้ ๖๕ ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระศพไปประดิษฐาน ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตร ต่อมาได้พระราชทานเพลิงศพที่พระเมรุท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ พระกรณียกิจของพระองค์ท่านที่มีต่อมณฑลอีสาน นับว่ามีคุณประโยชน์นานัปการ คติธรรมหนึ่งที่พระองค์ทรงใช้อยู่เสมอ ซึ่งเป็นคติที่อนุชนรุ่นหลังควรจะได้รำลึกถึงและประพฤติตามตลอดไป คือ “ละความชั่ว ประพฤติความดี มีความอาย หมายความเพียร”

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๔

จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และหม่อมคัทรีน
พระราชชายาชาวรัสเซีย พร้อมด้วย พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า จุฬจักรพงษ์ พระโอรส

จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ

นางสาวศิริพันธ์ บุญศิริ เรียบเรียง

หากนับถอยหลังจากวันที่ ๑๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๔ ไป ๖๑ ปี คือ พุทธศักราช ๒๔๖๓ เวลา ๑๓.๕๐ น. ประเทศไทยได้สูญเสียบุคคลสำคัญพระองค์หนึ่งของชาติไปอย่างน่าโศกสลดเป็นอย่างยิ่ง คือ จอมพล สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งทรงประสูติพระโรคพระบัพผาสะบวม เสด็จทิวงคต ณ เมืองสิงคโปร์ มีชายา โอรส และข้าราชการบริพารเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่อยู่ใกล้ชิด ขณะนั้นพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งราชการสำคัญทั้งทางด้านการทหารและการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมเชษฐาธิราช คือ ทรงเป็นเสนาธิการทหารบกและองค์รัชทายาท

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๔๐ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและองค์ที่ ๔ ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง ประสูติในพระบรมมหาราชวังเมื่อวันเสาร์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะเมีย จัตวาศก จ.ศ. ๑๒๔๔ ตรงกับวันเสาร์ที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๕ หลังจากที่ทรงศึกษาตามแบบขัตติยราชประเพณี โสกันต์และรับพระราชทานสถาปนาเป็นเจ้าฟ้าต่างกรมแล้ว ก็ได้เสด็จไปทรงศึกษาในต่างประเทศ พระองค์ทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์แรกและพระองค์เดียวที่ทรงศึกษาวิชาทหาร ณ ประเทศรัสเซีย และทรงได้รับพระบรมราชานุญาตจากสมเด็จพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ ๒ เป็นอย่างดี ผลการทรงศึกษาวิชาทหารของพระองค์ในโรงเรียนนายร้อยมหาดเล็กและโรงเรียนเสนาธิการปรากฏว่า ทรงพระปรีชาสามารถยอดเยี่ยมโดยทรงสอบไล่ได้เป็นลำดับที่ ๑ ทั้ง ๒ คราว ทรงได้รับพระเกียรติยศจารึกพระนามลงในแผ่นศิลาตามประเพณีของโรงเรียนนายร้อยมหาดเล็ก และขณะที่ทรงศึกษาวิชาทหารชั้นสูงต่อในโรงเรียนเสนาธิการนั้น ทรงรับราชการอยู่ในกรมทหารม้าสุสซาร์ของรัสเซียด้วยก่อนที่จะเสด็จกลับประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ พระองค์ทรงเสกสมรสกับสุภาพสตรีชาวรัสเซียชื่อ คัทริน เดทนิตสกี ต่อมาทรงเสกสมรสใหม่กับหม่อมเจ้าหญิงชวลิต-โอกาส พระธิดาในพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงเริ่มรับราชการทหารในตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ และทรงเป็นผู้บัญชาการโรงเรียนทหารบก รั้งตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษา เสนาธิการทหารบก รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม รั้งตำแหน่งจเรสัตว์พาหนะทหารบกและกรมทหารม้า และผู้บังคับการพิเศษโรงเรียนนายร้อยชั้นประถมมาโดยลำดับ พระองค์

ทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบกอยู่ตลอดพระชนมชีพ โดยมีพระกรณียกิจทางการทหารเป็นที่ประทับใจในหมู่ทหารมากถึงกับทรงได้รับยกย่องให้เป็น “หลักของประเทศ” และทรงเป็นที่รักภักดีในหมู่ทหารทั้งมวล พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถทางการทหาร ทรงเป็นทหารอาชีพ และทรงมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์และทูลบำรุงกิจการทหารบกไทยให้เจริญก้าวหน้า และมีประสิทธิภาพเท่าเทียมนานาอารยประเทศ ทั้งนี้โดยเริ่มจากการ ทรงจัดระเบียบการศึกษาและวางมาตรฐานการศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารบก ทรงปลูกฝังบรรดาเยาวชนของชาติให้มีความรักในการทหาร ทรงวางระเบียบการคัดเลือกโดยจำกัดคุณสมบัติของบรรดาผู้สมัครเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบกอย่างเคร่งครัดเพื่อให้ได้นายทหารที่ดีและมีคุณภาพออกมารับใช้กองทัพไทยในภายหน้าต่อไป ไม่เพียงแต่เท่านั้นในด้านวิชาการพระองค์โปรดที่จะสอนนักเรียนทหารด้วยพระองค์เอง ทรงเป็นพระอาจารย์ที่ดี ทรงอดุสหาในการแต่งและแปลตำราทางการทหารเพื่อช่วยการศึกษาของนักเรียน และโปรดที่จะให้นักเรียนของพระองค์มีระเบียบวินัยใช้ไหวพริบปฏิภาณมากกว่าการท่องจำ

นอกจากจะทรงจัดการศึกษาวิชาทหารดังกล่าวแล้ว ยังทรงริเริ่มจัดตั้งวิทยาลัยการทหารชั้นสูง เพื่ออบรมความรู้เฉพาะด้านให้แก่ทหารที่มีความสามารถเพื่อทำหน้าที่ผู้บังคับบัญชาในระดับสูงต่อไป โดยจัดตั้งโรงเรียนเสนาธิการทหารบกขึ้นเมื่อวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ หลังจากที่ได้เริ่มมีการทดลองเรียกนายทหารเข้าฝึกอบรมเพื่อเข้าประจำในกรมเสนาธิการทหารบกมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๖ แล้ว

พระองค์ไม่เพียงแต่จะสนพระทัยในการทหารบกเท่านั้น แต่ยังสนพระทัยในการบินสมัยเริ่มแรกด้วย คือ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ เมื่อนักบินชาวฝรั่งเศสนำเครื่องบินลำแรกมาแสดงการบินในประเทศไทยเป็นครั้งแรก ณ สนามม้าสระปทุมซึ่งปัจจุบันคือราชกรีฑาสโมสรนั้น พระองค์และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรงผลัดกันเสด็จขึ้นเครื่องบินในครั้งนั้น และทรงเลื่อมใสในกิจการบินนี้เพราะทรงเล็งเห็นประโยชน์ภายนอกของกิจการบินที่จะมีต่อราชการทหารและพลเรือน ดังนั้นพระองค์จึงทรงดำเนินการจัดส่งนายทหารไทย ๓ นายไปเรียนวิชาการบิน ณ ประเทศฝรั่งเศส นายทหารอากาศทั้ง ๓ นาย คือ พลอากาศโท พระยาเฉลิมอากาศ (สุณี สุวรรณประทีป) นายพันเอก พระยาเวหาสยานศิลปสิทธิ์ (หลง สีนสุข) และนาวาอากาศเอก พระยาทยานพิฆาต (ทิพย์ เกตุทัต) ซึ่งนับเป็นนักบินรุ่นแรกที่กลับมาดำเนินการบินในประเทศไทยให้ก้าวหน้าเป็นผลดียิ่งต่อมา พระองค์ทรงจัดตั้งกองบินทหารบกขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ และทรงเสนอแนะให้ย้ายสนามบินเดิมจากตำบลสระปทุมไปตั้งใหม่ที่ดอนเมือง อันเป็นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง กองทัพอากาศไทยซาบซึ้งในพระกรณียกิจด้านกิจการบินของพระองค์ท่านและถวายเป็นการยกย่องว่า “ทรงเป็นผู้ทำนุบำรุงกำลังทางอากาศมาตั้งแต่เริ่มต้น” คงไม่ผิดนักหากจะกล่าว

ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ประทานกำเนิดแก่กองทัพอากาศและสนามบินดอนเมือง เห็นได้จากการที่กองทัพอากาศประดิษฐานพระรูปของพระองค์ไว้เป็นที่เคารพและระลึกถึง ณ ทำอากาศยานกรุงเทพ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระราชหฤทัยนำประเทศเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ ๑ นั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถทรงเป็นพระบรมวงศานุวงศ์องค์หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญเด่นชัดในการนี้ นับแต่การราบังคมทูลวางแผนการปลดชาวเยอรมันและออสเตรีย ออกจากราชการ จับกุมเชลยศึกและกักขังเชลยให้เหมาะสมเพื่อเป็นพระเกียรติยศแก่องค์พระมหากษัตริย์และประเทศชาติ การจัดส่งกองทหารอาสาไปร่วมรบกับกองทหารสัมพันธมิตรในสมรภูมียุโรปเพื่อเป็นการเผยแพร่ชื่อเสียงและความเป็นเอกราชของชาติไทย ในการจัดตั้งกองทหารอาสานั้นพระองค์ทรงดำเนินการด้วยพระองค์เองโดยตลอด ด้วยทรงเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงตามข้อบังคับพิเศษแสดงหลักการปกครองทหารในราชการสงครามนอกพระราชอาณาเขต คือ การจัดจำนวนทหาร จัดเครื่องแต่งกายและอาวุธยุทโธปกรณ์ การควบคุม การฝึกหัดและการอบรมน้ำใจทหาร ประกอบกับความรู้อีกส่วนพระองค์ที่มีพระประสงค์จะให้เห็นทหารไทยสัก ๑ กองพลน้อยผสมไปทำการรบในสมรภูมียุโรปเพื่อเป็นตัวแทนของชาวไทยเผยแพร่ชื่อเสียงและเกียรติคุณของชาติไทยให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชาวโลก นอกเหนือไปจากการแสดงความสามารถในการรบซึ่งกองทหารรบรถยนต์ของไทยได้แสดงความกล้าหาญและมีน้ำใจการปฏิบัติช่วยเหลือประเทศสัมพันธมิตรในฝรั่งเศสและเยอรมนีอย่างเข้มแข็ง จนกระทั่งได้รับคำยกย่องชมเชยจากผู้บัญชาการทหารรถยนต์ฝรั่งเศส และได้เข้าร่วมในพิธีสวนสนามในประเทศฝรั่งเศส ประเทศอังกฤษ และประเทศเบลเยียม ภายหลังเสร็จสงครามแล้วด้วย

พระกรณียกิจสำคัญของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานารถที่สมควรจะกล่าวถึงอย่างยิ่งอีกประการหนึ่ง คือ กรณีกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ แม้ว่าในเหตุการณ์นี้จะปรากฏพระนามของพระองค์เกี่ยวเนื่องอยู่เป็นสำคัญ แต่ด้วยความจงรักภักดีและพระปรีชาสามารถของพระองค์ในหน้าที่เสนาธิการทหารบกและทรงรักษาราชการแทนเสนาบดีกระทรวงกลาโหมอยู่ในขณะนั้น ทำให้เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐ ดำเนินไปอย่างเรียบร้อย นับแต่การจับกุมบรรดานายทหาร การตั้งคณะกรรมการทหารพิเศษเพื่อพิจารณาคดี และสุดท้ายได้กราบบังคมทูลเสนอข้อคิดเห็นในการจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดินเพื่อให้สอดคล้องกับสาเหตุของการคิดเปลี่ยนแปลงที่ทหารกระทำขึ้น

การสูญเสียพระองค์ท่านในปีพุทธศักราช ๒๔๖๓ นั้น นับเป็นการสูญเสียบุคคลสำคัญของชาติอย่างน่าเสียดายยิ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโทมนัส ถึงกับทรงพรณความรู้สึกลับพระองค์ได้ว่า “ถนัดตั้งพาทหารเห็น หันให้ไกลองค์” ทั้งนี้เพราะ “...นอกจากที่เธอเป็นน้องผู้ที่ข้าพเจ้ารักมากที่สุด เธอยังได้เป็นที่ปรึกษาและเป็นผู้ช่วยในราชการอย่างดีที่สุดหาผู้ใดจะ

เสมอเมื่อมีได้...” นอกจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ยังมีนักประวัติศาสตร์อีกหลายท่านที่ตระหนักในการสูญเสียนี้ และแสดงทัศนคติต่อการทิวคตของจอมพลสมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ไว้ต่าง ๆ กัน อาทิ โรเบิร์ต มาร์ตินของ ชาวฝรั่งเศส กล่าวว่า “...การทิวคตของพระองค์ทำให้ประเทศไทยเสียคนไทยที่ดีเลิศไปคนหนึ่ง ความฉลาดเฉลียวความรู้ในวิชาทหาร ความซื่อสัตย์ อันมีอยู่ในพระนิสัย ความคิดอันแจ่มแจ้งเหล่านี้ทำให้พระเจ้าอยู่หัวและชาติจะขาดบุคคลที่สำคัญไปแล้วเมื่อถึงเวลาที่ต้องการมากที่สุด...” เซอร์โจเซฟ ครอสบี้ อดีตทูตอังกฤษประจำประเทศไทย เขียนว่า “...การทิวคตของกรมหลวงพิษณุโลกเป็นความเคราะห์ร้ายของชาติเพราะมีพระทัยแข็งและเป็นที่ยอมรับกันว่าทรงมีความสามารถ...” และสุดท้าย พระสารสาสน์พลขันธ์ (ลอง สุนทานนท์) กล่าวยกย่องพระองค์ไว้ว่า “...เป็นเคราะห์ร้ายอย่างยิ่งของประเทศที่สูญเสียกรมหม่อมจักรพงษ์ พระอนุชาองค์รองของพระเจ้าแผ่นดินทิวคตเสียก่อนที่จะทรงมีโอกาสได้สวมมงกุฎ เพราะท่านทรงมีพระอัจฉริยภาพและคุณสมบัติทุกอย่างที่เหมาะสมแก่การเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระนิสัยนั้นปนไปด้วยการตั้งอกตั้งใจอย่างจริงจัง ความถ่อมตัว การอ่อนน้อมที่ไม่มีผู้ใดจะปฏิเสธ ไม่ทำตามได้ ความกล้าจะโต้เถียง ความสง่า พร้อมด้วยความรักชาติอย่างลึกซึ้งและความนิยมในประชาธิปไตย...”

ดังนั้น วันนี้จึงนับเป็นวันหนึ่งที่เราชาวไทยทุกคนควรจะน้อมรำลึกถึงพระคุณของพระองค์ในพระกรณียกิจสำคัญดังได้กล่าวมา เพราะทรงอยู่ในฐานะปุชนิยบุคคลพระองค์หนึ่งของไทย การที่ได้บูชาบุคคลที่ควรบูชานั้น ถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๒๔

จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช “กับการทหารไทย”

นางสาวเพลินพิศ กำราญ เรียบเรียง

วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ เป็นวันที่ถือได้ว่าเป็นวันสำคัญวันหนึ่งของชาติไทย โดยเฉพาะในด้านการทหาร เพราะเป็นวันสิ้นพระชนม์ของจอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔

จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช พระนามเดิมพระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์ที่ ๑๗ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาทับทิม เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๕ มีพระขนิษฐากินีและพระอนุชาร่วมเจ้าจอมมารดา ๒ พระองค์ คือ พระองค์เจ้าหญิงประเวศวรสมัย และพระองค์เจ้าชายวุฒิไชยเฉลิมลาภ (พลเรือเอก กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร)

กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชเป็นพระเจ้าลูกยาเธอรุ่นใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมี ๔ พระองค์ด้วยกัน คือ พระองค์เจ้ากิติยกรวรลักษณ์ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระองค์เจ้าประวัติวดีโนดม กรมหลวงปราจิณกิติบดี และกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เมื่อมีพระชันษาพอจะทรงศึกษาเล่าเรียนได้จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงศึกษาภาษาไทยในสำนักพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เนื่องจากกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชพระชันษาน้อยกว่าทุกพระองค์ ในชั้นแรกพระยาศรีสุนทรโวหารจึงจัดให้พระอนุญาติวิธาน (ชม) เป็นครูสอนเฉพาะพระองค์เดียว ครั้นทรงศึกษาภาษาไทยชั้นประถมได้แล้ว โปรดให้ทั้ง ๔ พระองค์เรียนภาษาอังกฤษชั้นต้นในสำนักครูรามสามี่ จน พ.ศ. ๒๔๒๖ เมื่อโรงเรียนที่พระดำหนักสวนกุหลาบตั้งเป็นระเบียบดีแล้ว จึงโปรดให้เสด็จไปศึกษาภาษาไทยชั้นมัธยมที่พระดำหนักสวนกุหลาบ ในสำนักพระยาโอวาทวรกิจ (แก่น เปரியุ) เป็นอาจารย์ใหญ่ มีเจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม เปரியุ) เวลานั้นเป็นมหาดเล็กรับราชการตำแหน่งครู โรงเรียนพระดำหนักสวนกุหลาบ เป็นครูสอนประจำพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระราชหฤทัยว่า บรรดาพระเจ้าลูกยาเธอเมื่อเจริญพระชันษาแล้ว จะส่งออกไปศึกษาวิชาการในทวีปยุโรปทุกพระองค์ ครั้น พ.ศ. ๒๔๒๗ ทรงพระราชดำริว่าถึงเวลาสมควรที่จะส่งพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ไปศึกษาในทวีปยุโรป จึงโปรดให้ตั้งการพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ส่วนกรมหลวงปราจิณกิติบดีนั้น

เลื่อนไปโสกันต์ใน พ.ศ. ๒๔๒๘ เมื่อโสกันต์แล้วตามราชประเพณีซึ่งมีมาแต่เดิมจะต้องทรงผนวชเป็นสามเณรเพื่อศึกษาหาความรู้และปฏิบัติตามบัญญัติในพระพุทธศาสนา แต่พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ยังทรงพระเยาว์กว่าพระราชวงศ์ที่เคยทรงผนวชมาแต่กาลก่อน จึงมีข้อวิตกว่าจะทรงรักษาสิกขาบทไม่ได้ พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์เต็มพระทัยที่จะทรงผนวช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สมโภช ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทและทรงผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อครบ ๒๐ วันจึงลาผนวช จึงโปรดให้เสด็จไปศึกษาวิชา ณ ทวีปยุโรป โดยทรงกำหนดให้กรมพระจันทบุรีนฤนาถและกรมหลวงปราจิณกิติบดี เสด็จไปเรียนที่สกอตแลนด์ ให้หม่อมแก้ววันชาวสกอตซึ่งเป็นแพทย์หลวงประจำพระองค์ไปจัดการศึกษาของกรมพระจันทบุรีนฤนาถ กับกรมหลวงปราจิณกิติบดี และให้หม่อมเจ้าเพิ่ม ลดาวัลย์ เป็นผู้ใหญ่ไปอยู่เป็นครูสอนหนังสือไทย ส่วนกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชนั้น ทรงกำหนดให้เรียนที่กรุงลอนดอน ทรงมอบให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ เมื่อยังเป็นเอกอัครราชทูตสยามอยู่ที่อังกฤษเป็นผู้จัดการศึกษา โปรดให้พระยาไชยสุรินทร์ (ม.ร.ว. เทวหนึ่ง) เป็นผู้ใหญ่ไปอยู่ด้วย และให้เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ขณะมีบรรดาศักดิ์เป็นขุนวิจิตรวรสาส์นออกไปเป็นครูสอนภาษาไทยที่กรุงลอนดอน ส่วนทางเมืองไทยนั้นโปรดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงอำนวยการ

เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอทั้ง ๔ พระองค์ทรงศึกษาวิชาชั้นมัธยมจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกำหนดให้กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และกรมหลวงปราจิณกิติบดีทรงศึกษาวิชาฝ่ายพลเรือน ส่วนกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชให้ทรงศึกษาวิชาฝ่ายทหาร ในระหว่างนั้นสมเด็จพระเจ้าคริสเตียนที่ ๘ แห่งเดนมาร์ก ได้ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าถ้าจะโปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอไปทรงศึกษาในประเทศเดนมาร์กบ้างจะทรงรับอุปการะ ประกอบกับในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จแทนพระองค์ไปเยี่ยมตอบแทนแกรนด์ดยุกชารีวิช รัชทายาทแห่งประเทศรัสเซียและเชิญเครื่องราชอิสริยาภรณ์ไปถวายยังราชสำนักประเทศต่าง ๆ จึงโปรดให้ทรงพากรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชไปถวายสมเด็จพระเจ้าคริสเตียนที่ ๘ แห่งเดนมาร์กด้วย ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าคริสเตียนเสด็จไปทรงเยี่ยมพระราชบิดาซึ่งเป็นพระมเหสีของสมเด็จพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ที่ ๓ แห่งรัสเซีย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จึงได้ทรงนำกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชไปเฝ้าฯ และถวายที่ประเทศรัสเซีย

กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชทรงเรียนภาษาเดนมาร์กและวิชาชั้นต้นอยู่ ๒ ปี ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๖ ทรงสอบวิชาชั้นต้นสำหรับนายทหารได้ มียศเป็นนายร้อยตรีในกรมทหารเดนมาร์ก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ส่งสัญญาบัตรออกไปพระราชทานยศเป็นนายร้อยเอก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ครั้น พ.ศ. ๒๔๓๕ ทรงสอบวิชานายทหารปืนใหญ่ได้จึงออกจากโรงเรียนไปฝึกหัดรับราชการประจำอยู่ในกรมทหารปืนใหญ่ของเดนมาร์ก ขณะประทับอยู่เดนมาร์ก กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชได้เป็นผู้แทนพระองค์ไปในงานบรมราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซีย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ และเป็นผู้แทนพระองค์ไปในงานบรมราชาภิเษกสมเด็จพระเจ้าออสการ์แห่งสวีเดน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก โปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชตามเสด็จไปยังราชสำนักนานาประเทศด้วย กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชได้ตามเสด็จประพาสยุโรปแทบทุกประเทศ ระหว่างตามเสด็จนั้น สมเด็จพระเจ้านิโคลาสที่ ๒ แห่งรัสเซียได้ทูลขอให้กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชไปทอดพระเนตรการประลองยุทธในรัสเซีย เสร็จแล้วจึงกลับมาตามเสด็จต่อไป ครั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จกลับจากยุโรป ทรงพระราชดำริว่า กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชทรงสำเร็จการศึกษาวิชาทหารแล้วและมีพระชนมายุสมควรจะกลับมารับราชการ จึงโปรดให้โดยเสด็จกลับจากยุโรปถึงกรุงเทพฯ วันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ โปรดให้ประทับที่ตึกซึ่งเคยเป็นศาลาว่าการกระทรวงเกษตราธิการซึ่งว่างอยู่ จน พ.ศ. ๒๔๔๓ จึงเสด็จไปประทับวังสร้างพระราชทานที่ริมถนนกรุงเกษมฝั่งเหนือคลองมหานาคและประทับอยู่ตลอดพระชนมายุ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชไปรับราชการในกรมยุทธนาธิการเพื่อศึกษาราชการในกิจการทางทหาร โดยไม่มีตำแหน่งประจำ ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชได้ช่วยราชการในกรมยุทธนาธิการจนเป็นผลให้จัดตั้งกรมเสนาธิการทหารบกขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๑ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชเป็นนายพันเอก ตำแหน่งเสนาธิการทหารบก ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้บังคับบัญชาการทหารมหาดเล็กอีกตำแหน่งหนึ่ง และได้มีพระเกียรติยศฝ่ายพลเรือนเป็นองคมนตรี ตั้งแต่ทหารบกได้กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชมารับราชการ ได้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการทหารของไทยอย่างประเทศที่ชำนาญการทหาร ตรงกับความต้องการของทหารไทย จึงเกิดความพอใจแก่บรรดาผู้ที่สนใจในประโยชน์ของราชการทหาร มีความเชื่อถือศรัทธาของกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชตั้งแต่นั้นมา ขณะทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบกได้ทรงเพิ่มหลักสูตรของโรงเรียนนายทหารขึ้นหลายวิชา เช่น วิชายิงปืนใหญ่ วิชาสรรพาวุธวิธี วิชาป้อมค่ายสนาม และวิชาประวัติศาสตร์สากล วิชาเหล่านี้กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชทรงสอนเองบ้างและให้นายทหารชั้นผู้ใหญ่สอนบ้าง

ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ไปดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ จึงทูลขอกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชมารับราชการในตำแหน่งปลัดทัพบก ทั้งเป็นเสนาธิการและผู้บังคับการทหารมหาดเล็กด้วย

ครั้นวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเป็นกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้รับพระราชทานเลื่อนยศทหารเป็นนายพลตรี และเป็นราชองครักษ์พิเศษ และเมื่อตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมว่างลง โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และให้กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชเป็นผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการบังคับบัญชาทหารบกทั่วไป และในตอนปลายปีโปรดให้กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชเสด็จไปราชการยุโรป เมื่อกลับมาแล้วได้รับพระราชทานเลื่อนยศเป็น นายพลโท ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นนายพลเอก ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ซึ่งเป็นยศทหารที่ทรงได้รับครั้งสุดท้ายจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ

กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชได้ทรงทำคุณประโยชน์โดยทรงวางรากฐานในกิจการทหาร และกองทัพบกเป็นอเนกประการ เช่น พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ลักษณะจัดทหาร วิธีฝึกทหาร การฝึกหัดวินัยและน้ำใจทหาร ซึ่งเป็นแนวทางมาจนทุกวันนี้โดยมิได้นึกถึงพระองค์เองว่าจะทรงตรากตรำประการใดมุ่งแต่ประโยชน์ทางกิจการของบ้านเมืองเป็นสำคัญ เป็นเหตุให้พระวรกายและสุขภาพไม่สมบูรณ์เกิดพระโรคอาพาธมากขึ้นเป็นลำดับ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชทรงพระประชวร แพทย์ถวายคำแนะนำให้ไปรักษายังประเทศยุโรป ครั้นเสด็จกลับมาทรงเข้ารับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อไป แม้จะมีผู้ทูลเตือนก็หาทรงนำพาไม่

พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงดำรงตำแหน่งจเรทหารบก ทหารเรือ ให้กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และเลิกตำแหน่งผู้บัญชาการทหารกรมยุทธนาธิการ ครั้นวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระอิสริยยศเป็นกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ต่อมาในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชได้เป็นผู้บังคับบัญชาการทหารในการสวนสนามหน้าพระที่นั่งและเจ้านายต่างประเทศ จึงได้รับพระราชทานยศเป็นจอมพล ในปีนี้แพทย์หลวงถวายความเห็นว่าการรักษาพระองค์จะต้องผ่าตัดอวัยวะภายในซึ่งต้องเสด็จไปยุโรป ทรงรักษาพระองค์ ๑ ปี ๕ เดือน จึง

เสด็จกลับ ครั้นเสด็จถึงเมืองไทยก็เสด็จเข้ารับราชการอีก แต่เนื่องจากพระอนามัยไม่สามารถจะต่อสู้อุปราชได้จึงสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๔ พระชนมายุได้ ๓๘ พรรษา ทรงเป็นต้นราชสกุล จิตรประวัติ

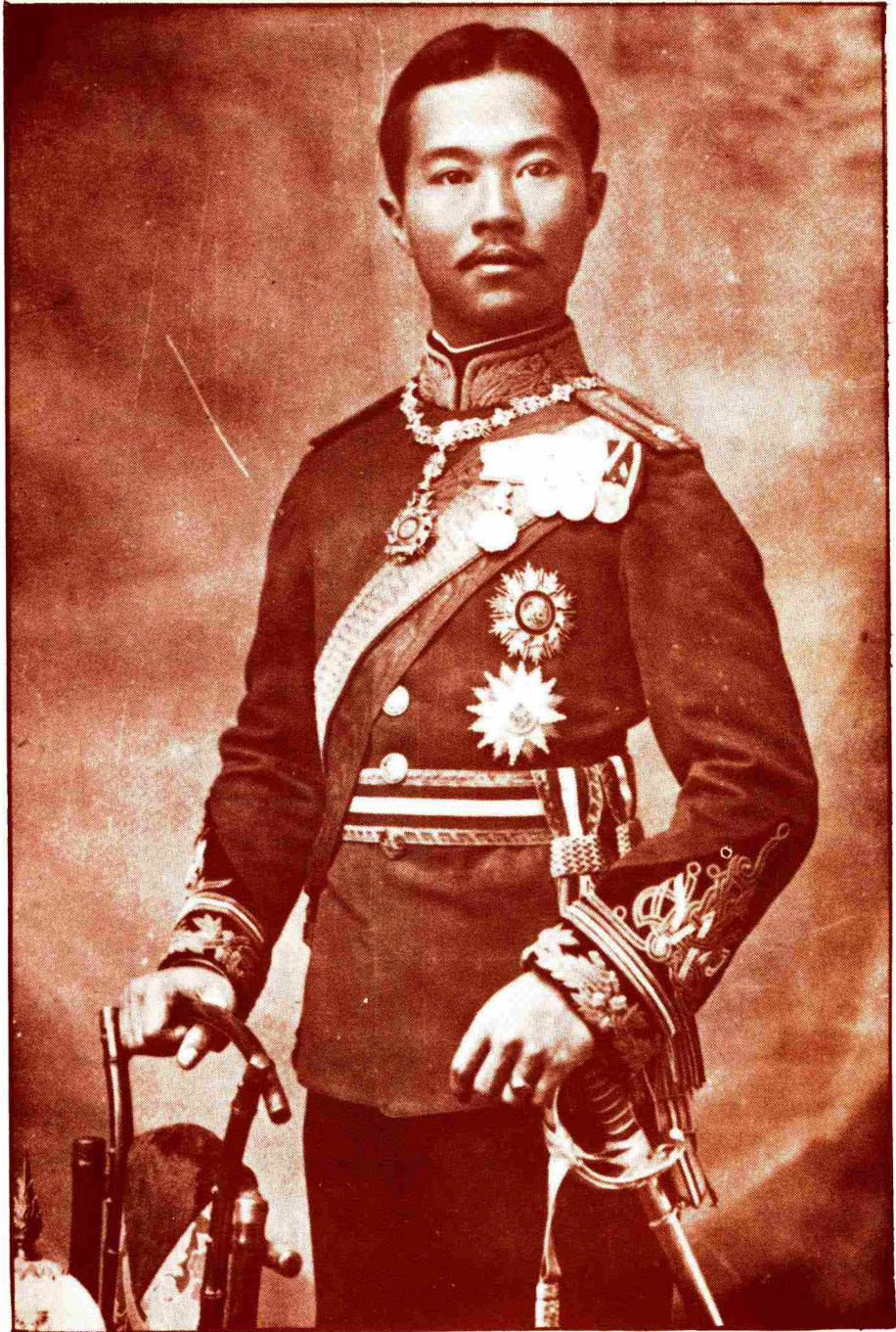
เนื่องจากกรมหลวงนครไชยศรีสุรเดชทรงเป็นผู้วางรากฐานกิจการทหารไทย ทางกองทัพกระดิกถึงพระเกียรติคุณของพระองค์ ได้ขอพระราชทานพระนามไปตั้งชื่อค่ายทหารที่จังหวัดนครสวรรค์ว่า “ค่ายจิรประวัติ” เป็นการเฉลิมพระเกียรติและเป็นอนุสรณ์แก่กิจการทหารไทยสืบไป.

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔

หน้าวาง

จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต.

จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต วันครบรอบ ๑๐๐ ปี วันประสูติ

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

วันนี้วันที่ ๒๕ มิถุนายน เป็นวันครบรอบวันประสูติ ๑๐๐ ปี ของจอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ได้ร่วมกันจัดงานเฉลิมพระเกียรติเผยแพร่สดุดีพระเกียรติคุณ ในฐานะทรงเป็นบุคคลสำคัญของชาติ เป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรมที่ทรงประกอบคุณงามความดีอันเป็นประโยชน์อันเนกประการหลายสาขาแก่ชาวไทย โดยจัดงาน ณ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทมาลมารศรี พระอัครราชเทวี ประสูติเมื่อวันพุธที่ ๒๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๒๔ นับถึงวันนี้เป็นเวลา ๑๐๐ ปีเต็มบริบูรณ์ พระองค์เป็นสมเด็จพระบรมวงศ์เจ้าฟ้าที่สำคัญยิ่งพระองค์หนึ่งในพระบรมราชจักรีวงศ์ ต้นราชสกุล “บริพัตร” ทรงดำรงตำแหน่งหน้าที่ราชการที่สำคัญทั้งฝ่ายกลาโหม และกระทรวงมหาดไทย ในปลายรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ ทรงพระปรีชาสามารถในการบริหารอย่างสูงดังเช่น เมื่อครั้งสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษ และเยอรมัน กลับมาสู่ประเทศไทย ทรงสำเร็จวิชาการฝ่ายทหารบก ครั้นเมื่อเข้ารับราชการต้องทรงปฏิบัติหน้าที่ในฝ่ายทหารเรือ ด้วยพระปรีชาสามารถเป็นเยี่ยมทำให้พระองค์ได้สร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่กองทัพเรืออย่างมั่นคง ทรงมีอัจฉริยะในเรื่องศิลปะ นาฏศิลป์ และการดนตรี ทรงสร้างสรรควิชากรดนตรีไทยให้แพร่ไพศาลเจริญทัดเทียมกับสากล ให้กำเนิดวงดนตรีโยชวาทิต ที่บรรเลงอยู่ในกองดุริยางค์ทัพบก ทัพเรือ และตำรวจในปัจจุบัน นอกจากนั้นทรงมีความรอบรู้เข้าใจในงานศิลปกรรมสาขาอื่น ตลอดทั้งธรรมชาติวิทยา และการพระศาสนาอย่างลึกซึ้ง ทรงมีผลงานอมตะไว้เป็นมรดกสมบัติแก่ลูกหลานให้บังเกิดความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษหลายประการ นับว่าพระองค์ได้ทรงสืบทอดสร้างสรรควัฒนธรรมของชาติให้ยั่งยืนต่อไปอย่างเด่นชัดอีกพระองค์หนึ่ง

การจัดงานเทิดพระเกียรติเฉลิมฉลองเนื่องในวาระครบ ๑๐๐ ปี ของ จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ กำหนดจัดงาน ณ กรมศิลปากร สถานที่แสดงกิจกรรม

จะมีที่บริเวณหอสมุดแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ โรงละครแห่งชาติ และหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม ดังนี้

๑. เปิดห้องสมุดดนตรี “หูลกระหม่อมบริพัตร” พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษยง พระธิดาพระองค์ใหญ่ใน จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ร่วมกับพระประยูรญาติที่ได้ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นพระอนุสรณ์ถวาย และทรงพระกรุณาเสด็จเป็นประธานในพิธีเปิด ในเวลา ๘.๓๐ นาฬิกา วันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๒๔ ณ หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี ห้องสมุดดนตรี “หูลกระหม่อมบริพัตร” นี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โปรดให้รวบรวมเพลงพระราชานิพนธ์ของ จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ตามที่ได้ต่าง ๆ มารวมไว้ ทั้งโน้ต และบทร้อง นอกจากจะเป็นพระอนุสรณ์แล้วยังมีวัตถุประสงค์ จะให้เป็นห้องสมุดดนตรีที่ได้มาตรฐานสากล เป็นแหล่งรวบรวมผลงาน ประวัติความเป็นมาของเพลงและดนตรีไทย สากล ภาพ ζωประวัติ นักดนตรี นักแต่งเพลง นักร้อง รวบรวมภาพที่เกี่ยวกับวิวัฒนาการของการดนตรีและเพลงไทย ตลอดทั้งสอดแทรกวัสดุต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับดนตรีไทย เพื่อจัดบริการด้านเพลงและดนตรีแก่นักศึกษาเยาวชนที่สนใจ และเพื่อเป็นศูนย์กลางการส่งเสริมอบรม และสัมมนาให้ความรู้แก่ผู้สนใจเพลงและดนตรี

๒. จัดแสดงนิทรรศการเครื่องมุก ของ จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ณ บริเวณพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เครื่องมุก เหล่านี้ ทรงสะสมรวบรวมและประทานยืมแก่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เพื่อจัดให้ประชาชนที่สนใจชม มีจำนวนถึง ๒๐๐ กว่าชิ้น ลวดลายประดับมุกเป็นศิลปะที่เกิดจากความคิดตกแต่งของช่างศิลป์ไทยมาแต่สมัยโบราณ โดยใช้เปลือกหอยมุก ซึ่งเป็นหอยทะเลนำมาฉลุเป็นชิ้นเล็ก ๆ ประดับลงบนภาชนะบานประคูดู หน้าต่าง และอื่น ๆ ใ้รักสืค่าเป็นตัวเชื่อมให้มุกเกาะติดฝังอยู่ในภาชนะหรือวัสดุตามลวดลายที่ต้องการ จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงมีพระปรีชาสามารถและมีความซาบซึ้งในศิลปะประดับมุกอันละเอียดอ่อนของบรรพบุรุษอย่างดี ทรงบันทึกความรู้และรวบรวมเครื่องมุกที่งดงามไว้เป็นจำนวนมาก เช่น เตียบ ลั้ง เจียด กะบะที่บูชา ฝาบาตร กล่องยา ตะลุ่ม พานแว่นฟ้า ชันเชิง เครื่องดนตรี ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เป็นงานสร้างสรรค์ศิลปกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติทั้งสิ้น นับว่าพระองค์ได้รวบรวมงานศิลปะเครื่องมุกของไทยให้ปรากฏถึงคุณค่าอีกส่วนหนึ่ง การแสดงนิทรรศการเครื่องมุก จะเปิดให้ประชาชนชมระหว่างวันที่ ๒๕ มิถุนายน - ๓๐ กันยายน ๒๕๒๔ เป็นเวลา ๓ เดือน

๓. จัดแสดงละครหรือบรรเลงรายการศรีสุขนาฏกรรม ในวันที่ ๒๕ มิถุนายน นี้ ณ โรงละครแห่งชาติ เวลาประมาณ ๒๐.๐๐ นาฬิกา โดยจะได้เชิญบทพระนิพนธ์ ทั้งเพลงและบทละคร นำออกแสดงเผยแพร่ให้ประชาชนผู้สนใจการดนตรีชม ประกอบด้วยรายการสำคัญ ๖ รายการ คือ

- การแสดงละครตำนานอิเหนา ตามบทพระนิพนธ์ เรื่อง “ปิ่นหยีสะมิหรั่ง” ทรงถอดแปลมาจากบทละครอิเหนาของชวา การแสดงจะแต่งกายอย่างชวา
- การบรรเลงโยชวาทิตตามเพลงต้นเค้าแบบที่ประทานกำเนิดให้แก่ โยชวาทิตทหารเรือทหารบก และตำรวจ โดยจะได้เชิญวงโยชวาทิตของกองทัพบก ทหารเรือ และตำรวจร่วมแสดง
- การบรรเลงและขับร้องว่าด้วยวงปีพาทย์ โดยข้าหลวงเดิม และข้าราชการบริพาร ว่างบางขุนพรหม
- การแสดงประกอบเพลงแขกมอญบางขุนพรหม
- การแสดงการละเล่น ขุนช้างขุนแผน บทพระนิพนธ์ ตอนพลาญงามปลอบศรีมาลา การแสดงที่บรรยายมา นับได้ว่าจะรวมผลงานชิ้นเอกที่เป็นฝีพระหัตถ์ของ จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ที่ได้ทรงมีอัจฉริยะสร้างขึ้น และจรดลงไว้คู่บ้านเมืองเพื่อกล่อมเกลาคิดใจผู้เฝ้ารักในคีตศิลป์ให้ชื่นชมในรสของดนตรีไทยอย่างยิ่ง

๔. จัดรายการคุยกันเรื่องเก่า เชิญข้าราชการบริพารผู้ร่วมงานใกล้ชิด หรือพระประยูรญาติ ซึ่งคุ้นเคยกับ จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ในด้านต่าง ๆ อย่างดี เพื่อสนทนาและเล่าเรื่องราวในอดีต ในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งในด้านการบริหาร การเมือง การปกครองที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในยุคของท่านเผยแพร่ให้ประชาชนมีโอกาสรับฟัง ซึ่งจะทำให้ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ในยุคสมัยที่ท่านยังดำรงพระชนม์อยู่ อย่างดี จัดสมทบ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

๕. นอกจากรายการที่กล่าวมาแล้ว ยังจะได้จัดเผยแพร่ความรู้ให้แก่นักศึกษา และเยาวชนที่สนใจ และชาวซึ่งในผลงานของ จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ในส่วนพระประวัติอีกด้วย โดยจัดแสดงนิทรรศการพระประวัติและผลงาน ณ บริเวณชั้น ๒ อาคารหอสมุดแห่งชาติ ระหว่างวันที่ ๒๕ มิถุนายน ถึงวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๒๔ เป็นเวลา ๑ เดือน ในการจัดแสดงนิทรรศการซึ่งจัดตั้งไว้เป็นการถาวร จะได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาร่วมให้ความรู้ ณ ห้องประชุมกองหอสมุดแห่งชาติ ใน

วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๒๔ เวลา ๑๔.๐๐ นาฬิกา

บรรยายเรื่อง เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตกับดนตรีไทย

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๒๔ เวลา ๑๔.๐๐ นาฬิกา

จัดบรรเลงและขับร้องเพลงพระนิพนธ์

ในโอกาสที่จัดงานเฉลิมพระเกียรติในวาระครบวันประสูติ ๑๐๐ ปี จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้จัดพิมพ์หนังสือเอกสารเป็นที่ระลึก เพื่อเผยแพร่พระเกียรติคุณ ซึ่งจะมีผลช่วยในการศึกษาค้นคว้าต่อไปอย่างดี คือ

- เครื่องมุกไทย
- พระประวัติและผลงานในด้านต่าง ๆ ซึ่งได้คัดเลือกและรวบรวมเอกสารจดหมายเหตุอันเป็นเอกสารชั้นต้น นับตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ และส่วนที่ได้สัมพันธ์กับงานบริหารทุกด้านที่ทรงเกี่ยวข้อง トラバจนสุดสิ้นพระชนม์ชีพ

นอกจากการแสดงเผยแพร่พระเกียรติคุณดังกล่าวมาแล้ว กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ จะได้เชิญพระอัฐิจัดทำเพ็ญกุศลอุทิศถวายตามประเพณี โดยมีพระประยูรญาติทั้งสายตรงและสายอื่น ๆ มาร่วม ณ บริเวณพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อีกด้วย

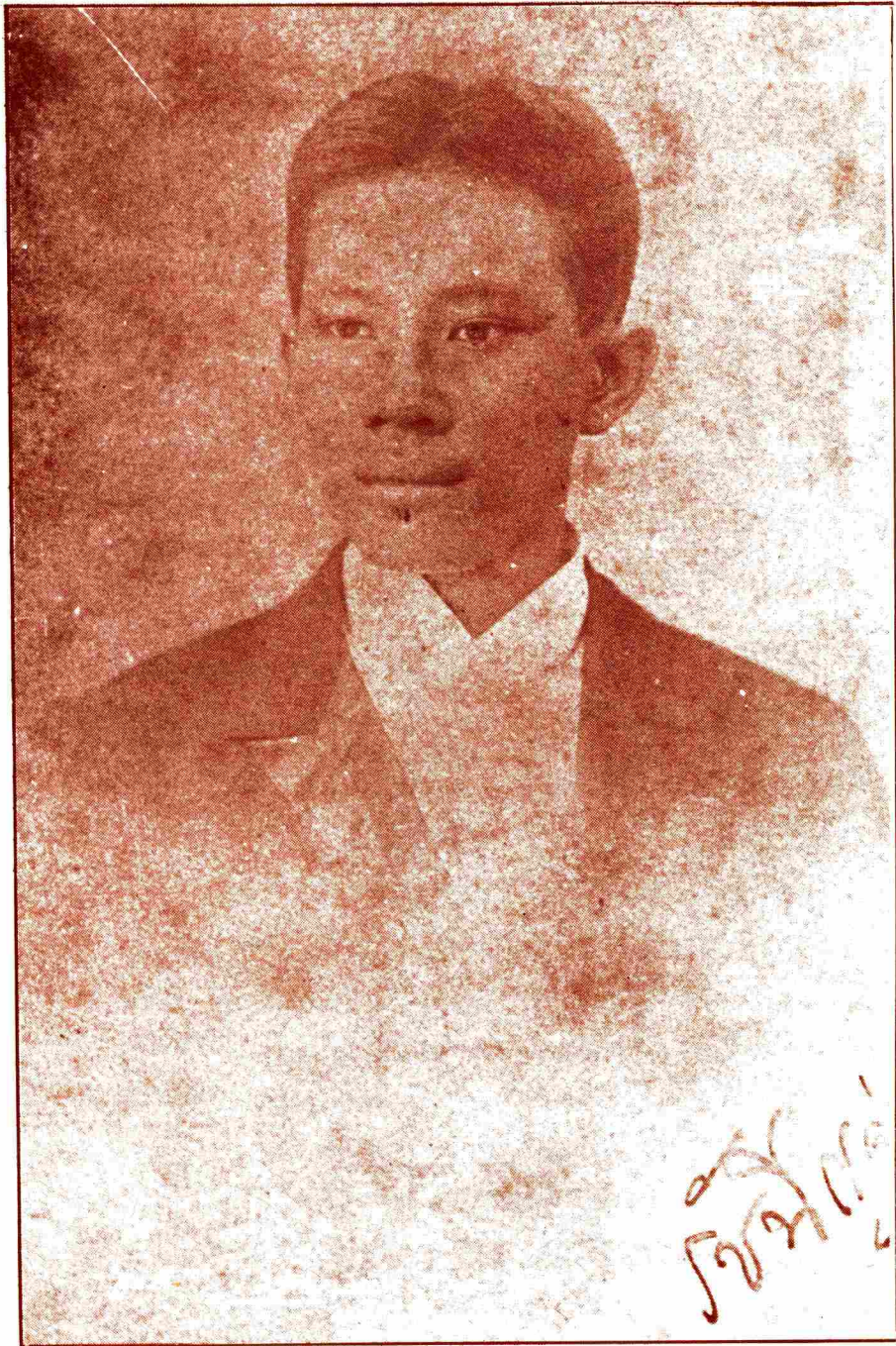
การเปิดงานได้กราบทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานพิธีเปิดนิทรรศการเครื่องมุก ของ จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ณ ศาลาสถาปัตยกรรมขมาตย์ บริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เวลา ๑๖.๐๐ นาฬิกา

ประชาชนชาวไทยได้ซาบซึ้งในผลงานคุณความดีที่ จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ทรงประกอบไว้แก่ประเทศชาติอย่างยิ่ง การจัดงานนี้จะเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแพร่และสดุดีพระเกียรติคุณของพระองค์ให้แผ่ไพศาลสืบไป

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๒๔

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

นางทิพวัน บุญวิระ เรียบเรียง

วรรณคดีคือความงามแห่งภาษาอันกวีได้รจนาขึ้นไว้ กวีในสมัยรัตนโกสินทร์ได้ร้อยเรียงวรรณคดีไว้เป็นอันมาก แบ่งได้เป็นประเภทร้อยแก้วอย่างหนึ่ง ร้อยกรองอย่างหนึ่ง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า วรรณคดีทั้งสองประเภทนั้น มีน้อยนักที่จะเป็นผลงานของบุคคลคนเดียว

พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงเป็นผู้หนึ่งที่ได้ฝากผลงานนิพนธ์ไว้ทั้งประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง พระองค์ทรงเป็นกวี นักประพันธ์ และนักแปลที่สามารถ งานพระนิพนธ์ของพระองค์ท่านมีคุณค่าทางอักษรศาสตร์ยิ่งนัก ด้วยทรงเป็นกวีคนแรกที่ได้จัดทำคำอธิบายศัพท์ และข้อความต่าง ๆ แห่งบทพระนิพนธ์นั้นด้วยพระองค์เอง ทำให้วรรณคดีนั้น ๆ แจ่มชัดแก่ผู้ศึกษาในชั้นหลังโดยมิต้องมีข้อสันนิษฐาน

นอกจากจะทรงคุณวุฒิทางอักษรศาสตร์เป็นอย่างดีแล้ว ยังทรงปฏิบัติราชการด้วยความสุจริตรอบคอบ งานที่เกี่ยวข้องกับการจัดพิมพ์ธนบัตร ต้องการความละเอียดถี่ถ้วนเพียงใด ย่อมเป็นเครื่องยืนยันในความอุตสาหะในราชการเป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้น พระองค์ยังทรงเป็นผู้นำวิธีการสหกรณ์เข้ามาดำเนินการเป็นครั้งแรกในประเทศไทย พระประวัติของพระองค์ในฐานะกวี และผู้นำความเจริญแห่งระบบการคลังและการสหกรณ์ จึงเป็นเรื่องราวน่าศึกษา และน่ายินดีที่จักนำมาเผยแพร่ในโอกาสครบรอบวันสิ้นพระชนม์ของพระองค์ท่านในวันนี้

พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงเป็นพระโอรสในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ และจอมมารดาเล็ก ประสูติในวังหน้าเมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๑๕ พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้ารัชนี้แจ่มจรัส เมื่อเจริญพระชันษา ทรงเล่าเรียนหนังสือกับพระมารดาเป็นเบื้องต้น ทรงมีอุปนิสัยรักการอ่านเขียนมาแต่เยาว์วัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีไทยและภาษาขอมนั้น ทรงอ่านได้ตั้งแต่พระชันษาเพียง ๕ ปี

ใน พ.ศ. ๒๔๒๕ พระชันษาได้ ๑๐ ปี ทรงเข้าเรียนในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ได้เรียนทั้งภาษาไทยและอังกฤษควบคู่กัน เมื่อสอบไล่ประโยค ๑ ได้แล้วจึงเรียนวิชาทำงานออฟฟิศตามหลักสูตรประโยค ๒ ต่อไป ปรากฏว่าในการสอบไล่ประโยค ๒ นั้น ได้เป็นที่ ๑ ของโรงเรียน

พระบวรราชวงศ์เชอ พระองค์เจ้ารัชนี้แจ่มจรัส ได้เรียนภาษาอังกฤษต่อมาจนจบชั้นสูงสุดของโรงเรียน ตามสำนวนที่ทรงเล่าว่า “ได้เรียนภาษาอังกฤษอยู่จนสวนกุหลาบสิ้นฤทธิ์” แต่

ด้วยทรงมีพระทัยฝักใฝ่ในการเรียน จึงสมัครเรียนภาษาอังกฤษในโรงเรียนอื่นอีก ๒ ปี จากนั้นได้เข้ารับราชการในตำแหน่งนายเวร กรมบัญชาการ กระทรวงธรรมการ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้เลื่อนเป็นผู้ช่วยในกรมศึกษาธิการ รับหน้าที่พิเศษ เป็นข้าหลวงสอบไล่วิชาหนังสือไทย และเป็นกรรมการพิเศษร่างพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง

เนื่องจากทรงเป็นผู้มีความรู้ภาษาอังกฤษอย่างเชี่ยวชาญ ทั้งทรงเข้าสมาคมกับชาวต่างประเทศได้อย่างคล่องแคล่ว มีสเตอร์ มิตเชล อินนิศ ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เมื่อแรกได้สนทนากันก็รู้สึกประทับใจ ถึงทูลขอให้มาทำการในหน้าที่ล่ามแปลหนังสือ กรมหมื่นศิริชชสังกาศเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติขณะนั้น ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชวงศ์เธอพระองค์นี้จากกระทรวงธรรมการ โอนมารับราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ทรงมีพระราชกระแสว่า “การคลังสำคัญกว่าควรจะให้มาได้” และด้วยเหตุนี้ พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัสจึงได้มาทรงงานในกองที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ใน พ.ศ. ๒๔๓๕

ในปีต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทวีปยุโรป ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัสตามเสด็จเพื่อไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษด้วย ครั้งนั้นทรงเลือกสอบเข้าเรียนใน ตรินิตี คอลเลจ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เพราะทรงเห็นว่า “ไม่มีที่ไหนจะเรียนเลขได้ดีไปกว่าเลย” การเรียนของพระองค์ในระยะเวลา ๒ ปีที่เสด็จประทับในอังกฤษนั้นได้ผลเป็นที่น่าชมเชย แต่ยังมีทันจะได้แสดงความสามารถในการสอบเพื่อปริญญาราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอนก็ได้แจ้งความจำเป็นเร่งด่วนของเสนาบดีกระทรวงพระคลังให้ทรงทราบ ทำให้พระองค์ต้องเสด็จกลับมาช่วยราชการซึ่งขาดแคลนบุคคลที่เหมาะสมโดยทันที

เมื่อเสด็จกลับจากต่างประเทศแล้ว ได้เข้ารับราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จนตลอดรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงริเริ่มงานใหม่หลายแขนงในกรมต่าง ๆ ตามพระราชดำริ เป็นที่พอพระทัยจนได้รับคำชมเชยต่อหน้าข้าราชการในที่เฝ้าทั้งปวง ความประทับใจในพระมหากษัตริย์คุณครั้งนั้นซาบซึ้งในพระทัยจนบังเกิดเป็นความบันดาลใจให้ทรงนิพนธ์เรื่องสามกรุงตอนหนึ่งว่า

“ ดูในวัยหนุ่ม ได้	ทำงาน
รับราชการรัชกาล	ที่ห้า
น้อยน้อยค่อยชำนาญ	นำที่
หลั่นหลั่นค้นซ้ำซ้ำ	ช่องชั้นบัน ไค

ตอนกลางทางเปิดให้	เห็นสม ใจแฮ
ตำแหน่งหัวหน้ากรม	ครึกครื้น
ไปเข้าสภารมณ	เร็วรวด
กรมใหม่ใหญ่ยิ่งขึ้น	คั่นก้าวยาวยืน
วันหนึ่งในที่เฝ้า	ภูบาล
มีราชวโรงการ	แก้ข้า
ในเรื่องถูกย้ายงาน	บ่อยบ่อย
ตรัสว่าสมน้ำหน้า	ที่ใช้ได้ดี

ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าพระบรมราชวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารัชนี้แจ่มจรัส มีสติปัญญาสามารถในราชการแตกฉานในอักษรสมัยทั้งไทยและต่างประเทศทั้งทรงเป็นจินตควมวิโวหารพิเศษจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น พระองค์เจ้าต่างกรม ทรงพระนามพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ

ระหว่างที่รับราชการอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัตินั้น ทรงใช้เวลาว่างเมื่อเลิกงาน ทรงงานนิพนธ์ พระองค์เป็นทั้งนักประพันธ์และนักหนังสือพิมพ์ ใช้พระนามแฝงว่า น.ม.ส. ซึ่งเป็นอักษรย่อท้ายพยางค์แห่งพระนามเดิม คือ “รัชนี้แจ่มจรัส” แต่งเรื่องไปลงพิมพ์ในหนังสือ วชิรญาณรายเดือนเป็นประจำ

ต่อมาทรงร่วมกับผู้ออกหนังสือพิมพ์รายเดือนชื่อ “ลัทธิวิทยา” เป็นหนังสือพิมพ์ที่ได้รับความนิยมมากในเวลานั้น พระนิพนธ์เรื่อง “จดหมายจากวางหรั่ว” ได้ลงในหนังสือที่วิญญา อีกลฉบับหนึ่ง ทรงพระนิพนธ์เรื่องประเภทร้อยแก้วไว้หลายเรื่อง เช่น นิทานเวตาล พระนางสอง-ไทเฮา สืบราชสมบัติ มหาภารตะ นิทานของ น.ม.ส. และบทความต่าง ๆ เกี่ยวกับการสหกรณ์ กล่าวได้ว่าทรงเขียนในแนวที่ให้ทั้งความรู้และความบันเทิง เป็นที่นิยมชมชอบของผู้อ่านโดยทั่วไป

ในรัชกาลที่ ๗ ทรงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง อุปนายกหอสมุดสำหรับพระนคร อุปนายกแผนกวรรณคดี แห่งราชบัณฑิตยสภา และสภานายกราชบัณฑิตยสภาตามลำดับ นอกจากนี้ยังทรงดำรงตำแหน่งองคมนตรี และสภานายกคนแรกขององคมนตรีสภาอีกด้วย

พ.ศ. ๒๔๗๗ ทรงตั้งโรงพิมพ์ประมวลจารึกขึ้นที่วังถนนประมวล ออกหนังสือพิมพ์ รายอาทิตย์ ๒ ฉบับ ฉบับหนึ่ง ชื่อประมวลจารึก หนังสือประมวลจารึกออกมาได้ ๕๒ ฉบับก็เลิกไป คงเหลืออีกลฉบับคือประมวลสาร ต่อมาทรงออกหนังสือพิมพ์รายวัน ชื่อ “ประมวลวัน” อีกลฉบับหนึ่ง ทรงพระนิพนธ์เรื่องและบทความลงในหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับ โดยเฉพาะหน้า ๕ ของหนังสือพิมพ์ประมวลวันนั้นเป็นบทความและบทแสดงความคิดเห็นประจำของ น.ม.ส.

ทำให้หนังสือพิมพ์ประมวญวัน เป็นหนังสือขายดีกว่าฉบับอื่น โรงพิมพ์ ณ วังถนนประมวญ
ดำเนินกิจการมาด้วยดี จนในวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๔๘๖ โรงพิมพ์ได้ถูกระเบิดเพลิงเผาผลาญ
ทำลายสิ้น หนังสือพิมพ์ทั้ง ๒ ฉบับนั้นจึงถึงกาลอวสาน

พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ เป็นผู้ทรงคุณวิเศษในทางกวีนิพนธ์อย่างยาก
จักหาผู้ใดเทียบได้ ทรงมีผลงานพระนิพนธ์ประเภทร้อยกรองครบทุกลักษณะ กล่าวคือ ทรงแต่งได้
ทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และลิลิต ซึ่งมีความดีเด่นเป็นที่ประจักษ์ทั้งสำนวนโวหารและสัมผัส
แห่งฉันทลักษณ์ พระนิพนธ์เรื่องกนกนคร พระนลคำฉันท์ ฉันท์สดุดีสั่งเวยสมโภชพระมหา-
เศวตฉัตร กาพย์เห่เรือและลิลิตสามกรุง เป็นวรรณคดีที่ได้รับการยกย่องว่าไพเราะ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งลิลิตสามกรุงนั้น เป็นมหากาพย์เรื่องเดียวของไทยที่เกิดขึ้นในยามที่ประเทศอยู่ในภาวะ
สงคราม

กรมหมื่นพิทยาลงกรณ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ทรงเป็น
ปรมาจารย์เอกทางกวีนิพนธ์ สมพระนามรัตนกวีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงคิดคณะฉันท์ขึ้นใหม่
ให้มีฉันทลักษณ์ผิดแผกไปจากของโบราณ นับว่าเป็นคณะฉันท์ที่มีความไพเราะไม่แพ้ของเดิม
ฉันทลักษณ์ทั้ง ๓ คณะอันเป็นกวีวิจักษ์ในพระนามนั้น ทรงขนานนามว่า สยามรัตนฉันท์ สยาม-
วิเชียรฉันท์ และสยามมณีฉันท์

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๒๔

พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

นายลำควน สุขพันธ์ เรียบเรียง

เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๔ ชาวไทยทั่วประเทศได้ชื่นชมยินดีในความสำเร็จครั้งยิ่งใหญ่ของกองทัพเรือไทยมาแล้ว เพราะได้ทราบว่ากองทัพเรือไทยได้แสดงแสนยานุภาพทำการทดลองอาวุธประจำเรือใหม่ จำนวน ๓ ลำ ที่เพิ่งเข้าประจำการได้สำเร็จ สามารถยิงเป้าที่อยู่ห่างจากจุดยิงถึง ๒๒ ไมล์ทะเลได้อย่างแม่นยำ เรือทั้ง ๓ ลำนี้ เป็นเรือที่ให้ความสำคัญคุ้มครองทั่วไปในการปฏิบัติการบนผิวน้ำ ต่อสู้อากาศยาน ปราบเรือดำน้ำและสนับสนุนการยกพลขึ้นบก จากการทำกองทัพเรือมีแสนยานุภาพที่น่าเกรงขามเป็นที่ประจักษ์แก่ชาวไทยทุกคนนั้น หากเรานึกย้อนไปเมื่อประมาณ ๗๕ ปีล่วงมาแล้ว ก็จะรำลึกถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์หนึ่งที่ทรงวางรากฐานความมั่นคงให้กับกองทัพเรือไทย ทรงฝึกหัดและสอนให้นายทหารเรือไทยมีความรู้ความชำนาญทางยุทธศาสตร์ทหารเรือ สามารถออกปฏิบัติการทางทะเลได้โดยไม่จำเป็นต้องจ้างชาวต่างประเทศมาเป็นผู้บังคับการเรืออีกต่อไป และในวันที่ ๑๕ พฤษภาคม คือวันนี้ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๖๖ พระองค์ก็ได้ทรงจากกองทัพเรือไทยและชาติไทยไปอย่างไม่มีวันกลับ เมื่อพระชนมายุเพียง ๔๔ พรรษาเท่านั้น จึงขอนำพระประวัติของพระองค์มาเสนอท่านผู้ฟัง พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้น คือ พลเรือเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ พระบิดาแห่งราชนาวีไทย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เป็นพระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาโหมด ธิดาพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ (วรบุญนาค) นับลำดับราชสกุลวงศ์ พระองค์ที่ ๒๘ ทรงพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าอากาศกรเกียรติวงศ์ ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่อาทิตย์ ที่ ๑๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๒๓ เดือนอ้าย ปีมะโรง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงได้รับการศึกษาเบื้องต้นในพระบรมมหาราชวัง พระยาอิสริพันธ์โสภณ (หนู อิศรางกูร) เป็นพระอาจารย์และทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับนายโมแรนท์ชาวอังกฤษ แล้วทรงเข้าเป็นนักเรียนหลวง ณ พระตำหนักสวนกุหลาบ ถึงปีมะเส็ง พุทธศักราช ๒๔๓๖ พระชนมายุย่าง ๑๓ พรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการทหารเรือที่ประเทศอังกฤษ นับเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์แรกในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเป็นคนไทยคนแรกที่ได้ศึกษาวิชาการทหารเรือในต่างประเทศ

พระองค์ทรงศึกษาวิชาการทหารเรืออยู่ในราชนาวีอังกฤษ เป็นเวลา ๖ ปีเศษ หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาแล้ว จึงเสด็จกลับเมืองไทย แล้วเข้ารับราชการในตำแหน่งผู้บังคับการเรือหลวงมูรธาวิตส์วีย์ ในปีพุทธศักราช ๒๔๔๕ ทรงได้รับตำแหน่งเป็นเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารเรือ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงปรารถนาอย่างยิ่งที่จะนำเอาประสบการณ์และวิชาการความรู้ที่ได้ทรงศึกษามาจากราชนาวีอังกฤษมาปรับปรุงกิจการทหารเรือไทยให้เป็นกองกำลังที่ก้าวหน้าและเข้มแข็ง สามารถปกป้องน่านน้ำในพระราชอาณาจักรได้ ทรงต้องการให้ราชนาวีไทยมีนายทหารเรือไทยที่มีความรู้ความสามารถในการเดินเรือนำเรือออกสู่ทะเลอันกว้างใหญ่ได้โดยไม่จำเป็นต้องจ้างชาวต่างประเทศอีกต่อไป ดังนั้น เมื่อทรงเข้ารับราชการในตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารเรือแล้ว จึงทรงปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนนายเรือซึ่งมีมาก่อนแล้วใหม่หมด โดยบรรจุหลักสูตรการเดินเรือสมัยใหม่ในทะเลลึก เช่น วิชาดาราศาสตร์ วิชาแผนที่ วิชาตรีโกณมิติ และวิชาอุทกศาสตร์ ส่วนวิชาการด้านช่างกลนั้น ทรงเห็นว่ามีความสำคัญไม่น้อยกว่ากันกับวิชาการเดินเรือ จึงตั้งโรงเรียนนายช่างกลขึ้นอีกแห่งหนึ่ง พร้อมกันนั้น ก็ขอพระราชทานที่บริเวณพระราชวังเดิม ธนบุรี เพื่อตั้งเป็นโรงเรียนนายเรือขึ้น เพราะแต่เดิมนั้น นักเรียนนายเรือยังไม่มีสถานที่เรียนเป็นหลักแหล่งแน่นอน ต้องโยกย้ายสถานที่เรียนอยู่บ่อย ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระบรมชนกนาถได้พระราชทานที่บริเวณดังกล่าวให้ ครั้นตัดแปลงเป็นโรงเรียนนายเรือแล้ว ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงกระทำพิธีเปิดโรงเรียนนายเรือด้วยพระองค์เอง เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๔๕

การจัดตั้งโรงเรียนนายเรือนับเป็นการวางรากฐานที่มั่นคงของกิจการทหารเรือไทย ซึ่งสำเร็จลงได้ก็ด้วยพระวิริยะอุตสาหะของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ พระองค์ทรงปกครองนักเรียนนายเรือตามระเบียบการปกครองในเรือรบ คือจัดให้นักเรียนชั้นสูงปกครองดูแลนักเรียนชั้นรองลงมาตามลำดับ และให้อยู่ในความควบคุมดูแลบังคับบัญชาของพระองค์อย่างใกล้ชิดและเคร่งครัด นอกจากนี้ยังทรงมีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้นักเรียนนายเรือออกปฏิบัติภารกิจจริง ๆ ทางทะเลเพื่อหาประสบการณ์ ประกอบกับมีพระประสงค์ที่จะนำเรือรบไทยไปทอดธงยังน่านน้ำต่างประเทศด้วย ดังนั้น ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๐ จึงได้ทรงกำหนดนำนักเรียนนายเรือออกปฏิบัติการทางทะเลและอวดธง ณ น่านน้ำประเทศสิงคโปร์ บัตตาเวีย ชวาและฟิลิปปินส์ โดยเรือรบหลวงมกุฎราชกุมาร และทรงเป็นผู้บังคับการเรือเอง ในการออกฝึกซ้อมทางทะเลและอวดธงครั้งนี้ นอกจากจะช่วยให้นักเรียนนายเรือมีความอดทนเข้มแข็ง และรู้จักปฏิบัติการจริง ๆ ทางทะเลแล้ว ยังได้ทรงนำสิ่งใหม่มาสู่วงการทหารเรือไทยอีกก็คือ การที่ให้เปลี่ยนสีเรือมกุฎราชกุมารซึ่งใช้ในราชการครั้งนี้เป็นสีหมอก เพื่อให้เป็นที่น่าเกรงขาม และต่อมาเรือรบทุกลำของไทยก็ทาสีหมอกเช่นกันตราប់ทุกวันนี้ ซึ่งแต่เดิมนั้น เรือรบไทยทาสีขาว

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงเอาพระทัยใส่ในกิจการทหารเรือ โดยทั่วถึง เมื่อทรงเห็นว่าโรงเรียนนายเรือมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงดีแล้วจึงทรงตั้งกองโรงเรียนพลทหารเรือขึ้นอีก ๗ แห่ง เพื่อฝึกซ้อมพลทหารเรือให้เป็นกำลังสำคัญของกองทัพเรือ คือ กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๑ สมุทรสงคราม กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๒ สมุทรสาคร กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๓ พระประแดง กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๔ สมุทรปราการ กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๕ บางพระ ชลบุรี กองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๖ บ้านเพ ระยอง และกองโรงเรียนพลทหารเรือที่ ๗ จันทบุรี โรงเรียนพลทหารเรือทั้ง ๗ แห่งนี้ พระองค์ได้เสด็จไปสอนและฝึกซ้อมด้วยพระองค์เอง ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ทรงเอาพระทัยต่อกิจการทหารเรืออย่างแท้จริง ทรงฝึกฝนทหารเรือให้มีความชำนาญในหน้าที่โดยไม่เลือกว่าจะเป็นพลทหารหรือนายทหาร

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงพระปรีชาสามารถในกิจการทหารเรืออันยากที่จะหาผู้ใดมาเสมอเหมือนได้ยาก ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ ราชนาวิสมาคมแห่งกรุงสยาม ได้ดำเนินการเรียบริเงินจากบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และราษฎร เพื่อซื้อหรือสร้างเรือรบถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสำหรับใช้ในการป้องกันพระราชอาณาจักร เมื่อได้เงินเพียงพอแล้ว คณะกรรมการสมาคมฯ จึงได้ปรึกษากันและเห็นพ้องกันว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ทรงมีคุณสมบัติเหมาะสมที่สุดที่จะเป็นผู้เดินทางไปเลือกซื้อเรือจากประเทศในทวีปยุโรป ด้วยเหตุนี้เอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ออกไปจัดหาซื้อเรือรบ และได้ทรงเลือกเอาเรือซื้อเรเดียนจากประเทศอังกฤษ แล้วทรงนำเรือจากประเทศอังกฤษมาถึงประเทศไทยด้วยพระองค์เอง นับเป็นนายทหารเรือไทยคนแรกที่นำเรือรบมาจากต่างประเทศได้ตลอดโดยสวัสดิภาพ

นอกจากพระองค์จะทรงพระปรีชาสามารถทางด้านการทหารเรือแล้ว ยังทรงมีความสามารถทางด้านการอื่น ๆ อีกด้วย

ด้านการแพทย์ เมื่อทรงลาออกจากราชการแล้ว ได้ทรงศึกษาวิชาแพทย์แผนโบราณพยายามค้นคว้าทดลอง และปรับปรุงตัวยาอยู่ตลอดเวลา จนสามารถรักษาคนไข้ได้ พระองค์ทรงรักษาพยาบาลผู้ป่วยเจ็บให้แก่คนทั่วไปโดยไม่คิดค่ายาหรือค่ารักษาแต่อย่างใด จึงเป็นที่รักของคนทั่วไป และโปรดให้ผู้มารับการรักษาเรียกพระองค์ว่า “หมอพร”

ด้านดนตรีและศิลปะ ทรงพระนิพนธ์บทเพลงปลุกใจเกี่ยวกับชีวิตทหารเรือไทย เพื่อกระตุ้นเตือนใจให้ทหารเรือไทยมีความเด็ดเดี่ยว กล้าหาญ สามัคคี มีความรักชาติ หน้าที่ เกียรติ และวินัย เช่น เพลงดอกประดู่และเพลงเกิดมาทั้งที ซึ่งเป็นเพลงที่มีเนื้อ-ร้องเป็นการปลุกใจ

ที่ประทับใจเหล่าราชนาวิไทยและคนไทยทุกคนตราแต่ทุกวันนี้ ในด้านศิลปะนั้น นอกจากจะทรงสามารถจับเสภาได้อย่างนิ่มนวลแล้ว ยังทรงมีความสามารถในการวาดภาพเป็นพิเศษอีกด้วย ดังจะเห็นภาพฝีพระหัตถ์ตอนพระพุทธเจ้ากับปัญจวัคคีย์ ที่ผนังโบสถ์วัดปากคลองมะขามเฒ่า อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีความสามารถในเรื่องหมัด ๆ มวย ๆ และกระบี่กระบองด้วย เมื่อทรงมีเวลาว่างครั้งใด จะโปรดให้ทหารได้บังคับบัญชาฝึกซ้อมออกกำลังเสมอ

ในด้านพระอภัยมณีส่วนพระองค์นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า “กรมหลวงชุมพรฯ มีพระอภัยมณีอันเป็นข้อสำคัญในพระคุณวุฒิคือ ความซื่อตรงอย่างหนึ่ง ความกล้าหาญในบรรดาการซึ่งทรงทำด้วยหวังจะให้เกิดประโยชน์อย่างหนึ่ง ความสามารถซึ่งจะทำการอันทรงงานให้สำเร็จดังพระประสงค์อย่างหนึ่ง อาศัยพระคุณสมบัติดังกล่าว จึงทรงสามารถทำราชการต่าง ๆ ซึ่งได้รับในหน้าที่สูงส่งดังได้กล่าวมาข้างต้น... ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่บุคคลทั้งหลายก็มิได้ทรงเลือกชั้นบรรดาศักดิ์ ได้คบใครคงอารีดีด้วยทั่วไป มิได้ถือพระองค์ เพราะฉะนั้น ไม่ว่าใครที่บรรดาศกรมหลวงชุมพรฯ ได้คบหาสมาคมด้วยจะเป็นพระก็ตาม กฤหัสถ์ก็ตาม เจ้าก็ตาม โพรก็ตาม คงมีใจรักใคร่ไม่เลือกหน้า”

ในบั้นปลายแห่งพระชนมชีพของพระองค์ ทรงได้รับตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือได้ไม่นานก็ทรงลาออก เนื่องจากทรงประชวรพระโรคภายใน

พระองค์ได้เสด็จออกไปเปลี่ยนบรรยากาศพักผ่อนพระวรกายที่ชายทะเลทางใต้ปากน้ำเมืองชุมพรและได้ทรงประชวรเป็นไข้หวัดใหญ่อยู่ ๓ วันก็สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๖ ปีกุน พระชนมายุ ๔๔ พรรษา แม้พระองค์จะสิ้นพระชนม์ไปนานแล้ว แต่พระเกียรติคุณของพระองค์ท่านก็ยังคงจารึกอยู่ในความทรงจำของชาวไทยตลอดมา แนวฝั่งทะเลอันยาวเหยียดของไทยยังคงปลอดภัยอยู่ได้ก็เพราะแสนยานุภาพของกองทัพเรือซึ่งพระองค์ได้ทรงวางรากฐานเอาไว้อย่างมั่นคง นับว่า ทรงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อชาติบ้านเมืองอย่างยิ่ง สมควรที่ชาวไทยได้พึงรำลึกถึงพระเกียรติประวัติต่อไปอีกชั่วกาลนาน

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๒๔

สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

เกียรติประวัติด้านการต่างประเทศ

นางสาวศิรินันท์ บุญศิริ เรียบเรียง

เป็นที่ทราบกันดีว่า สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นบุคคลสำคัญอย่างยิ่งผู้หนึ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทย เนื่องในวาระครบรอบ ๘๘ ปีแห่งวันพิราลัยของท่านคือวันนี้ จึงขอนำเกียรติประวัติด้านการต่างประเทศที่ท่านได้กระทำมาเสนอต่อผู้ฟังเพื่อระลึกถึงและเชิดชูเกียรติคุณของท่านอีกครั้งหนึ่ง

สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ นามเดิมว่า ช่วง เป็นบุตรสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) และท่านผู้หญิงจัน สมภพเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๓๕๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อเยาว์วัยได้รับการศึกษาอบรมจากบิดาซึ่งรับราชการในตำแหน่งเสนาบดีคลัง ว่าการต่างประเทศและปกครองหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ท่านเริ่มเข้ารับราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เป็นที่นายชัชวรงค์ หลวงสิทธินายเวรมหาดเล็ก จมื่นไวยวรรณาก็คดีศรีสุริยวงศ์ หัวหมื่นมหาดเล็ก และเป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็กตามลำดับ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้รับสถาปนาเป็น เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหพระกลาโหม ได้รับเครื่องยศอย่างเจ้าต่างกรม ถือตราครุฑพระขรรค์ ต่อมาได้รับพระราชทานเกียรติยศเพิ่มเติมในตำแหน่งและบรรดาศักดิ์เดิมเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินมีอำนาจสิทธิ์ขาดในราชการทั้งปวง แล้วเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นที่สุด

เนื่องจากสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ท่านเกิดในตระกูลเสนาบดีผู้ใหญ่ การศึกษาของท่านในสมัยเยาว์วัยจึงไม่เคร่งครัดนักนอกจากจะฝึกฝนอบรมในด้านวิชาชีพตามรอยบิดาเป็นสำคัญ ดังนั้นท่านจึงได้ศึกษาราชการเกี่ยวกับชาวต่างประเทศและรูปแบบการปกครองหัวเมืองมาแต่เริ่มแรก ต่อมาแม้ว่าท่านจะมีความสามารถในทางการช่างหรือด้านอื่น ๆ ก็ตาม แต่ความสามารถในการบริหารบ้านเมืองของท่านโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการต่างประเทศก็นับว่ามีได้ยิ่งหย่อนกว่ากันเลย

ความสามารถในการต่างประเทศของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เริ่มเป็นที่ประจักษ์ชัดแต่เมื่อครั้งท่านเป็นจมื่นไวยวรรณาก็คดีศรีสุริยวงศ์เนื่องจากท่านได้ช่วยราชการในหน้าที่

การต่างประเทศของบิดามากขึ้น เพราะตัวท่านกำลังอยู่ในวัยฉกรรจ์และเป็นผู้มีความคิดก้าวหน้า สนใจวิชาการและภาษาต่างประเทศมาก จึงเป็นการสะดวกในการที่ท่านจะติดต่อรับรองชาว ต่างประเทศแทนท่านบิดา ตามโอกาสสมควร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีในความสามารถทางการต่างประเทศ ของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์และทรงพระมหากรุณาแก่ท่านตลอดมา เนื่องจาก ทรงคุ้นเคยกับบิดาของท่านที่เคยรับราชการในกรมท่าร่วมกับพระองค์มาก่อน ตั้งแต่รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และในรัชสมัยของพระองค์ก็มีการติดต่อค้าขายกับชาว ต่างประเทศด้วยดีตลอดมา จนกระทั่งปลายรัชสมัยในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ เมื่อประเทศสหรัฐอเมริกา ส่งทูตมาขอแก้ไขสนธิสัญญาการค้า แม้ว่าพระองค์จะทรงมอบหมายหน้าที่ให้เสนาบดีข้าราชการ อื่น ๆ เป็นผู้รับสั่งให้ปรึกษาในการเจรจาแล้วก็ตาม แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยัง ทรงปรวิติถึงสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ซึ่งขณะนั้นเป็นจมื่นไวยวรนาถว่า เป็นผู้สันทัด ในธรรมเนียมฝรั่งหากแต่ติดราชการอยู่ที่เมืองสมุทรปราการเสีย

ในปีเดียวกันเมื่อประเทศอังกฤษส่ง เซอร์ เจมส์ บรุก เป็นทูตเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ เลื่อนบรรดาศักดิ์ท่านขึ้นเป็นพระยาศรี- สุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก เพื่อทำหน้าที่รับรองและเจรจากับทูตอังกฤษแทนท่านบิดา แต่เนื่องจาก เป็นเวลาที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรอยู่ การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญา จึงไม่เป็นที่เรียบร้อย อย่างไรก็ตามเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวใกล้จะเสด็จ สวรรคตแล้ว ก็ยังทรงมีพระเสพอพระราชดำรัสต่อสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ แสดงความ เชื่อมั่นของพระองค์ท่านในความสามารถของท่านว่า “การต่อไปภายหน้าเห็นแต่เองที่จะรับราชการ เป็นอธิบดีผู้ใหญ่ต่อไป” และทรงห่วงใยว่า “การศึกสงครามข้างญวน ข้างพม่าก็เห็นจะ ไม่มีแล้ว จะมีอยู่ที่แต่ข้างพวกฝรั่ง” จึงทรงสั่งว่า “ให้ระวังให้ต้อยให้เสียที่แก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิด ควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้มันถือเลื่อมใสไปที่เดียว”

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าพระองค์จะโปรดเกล้าฯ เลื่อน ท่านขึ้นเป็น เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ว่าที่สมุหกลาโหมทำหน้าที่ปกครองหัวเมืองชายทะเลฝ่ายใต้ แล้วก็ตาม ท่านก็ยังคงมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศนอกเหนือไปจากอำนาจหน้าที่ของ เสนาบดีกรมท่าอีกด้วย

จากความสามารถทางการต่างประเทศและอำนาจหน้าที่ของท่านประกอบกับพระบาท- สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่าถึงเวลาแล้วที่ประเทศไทยจะต้องเปิดประตูการค้ากับ ต่างประเทศให้กว้างขึ้นตามคำเรียกร้องของประเทศตะวันตก ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของประเทศ เป็นสำคัญ ดังนั้นตลอดรัชสมัยของพระองค์จึงมีการรับรองและเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับนานา

ประเทศเสมอมา เช่น กับประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา เดนมาร์ก โปรตุเกส ฮอลันดา ปรัสเซีย สวีเดน นอร์เวย์และเบลเยียม เป็นต้น และในการเจรจาทุกครั้งได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นหนึ่งในคณะผู้รับสั่งปรึกษาเจรจาทำหนังสือสัญญาร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่อื่น ๆ ทุกครั้ง ความสามารถในการต่างประเทศของท่านจึงเป็นที่ประจักษ์เด่นชัดแม้ในสายตาของชาวต่างประเทศ คือ เมื่อประเทศอังกฤษส่ง เซอร์จอห์น บาวริง เป็นทูตเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญานั้น เซอร์จอห์น บาวริง ได้กล่าวยกย่องความสามารถและอริยาสัยของท่านว่า “เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์คนนี้ถ้าไม่เป็นเจ้ามารยาอย่างยวดก็เป็นคนรักบ้านเมืองตนเองอย่างยิ่ง แต่จะเป็นเจ้ามารยาหรือคนรักบ้านเมืองก็ตาม ต้องยอมว่าฉลาดล่วงรู้การล้ำคนทั้งหลายที่เราได้มาพบในที่นี้ ทั้งมีกิริยาอัธยาศัยสุภาพอย่างผู้ดี และรู้จักพูดจาพอเหมาะแก่การ” และ “อริยาสัยของอัครมหาเสนาบดี (คือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์) นั้น น่าสรรเสริญมาก ท่านได้กล่าวแก่เราหลายครั้งว่าถ้าเรามีความมุ่งหมายจะช่วยประชาชนให้พ้นความกดขี่ และช่วยบ้านเมืองให้พ้นภัยพิภพขาด ซึ่งเอาประโยชน์ของบ้านเมืองไปเป็นส่วนบุคคลนั้น ก็จะช่วยเราเหนื่อยด้วย...ถ้าท่านผู้นี้มีใจจริงคงปากว่า ก็ต้องนับว่าเป็นคนรักบ้านเมือง และฉลาดเลิศที่สุดคนหนึ่งในเหล่าประเทศตะวันออกนี้”

หลังจากการทำสนธิสัญญาติดต่อกับนานาประเทศแล้ว ได้มีชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายกับประเทศไทยมากขึ้น และได้จัดตั้งสถานกงสุลเพื่อดูแลคนในบังคับของประเทศนั้น ๆ ด้วย เนื่องจากสถานกงสุลเป็นกิจการที่เพิ่งมีขึ้นใหม่ ดังนั้น การติดต่อระหว่างรัฐบาลไทยกับสถานกงสุลจึงมีข้อขัดข้องอยู่เสมอ แต่อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ก็ใช้ความสามารถแก้ไขข้อขัดข้องดังกล่าวเป็นผลสำเร็จเสมอมา จึงอาจกล่าวได้ว่าหากจะเปรียบพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงเป็นแม่ทัพแล้ว สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ก็คือเสนาธิการนั่นเอง

ความสามารถและความสำคัญของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ดังกล่าวมา เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ในขณะที่พระองค์ยังทรงพระเยาว์ จึงไม่มีผู้ใดที่จะมีคุณสมบัติเหมาะสมในการที่จะดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเท่ากับท่านได้ ดังนั้น ต่อมาแม้ว่าท่านจะมีได้ทำหน้าที่เป็นหนึ่งในคณะผู้รับสั่งปรึกษาในการเจรจาทำสนธิสัญญากับนานาประเทศเหมือนครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม แต่ในหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแล้วท่านมีอำนาจหน้าที่เด็ดขาดในการควบคุมการต่างประเทศ โดยมีเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) หรือที่เรียกกันว่า “เจ้าคุณกรมท่า” ซึ่งขณะนั้นเป็นเสนาบดีกรมท่าเป็นเสมือนเลขานุการด้านต่างประเทศของท่าน

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรลุนิติภาวะและเสด็จเข้าพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นครองราชย์เป็นครั้งที่ ๒ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้รับโปรดเกล้าฯ เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าพระยา ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินสืบมาจนกระทั่งพิราลัย เกียรติประวัติประการสุดท้ายและประการสำคัญของท่านเป็นผลต่อความมั่นคงและเอกราชของประเทศชาติอย่างยิ่ง คือ วิกฤตการณ์วังหน้า ซึ่งท่านสามารถไกล่เกลี่ยประนีประนอมเหตุการณ์แตกแยกทางการเมืองของไทยที่ถูกชาวต่างชาติแทรกแซงได้เป็นผลสำเร็จ ทำให้ประเทศผ่านพ้นจากการแบ่งแยกของมหาอำนาจตะวันตก ชำรงไว้ซึ่งอธิปไตยของชาติได้อย่างสมบูรณ์

ดังนั้น นับได้ว่าวันนี้เป็นวันสำคัญวันหนึ่งที่ชาวไทยทุกคนควรร่วมรำลึกถึงพระคุณของท่านผู้บำเพ็ญประโยชน์ให้เกิดแก่ประเทศชาติ สมควรได้รับการยกย่องเทิดทูนเป็นตัวอย่างอันดีตลอดไป

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๒๔

เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)

เจ้าพระยายมราช

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ผู้มาจากตระกูลสามัญชน

นายทองหล่อ กลัวยไม้ ณ ออยุธยา เรียบเรียง

วันที่ ๓๐ ธันวาคม ของทุกปีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นต้นมา เป็นวันครบรอบอสังกรรมของรัฐบาลไทยท่านหนึ่ง คือ มหาอำมาตย์นายก เจ้าพระยายมราช ซึ่งมีนามเดิมว่าปิ่น ต้นสกุลสุขุม และในขณะที่ท่านอสังกรรมนั้น ท่านได้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แต่ถ้าท่านผู้ฟังได้ทราบว่าท่านรัฐบาลผู้นี้ ถือกำเนิดมาจากตระกูลสามัญชน โดยพ่อแม่ได้ถวายใส่กัณฑ์เทศน์พระเจ้ามาพนักในพระนคร แล้วเจริญก้าวหน้ามาโดยตลอด ท่านผู้ฟังย่อมแปลกประหลาดใจเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นเมื่อถึงวันครบรอบอสังกรรมของท่านเจ้าพระยายมราชในปีนี้ จึงใคร่ขอนำประวัติและเกียรติคุณของท่านบางประการมาเผยแพร่ เพื่อเยาวชนจะได้รู้จักบุคคลสำคัญของชาติไว้เป็นแบบอย่างในการบำเพ็ญคุณงามความดีเยี่ยงท่านสืบไป

ท่านเจ้าพระยายมราช เป็นชาวเมืองสุพรรณบุรี เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๕ เมื่ออายุได้ ๖ ขวบบิดามารดาได้ถวายพระใส่กัณฑ์เทศน์เข้ามายังวัดหงส์รัตนารามฝั่งธนบุรี จนบวชและสอบปริยัติธรรมได้เป็นเปรียญ แล้วลาสิกขาเข้ารับราชการเป็นครูในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวัง จากนั้นจึงได้โดยเสด็จพระเจ้าลูกเธอ ๔ พระองค์แห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ออกไปทรงเล่าเรียนในประเทศยุโรปเป็นรุ่นแรก เพราะเหตุที่ได้ถวายพระอักษรภาษาไทยมาแต่ยังเสด็จอยู่ในกรุงเทพ เป็นที่รักใคร่ของพระเจ้าลูกเธอผู้เป็นศิษย์โดยสนิททุกพระองค์ ครั้นเมื่อพระเจ้าลูกเธอเสด็จเข้าเรียนภาษาอังกฤษมีเวลาว่าง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ช่วยเลขานุการสถานทูตสยามกรุงลอนดอนอีกตำแหน่งหนึ่ง ได้ถือเอาโอกาสที่ออกไปอยู่ยังประเทศอังกฤษนั้น เรียนภาษาอังกฤษในระหว่าง ๗ ปีที่ได้รับราชการอยู่นั้นด้วยความเพียรและทุนของตนเอง จนมีความรู้กว้างขวาง และยังมีโอกาสร่วมขบวนเสด็จสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จไปราชการยังราชสำนักต่าง ๆ ในยุโรปและออกไปถึงอเมริกา เป็นเหตุให้ได้เข้าสมาคมชั้นสูงและเปิดหูเปิดตาพบเห็นความเจริญต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ในชั้นหลังสุดได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระวิจิตรวรสาส์น เลขานุการสถานทูตไทยแล้วตามเสด็จพระเจ้าลูกเธอที่ทรงสำเร็จการศึกษากลับประเทศไทย

เมื่อคุณพระวิจิตรวรสาส์นกลับเข้ามายังประเทศไทย กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จึงได้ขอพระราชทานมาดำรงตำแหน่งเลขานุการประจำพระองค์เสนาบดี

มีโอกาสได้เห็นการทำงานในกระทรวงมหาดไทย และรู้นโยบายที่จะจัดการปกครองหัวเมืองยิ่งกว่าผู้อื่น เพียงไม่ถึงปีท่านก็ได้เป็นข้าหลวงพิเศษไปตรวจราชการเมืองสงขลาและเมืองพัทลุง พร้อมกับช่วยชี้แจงแนะนำการจัดระเบียบการปกครองให้เข้าแบบแผนเช่นเดียวกับหัวเมืองชั้นใน ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ได้เห็นความเจริญของเมืองสงขลา จึงโปรดให้รวมเมืองสงขลาเข้ากับเมืองนครศรีธรรมราชตั้งเป็นมณฑลนครศรีธรรมราช แล้วโปรดให้เลื่อนพระวิจิตรวรสาส์นขึ้นเป็น พระยาสุโขมณัฏวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นคนแรก โดยมีอายุเพียง ๓๔ ปี ทั้งนี้ราชทินนามสุโขมณัฏวินิตที่โปรดสถาปนาตั้งขึ้นใหม่นั้น ก็เพื่อให้สมกับคุณสมบัติของท่านเจ้าพระยามรราช ด้วยทรงสังเกตว่าท่านมีสติปัญญาอย่างสุขุม สามารถทำการได้ด้วยศุภกใจคน ไม่ชอบใช้อำนาจด้วยอาญา

พระยาสุโขมณัฏวินิต รับราชการเป็นสมุหเทศาภิบาลถึง ๑๐ ปี ปรากฏว่าเป็นผู้มีชื่อเสียงในการปกครองเป็นอย่างมาก โดยท่านได้วางแบบอย่างในการปกครอง การสรรพากร การคลัง เริ่มตั้งการยุติธรรม ในการด้านการพัฒนาท้องที่ก็ได้ริเริ่มสร้างถนนขุดคลองเป็นจำนวนมาก และราชการที่สำคัญยิ่งก็คือ การจัดวางระเบียบการปกครองเจ็ดหัวเมืองภาคใต้ ได้แก่ เมืองตานี ยะหริ่ง สายบุรี ระแงะ รามัน ยะลา และหนองจิก ขึ้นเป็นบริเวณเจ็ดหัวเมือง และเป็นมณฑลปัตตานีในเวลาต่อมา การจัดระเบียบการปกครองในบริเวณดังกล่าวเป็นเรื่องยากอย่างยิ่ง เพราะเหตุการนับถือศาสนาต่างออกไป และต้องระมัดระวังมิให้ผู้ปกครองท้องที่เดิมถูกระทบกระเทือนขาดผลประโยชน์ ปรากฏว่าท่านทำได้สำเร็จเป็นการสร้างเอกภาพของชาติที่สำคัญยิ่ง

ถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งให้พระยาสุโขมณัฏวินิตซึ่งขณะนั้นมีอายุเพียง ๔๔ ปี เข้ามาเป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ งานสำคัญในขณะนั้นคือการก่อสร้างพระที่นั่งอัมพรสถานและเริ่มการสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นเหตุให้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทเพื่อเรียนพระราชปฏิบัติในการก่อสร้างนั้นเป็นประจำ ท่านเป็นเสนาบดีได้ไม่เต็มสองปีก็โปรดให้สับเปลี่ยนเป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาลซึ่งปกครองมณฑลกรุงเทพฯ อันเป็นราชธานี เพราะมีพระราชประสงค์ให้ท่านเร่งรัดดำเนินการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหารในมณฑลกรุงเทพฯ ได้ให้พร้อมกับรับโอนกรมสุขาภิบาลคืนมาจากกระทรวงเกษตรธิการ ส่วนการฉลองพระเดชพระคุณเฉพาะพระองค์ มีการก่อสร้างพระที่นั่งเป็นต้น ก็ยังคงต้องทำต่อไป

ถึง พ.ศ. ๒๔๕๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าสถาปนาเป็นเจ้าพระยามรราชเต็มตามตำแหน่ง นอกจากการรักษาความสงบสุขในราชธานีแล้ว ท่านยังต้องรับผิดชอบในการสร้างการประปาสำหรับพระนคร สร้างโรงไฟฟ้าหลวงเพื่อใช้ในพระนครฝ่ายเหนือ เมื่อมีการขยายผังเมืองให้กว้างขวางออกไปในปลายรัชสมัยที่ ๕ ก็โปรดให้ท่านเป็นผู้อำนวยการสร้างถนนและสะพานแทบทุกแห่ง โดยเฉพาะการก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมนั้น มีพระราชหัตถเลขาฉบับหนึ่ง

ความว่า “แต่ความสำเร็จของพระที่นั่งอนันตสมาคมมีกึ่งสี่อันดีเป็นที่ตั้งยิ่งกว่าสิ่งอื่น อยากจะกล่าว ว่าตั้งแต่เกิดมาเห็นงานโยธา ไม่เห็นแห่งใดทำได้จริงและทำได้ตามกำหนด อย่างวัดนิเวศน์ธรรม- ประเวศหนึ่ง พระที่นั่งอนันตสมาคมอีกแห่งหนึ่งเท่านั้น ตั้งแต่เกิดมาไม่เห็นใครเป็นกึ่งสี่เท่า เจ้าพระยายมราชได้คิดการรอบคอบทั่วถึง จัดการพร้อมพร้อม...” พระราชหัตถเลขาฉบับนี้ได้ยืนยัน คุณวิเศษของท่านเจ้าพระยายมราชไว้อย่างดีที่สุด

ครั้นลุถึงรัชสมัยแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อขยายการเสื่อป่าออกไป ให้มีเสื่อป่ารักษาดินแดน คือพลเรือนอาสาทำหน้าที่ป้องกันท้องที่แบบเทอริทอเรียน อาร์มี ของ อังกฤษ ระหว่างมหาสงคราม ท่านเจ้าพระยายมราชก็ได้เป็นผู้บัญชาการกองเสนารักษาดินแดน กรุงเทพ ซึ่งจัดเป็นกองทัพใหญ่ เป็นตำแหน่งที่ได้รับการยกย่องว่ายากมาก เพราะต้องบังคับ บุคคลต่างกระทรวงทบวงการมากหลาย จนได้รับพระราชทานยศเป็นนายพลเสื่อป่า เมื่อประเทศ- ไทยได้ประกาศสงครามเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร ท่านก็ได้เป็นผู้อำนวยการจับกุมชนชาติศัตรู และรักษาความสงบเรียบร้อยในพระนครได้สำเร็จดียิ่ง ดังนั้นเมื่อทรงพระราชดำริตั้งยศสูงสุดฝ่าย พลเรือนชั้นเรียกว่า มหาอำมาตย์นายก เทียบเท่าจอมพลของทหาร จึงโปรดเกล้าให้กรมพระยา- เทวะวงศ์วโรปการและท่านเจ้าพระยายมราชรับพระราชทานยศชั้นนี้ แล้วก็ไม่มีการพระราชทานให้ แก่ผู้ใดอีก

ครั้น พ.ศ. ๒๔๖๕ ทรงพระราชดำริว่า การปกครองพระนครอยู่ในหน้าที่กระทรวงนครบาล การปกครองหัวเมืองอื่น ๆ ขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย บัดนี้ราชการได้ดำเนินมาถึงขีดขั้นอัน สมควรที่จะรวมหน้าที่ปกครองท้องที่ไว้แห่งเดียวได้แล้ว ทรงเห็นว่าเจ้าพระยายมราช เป็นผู้- ชำนาญการปกครองท้องที่มานานแล้วทั้งในกรุงและหัวเมือง และอยู่ในฐานะแห่งมุขมนตรี เป็นที่วาง พระราชหฤทัยเป็นอันมาก สมควรจะรับพระราชภาระตามโครงการที่ตั้งขึ้นใหม่นี้ได้ จึงโปรดให้เป็น เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยตามรูปใหม่นี้ คือยุบกระทรวงนครบาลรวมเข้ากับกระทรวงมหาดไทย

ท่านเจ้าพระยายมราชได้รับราชการเป็นที่พอพระราชหฤทัยแห่งมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จาก การได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคล นพรัตน์ราช- วรภรณ์ ซึ่งข้าราชการน้อยคนนักที่จะได้รับพระราชทาน และโปรดให้ จารึกนามใหม่ในสุพรรณ- บัญญู คุณทรงสถาปนาพระยศเจ้านาย ครั้นถึงรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้ปวารณาอายุสังขารที่ชราลง ขอพระราชทานกราบบังคมลาออกจากตำแหน่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ รวมเวลาที่รับราชการได้ถึง ๔๓ ปี แต่เมื่อถึงสมัยการปกครองแบบประชาธิปไตย พระ- บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแต่ยังทรงพระเยาว์ สภาผู้แทน- ราษฎรจึงได้ตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ โดยมีท่านเจ้าพระยายมราชเป็นผู้สำเร็จราชการ ด้วยท่านหนึ่ง จนถึงอสัญกรรมในตำแหน่งนั้น เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑

ประวัติของรัฐบาลไทยผู้ได้เต้ามาจากสามัญชน จนถึงตำแหน่งอันมีเกียรติยศสูงสุด ดังกล่าวมาโดยสรุปข้างต้นนี้ คงจะเป็นแรงให้เยาวชนไทย เกิดความรู้สึกเห็นความสำคัญของ ความมานะพยายาม ความสุขุมคัมภีรภาพ ความอ่อนน้อมถ่อมตน และความซื่อสัตย์จงรักภักดี แต่องค์สมเด็จพระมหากษัตริย์ ว่าคุณธรรมเหล่านี้ทำให้สามัญชนได้รับความสำเร็จ มีผู้กล่าว ขวัญถึงคุณงามความดีของท่านอยู่ตลอดไป.

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๒๒

เจ้าพระยายมราช

กับเกียรติคุณด้านการปกครอง

นางสาวบุหรง ศรีกนก เรียบเรียง

ในโอกาสที่ วันที่ ๓๐ ธันวาคมได้เวียนมาบรรจบอีกครั้งหนึ่ง เป็นโอกาสอันดียิ่งที่เรคนไทย จะได้รำลึกถึงบุคคลสำคัญของชาติท่านหนึ่งซึ่งตลอดชีวิตของท่านได้สร้างสรรค์สิ่งอันเป็นคุณ ประโยชน์ไว้แก่ชาติบ้านเมืองนานัปการ ชีวประวัติและผลงานของท่านผู้นี้เป็นสิ่งที่เหล่าอนุชน รุ่นหลังสมควรศึกษาและเรียนรู้เป็นอย่างยิ่ง เพื่อจะได้รู้ว่าชาติไทยของเรานั้นมีคนดีมีความ สามารถที่สร้างผลงานและเกียรติคุณไว้แก่แผ่นดินเสมอมา ประวัติชีวิตการทำงานของท่าน ผู้นี้จึงเป็นความภาคภูมิใจของคนไทยโดยส่วนรวม ท่านคือ เจ้าพระยายมราช นามเดิมว่าปั่น สุขุม หรือที่เราเรียกกันอย่างเคยปากว่า เจ้าพระยายมราชปั่น นั่นเอง

แม้เจ้าพระยายมราช (ปั่น สุขุม) จะถึงแก่กรรมไปถึงสี่สิบกว่าปีแล้วก็ตามแต่ เกียรติคุณความดี และผลงานในด้านต่าง ๆ ของท่านยังคงดำรงอยู่ในความทรงจำและกล่าวขวัญ ลือเลื่องกันไม่รู้เสื่อมคลายทั้งนี้เพราะผลงานที่ท่านกระทำไว้นั้นนับได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญในการ ปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันในหลาย ๆ ด้าน นอกจากนี้วิธีการทำงานให้ลุล่วงประสบผลสำเร็จ อย่างดียิ่งนั้นก็เป็นที่คนรุ่นหลังให้ความสนใจ และควรถือเป็นแบบอย่างในการประกอบ หน้าที่การงานต่อชาติบ้านเมืองอย่างดียิ่งด้วย ผลงานและเกียรติคุณของเจ้าพระยายมราชมีมากมาย หลายด้าน ไม่สามารถนำมากล่าวถึงโดยครบถ้วนในเวลาอันจำกัดได้ ในวันนี้จึงขอนำมากล่าวเฉพาะ ด้านการปกครองซึ่งถือได้ว่าท่านได้ริเริ่มและประสบความสำเร็จในการใช้นโยบายเข้าถึงประชาชน อย่างดีที่สุด

เจ้าพระยายมราชได้ปฏิบัติงานและรับผิดชอบด้านการปกครองที่สำคัญครั้งแรกในสมัย เมื่อท่านดำรงตำแหน่งเป็นข้าหลวงพิเศษตรวจราชการที่เมืองสงขลาและเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๓ ซึ่งหน้าที่ครั้งนั้นเปรียบเสมือนการได้ศึกษาเรียนรู้ในเรื่องระเบียบการปกครอง ท้องที่ชั้นต้น ครั้งนั้นท่านได้ริเริ่มจัดการปกครองท้องที่ตามระเบียบใหม่ที่กระทรวงมหาดไทยจัดทำ หัวเมืองชั้นใน ทำให้เกิดความเจริญแก่เมืองทั้งสองขึ้นมาก เพราะเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-เกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ทอดพระเนตรเห็นบ้านเมือง สงขลาเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ประกอบกับท่านสามารถปราบทูลชี้แจงการงานต่าง ๆ ถูก พระราชอภัยยศอย่างยิ่ง เมื่อเสด็จกลับจึงโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช แล้วพระราชทานสัญญาบัตรท่านขึ้นเป็นพระยาสุขุมนัยวินิตให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงมณฑลเทศา-

ภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช เจ้าพระยามราชจึงได้ใช้ความสามารถในการจัดการปกครองบ้านเมืองอย่างจริงจังในตำแหน่งข้าหลวงมณฑลเทศาภิบาลแต่นั้นมา

หน้าที่ความรับผิดชอบในฐานะข้าหลวงเทศาภิบาลของเจ้าพระยามราชนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าไว้ว่า “...มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบมากขึ้นตามลักษณะนโยบายของการจัดการหัวเมือง ซึ่งเริ่มจากการปกครองท้องที่แล้วขยายออกไปจัดการอื่น ๆ แกะไขแบบดั้งเดิมตั้งเป็นระเบียบใหม่ ตั้งแต่วิธีเก็บภาษีอากร สาขาพระคลัง ทำการโยธาท้องที่และการจัดการศาลยุติธรรมตามหัวเมือง... ซึ่งการจะดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีนั้น จะต้องใช้ความอดสาหะวิริยะความสามารถที่จะเลือกหาวิธีการปฏิบัติงาน ซึ่งวิธีการของเจ้าพระยามราชนั้น พอท่านเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลแล้ว เวลาไปตรวจท้องที่ต่าง ๆ ชอบสั่งสอนราษฎรตามท้องที่คล้ายกับพวกมิชชันนารีสอนศาสนา ผิดกันแต่ท่านสอนให้สามัคคีช่วยทำนุบำรุงกันและกัน และช่วยรัฐทำนุบำรุงบ้านเมืองให้มีความสุข ใครได้พบปะสนทนากับท่าน จะเป็นพระตามวัดก็ดี พวกกำนันผู้ใหญ่บ้านก็ดี ตลอดจนราษฎรและชนชาติอื่นที่อยู่ในเมืองก็พากันเลื่อมใสท่านจะทำการอันใด เป็นแต่ชี้แจงประโยชน์ของการที่จะทำนั้นให้เข้าใจ คนก็เต็มใจช่วยมิพักต้องคะเณษฐ์จับกุม...” และในการจัดการปกครองท้องที่แบบใหม่นี้จำเป็นต้องอาศัยบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในงานสาขาต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่งด้วย ซึ่งการนี้เจ้าพระยามราชก็สามารถเลือกสรรฝึกหัดคนเข้ามาช่วยทำงานอย่างดียิ่งดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงท่านไว้อีกว่า “เจ้าพระยามราชอยู่ในพวกสันตฑิตคนมาแต่แรก ด้วยท่านได้หลักสำคัญที่คนในมณฑลนับถือมาแต่ยังเป็นทีพระวิจิตรวราสารักษ์แล้ว ก็สามารถชักชวนคนชาวเมืองที่ท่านสังเกตเห็นว่าแววดีเป็นต้นแต่ลูกหลานเจ้าเมืองกรมการตลอดจนลูกพ่อค้า และคฤหบดีเอาเข้ามาหัดทำราชการได้มาก” ฉะนั้น “ตลอดเวลาที่ท่านเป็นข้าหลวงมณฑลเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชอยู่ ๑๐ ปีนั้น โจรผู้ร้ายสงบมิได้กำเริบทั่วทั้งมณฑล” เมื่อบ้านเมืองสงบประชาชนก็สามารถทำมาหากินได้ตามปกติสุข สามารถให้ความร่วมมืออุดหนุนแก่ทางราชการในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ของบ้านเมืองได้เต็มที่ ฉะนั้น นอกจากเจ้าพระยามราชจะจัดการปกครองได้โดยเรียบร้อยแล้วยังสามารถสร้างสรรค์งานพัฒนาสาธารณประโยชน์ได้มากมาย ถนน คู คลอง และอาคารสถานที่ต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นพอเพียงแก่ความจำเป็นของประชาชนและบ้านเมือง

จากความสำเร็จในการจัดการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชอย่างดียิ่งครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขณะนั้นทรงตระหนักและไว้วางพระทัยในตัวท่านมากขึ้น และได้มอบหมายภาระให้ท่านคิดจัดการปกครองมณฑลปัตตานีซึ่งสมัยนั้นเรียกชื่อว่า “เมืองแขกทั้งเจ็ด” ต่อไป ในการจัดการปกครองมณฑลปัตตานี ครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพและเจ้าพระยามราชปรึกษากันเห็นว่า

การปกครองควรจัดตามแบบมณฑลเทศาภิบาลชั้นใน โดยใช้นโยบายผ่อนผันบ้างอย่าให้ชาวมาลยูรู้สึก
ว่าไทยลงไปจัดการให้เดือดร้อนกว่าแต่ก่อน ซึ่ง “เจ้าพระยามรราชจัดหัวเมืองทั้งเจ็ดครั้งนั้น
สามารถทำการยากให้เป็นง่ายได้ด้วยสติปัญญาและความเพียรของท่าน อันสมควรจะยกเป็นเอกเทศ
ในเกียรติคุณของท่านได้อย่าง ๑”

เจ้าพระยามรราชรับราชการในตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลจนกระทั่งถึง พ.ศ.๒๔๔๘
ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการว่างลงจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ท่านมารับ
ตำแหน่งแทน ท่านจึงมารับผิดชอบในฐานะเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการอยู่เกือบสองปีก็ย้ายไปเป็น
เสนาบดีกระทรวงนครบาล ซึ่งท่านสามารถใช้ความสามารถจากประสบการณ์ในหน้าที่ข้าหลวงเทศา-
ภิบาลมาปฏิบัติงานได้เป็นอย่างดี หลังจากได้ศึกษาหน้าที่ราชการต่าง ๆ ในตำแหน่งและได้สมาคม
คุ้นเคยกับข้าราชการในกระทรวงนครบาลแล้วท่านจึงเริ่มจัดการปกครองท้องที่โดยใช้วิธีการปกครอง
เมืองต่าง ๆ ในมณฑลกรุงเทพฯ อย่างเดียวกันกับหัวเมืองขึ้นมหาดไทย และสามารถจัดการต่าง ๆ
ได้เรียบร้อยทุกประการ เกียรติคุณความสามารถของท่านครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัวได้มีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาท่านเป็นเจ้าพระยามรราชแต่นั้นมา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการรวมหน้าที่ปกครองหัวเมืองมา
ขึ้นอยู่ในกระทรวงมหาดไทยแต่แห่งเดียว เจ้าพระยามรราชได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้ดำรง
ตำแหน่งที่เป็นหัวใจสำคัญในการปกครองประเทศ ครั้งนั้นทรงเห็นว่า “เจ้าพระยามรราชเป็นผู้ชำนาญ
ในการปกครองท้องที่มานานแล้วทั้งในกรุงและหัวเมือง และอยู่ในฐานะแห่งมุขมนตรีเป็นที่ไว้วาง
พระราชหฤทัยเป็นอันมาก สมควรจะได้รับพระราชภาระตามโครงการที่ตั้งขึ้นใหม่ได้ จึงโปรดให้เป็น
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อเจ้าพระยามรราชดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยท่านก็ยังคงใช้นโยบายเข้า
ถึงราษฎรและถือความพอใจของราษฎรเป็นเป้าหมายหลักในการที่จะจัดการเปลี่ยนแปลง หรือปรับ-
ปรุงส่วนราชการใด ๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องกับประชาชน เช่น ในการปรับปรุงกิจการตำรวจท่านก็ให้คำแนะนำ
แก่ตำรวจในการปฏิบัติหน้าที่ว่าต้องคำนึงถึงความสงบสุขของประชาชน ท่านกล่าวไว้ว่ากิริยา
มารยาทของตำรวจควรพยายามลดความแข็งกร้าวแบบทหารและให้มีความนุ่มนวลตามแบบ
ชนบทธรรมเนียมไทย... ในขณะที่จับผู้ร้ายก็ควรหลีกเลี่ยงการใช้อาวุธให้มากที่สุดนอกจากนี้ในการ
ปฏิบัติหน้าที่ตำรวจจะต้องเคร่งครัดในระเบียบวินัย ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้บังคับ-
บัญชา ควรยึดมั่นในหลักศีลธรรมจรรยา...” ซึ่งคำแนะนำนี้ยังทันสมัยสามารถใช้ได้อยู่จนปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า เจ้าพระยามรราชมีนโยบายในการจัดการปกครองที่สำคัญคือ การธำรงไว้ซึ่ง
ความสมบูรณ์พูนสุขของราษฎรและบ้านเมือง ในส่วนที่เกี่ยวกับประชาชนนั้นท่านจะให้การผ่อนผัน
หลีกเลี่ยงการบังคับ แม้ราษฎรต่างชาติต่างภาษาก็มิได้บังคับฝืนใจ คงให้การผ่อนปรนจนถึงที่สุดไม่ให้

เกิดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองได้ อาจกล่าวได้ว่าท่านประสบความสำเร็จในการเข้าถึงราษฎรซึ่งเป็นหัวใจสำคัญที่สุดของการปกครอง

ในการศึกษาถึงความสำเร็จในชีวิตของบุคคลใดเราไม่อาจจะละเลยการศึกษาพื้นภูมิหลังของแต่ละท่านได้ว่าท่านดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนมาอย่างไรจึงสามารถทำกิจการงานต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จเป็นอย่างดียิ่งได้ ประวัติชีวิตของเจ้าพระยาบรมราชที่เช่นกันหากพิจารณาพื้นภูมิหลังของท่านแล้วจะยิ่งเห็นได้ชัดเจนโดยไม่มีข้อสงสัยเลยว่า ทำไมท่านจึงเป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จในชีวิต และสามารถสร้างสรรค์ผลงานจนเป็นบุคคลสำคัญของแผ่นดินท่านหนึ่งได้เช่นนั้น

อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้ท่านได้มีโอกาสสร้างคุณประโยชน์แก่ชาติเป็นเอกประการนั้น มีพื้นฐานมาจากเหตุสามประการ คือ พื้นฐานชาติกำเนิดและลักษณะนิสัยส่วนตัว การได้ผู้ส่งเสริมที่ดี และการมีโอกาที่จะได้ใช้ประสบการณ์ความสามารถปฏิบัติงานดังจะกล่าวพอเป็นสังเขปดังนี้

เจ้าพระยาบรมราชมีชาติกำเนิดจากสามัญชนธรรมดาในตระกูลคฤหบดีแห่งเมืองสุพรรณบุรี ท่านได้รับการศึกษาและอบรมบ่มนิสัยจากวัดมาโดยตลอดนับแต่เริ่มหัดเรียนเขียนอ่านจนสามารถสอบแข่งขันเปรียญพระปริยัติธรรมสนามหลวงได้เป็นเปรียญแต่อายุยังน้อย การที่เติบโตและใช้ชีวิตเบื้องต้นในวัดเช่นนั้นช่วยส่งเสริมกล่อมเกลาคิดใจท่านอย่างยิ่ง จะเห็นได้ว่าตลอดเวลาของการเป็นนักปกครองท่านใช้ธรรมเป็นวิถีทางหลักเสมอมา ซึ่งดูเหมือนท่านจะตระหนักในข้อนี้ดีดังที่ท่านกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวความตอนหนึ่งว่า... “ความจริงข้าพระพุทธเจ้าเป็นคนแก้วดี ได้เล่าเรียนอยู่บ้าง และเชื่อถือในความกตัญญูคุณทวดที่ว่า เป็นสวัสดิมงคล แลเป็นราศีแก่ตัว...”

ปัจจัยประการต่อมาคือท่านมีผู้สนับสนุนที่เห็นคุณสมบัตินี้และความสามารถของท่านอย่างยิ่งซึ่งบุคคลผู้มีส่วนส่งเสริมผลักดันเจ้าพระยาบรมราชที่สำคัญที่สุดคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพนั่นเอง จะเห็นได้จากประวัติการทำงานของท่านนับแต่เป็นครูในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ การตามเสด็จไปเป็นครูและพระอภิบาลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ณ ทวีปยุโรป การดำรงตำแหน่งเป็นเลขานุการประจำตัวเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นข้าหลวงพิเศษตรวจราชการที่เมืองสงขลาและเมืองนครศรีธรรมราช เป็นข้าหลวงมณฑลเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช จนกระทั่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงสนับสนุนตลอดมา ซึ่งการได้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ นั้น ก็เป็นโอกาสให้ท่านได้ใช้ความสามารถเฉพาะตัวประกอบกับลักษณะนิสัยที่ยึดถือพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหลักคุณธรรมในการปกครอง ส่งเสริมให้ท่านประกอบการทำงานทั้งปวงได้เป็นผลสำเร็จ และเป็นคุณประโยชน์แก่ชาติดังกล่าวมาแล้ว

หากจะกล่าวถึงเกียรติคุณในฐานะนักปกครองของท่านเจ้าพระยามรราช อาจกล่าวได้ว่าท่าน
เป็นนักปกครองผู้สามารถเข้าถึงประชาชนอย่างดีที่สุด

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๒๓

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

เมื่อ ๕๐ ปีที่แล้วมา ณ วันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ ประเทศไทยได้สูญเสียนักปราชญ์ที่สำคัญ ที่มีบทบาทในการวางรากฐานการศึกษาของชาติ ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างการศึกษาแผนเก่าและแผนใหม่ผู้หนึ่ง เป็นผู้ที่มีผลงานทั้งการสร้างตำราเรียน ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่า “แบบเรียนหลวง” ใช้สอนในโรงเรียนหลวงแห่งแรกของไทย และหนังสือวรรณคดีกวีนิพนธ์ที่มีคุณค่าหลายเรื่อง นอกจากนั้นยังเป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรพระราชโอรสและพระธิดาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหลายพระองค์ ท่านคือ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เจ้ากรมพระอักษรณ์ และองคมนตรี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเหตุที่พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้ที่ได้รับยกย่องเป็นปราชญ์ ถวายตัวปฏิบัติราชการจนได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินต่อเนื่องกันถึง ๒ รัชกาล เป็นเวลายาวนาน เป็นที่เคารพรักเปรียบประดุจปูชนียบุคคลของบรรดาศิษย์และเสนาข้าราชกรทวไป จึงเห็นควรนำชีวิตประวัติและผลงานของท่านเผยแพร่เกียรติคุณ เป็นการสดุดีคุณงามความดีที่ได้อุทิศแรงกายแรงใจ และสติปัญญาสร้างสรรค์ งานอันมีค่าทางศิลปศาสตร์ไว้เป็นมรดกแก่แผ่นดิน และอนุชนชาวไทยให้ปรากฏ เพื่อเป็นแบบอย่างอันดีของบุคคลผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่อบ้านเมือง จะได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติอีกด้วย

พระยาศรีสุนทรโวหาร นามเดิมชื่อว่า “น้อย” ต้นสกุล อาจารยางกูร เกิดเมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๕ ตรงกับวันศุกร์ เดือน ๘ แรม ๒ ค่ำ ปีมะแม รัตนโกสินทร์ศกที่ ๔๑ บิดาชื่อ นายทองดี มารดาชื่อ บัว เป็นชาวเมืองฉะเชิงเทรา เริ่มรับการศึกษาตามแผนโบราณคือเรียนตามวัดอยู่ที่วัดโสธร ครูคนแรกคือ พระภิกษุพี่ชาย ชื่อหลวงบันเทาทุกขราษฎร์ เมื่ออายุ ๑๓ ปี ย้ายเข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ อยู่กับสมาธรรน้าชาย ชื่อทัด ทำนังกอยู่ที่วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร อายุ ๑๔ ปี จึงบรรพชาเป็นสามเณรที่นี้ด้วยการชักนำของสามเณรทัด จึงศึกษาอักษรสมัยเรียนหนังสือไทยกับพระกรรมวาจาจารย์ (จัน) หนังสือขอมกับพระครูวิหารกิจจานุการ ตลอดทั้งยังได้ออกไปศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยจากสำนักพระอาจารย์ ที่อยู่ต่างวัดอีกหลายอาจารย์ เช่น เรียนคัมภีร์สารสงเคราะห์ ในสำนักสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) เรียนคัมภีร์มงคลทีปนีในสำนักพระอุปถยาจารย์ (สุข) เรียนคัมภีร์มูลกัจจายน ในสำนักสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สน) เรียนคัมภีร์กัณฑ์ขาวิระระณี ในสำนักพระอาจารย์เกิด วัดแหลม คัมภีร์มหาวงศ์ในสำนักพระครูด้วง และคัมภีร์อื่น ๆ ในสำนักพระครูปาน พระใบฎีกาแก้ว พระอาจารย์คง พระอาจารย์ด้วง นอกจากอาจารย์ที่เป็นพระภิกษุและ

พระสมณศักดิ์ที่กล่าวมาแล้ว ท่านยังได้ชวนช่วยเสาะแสวงหาอาจารย์ที่เป็นคฤหัสถ์อีกหลายท่าน เช่น เรียนวิภคติกะถาคณฐาภรณ์สัตตสาร วชิรสาร ในสำนักอาจารย์แดง เรียนวุฒโศไทยในสำนักหม่อมเจ้าอินทร์เมื่ออายุ ๒๑ ปี ครบอุปสมบทตรงกับปีชวด พ.ศ. ๒๓๘๕ จึงบวชเป็นพระภิกษุต่อ ท่านได้วิริยะอุตสาหะแรงกล้าศึกษาพระปริยัติธรรมคัมภีร์อื่น ๆ จากสำนักอาจารย์ที่มีชื่อเสียงในยุคนั้นต่ออีก เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรคกับพระวิเชียรปรีชา (กลั่น) เจ้ากรมราชบัณฑิตที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ทำให้ท่านแตกฉานทั้งภาษาไทย ภาษาขอม บาลี และสันสกฤต รู้การแต่งคำประพันธ์อันล้นหลามอย่างดี จากนั้น ๓ พรรษา จึงได้เริ่มแปลปริยัติธรรมในที่ประชุมพระราชาคณะ เป็นครั้งแรกที่วัดราชบูรณะได้ที่ ๑ ได้รับแต่งตั้งเป็นเปรียญเอก ๕ ประโยค ครั้งนั้นบวชได้นำชื่อเสียงมาสู่วัดสระเกศราชวรมหาวิหารอย่างยิ่ง ด้วยระยะนั้นวัดสระเกศขาดพระมหาเปรียญมาเป็นเวลานานนับปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโสมนัสยินดีทรงเฉลิมพระราชศรัทธาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดใหม่ รื้อกุฏิเก่าฝาจากฝาไม้ไผ่ออก สร้างกุฏิตึกเป็นเสนาสนางดงาม ตลอดทั้งก่อสร้างสถาปนาภูเขาทองด้วย นับเป็นเกียรติยศอย่างสูงที่ท่านอุตสาหะพากเพียรศึกษาจนได้ผลสำเร็จอันน่ายินดีในครั้งนี้ ด้วยอุปนิสัยใฝ่รู้ของท่านเป็นล้นพ้น ท่านขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรงผนวช ตลอดทั้งพระอาจารย์ในสำนักอื่น ๆ อีกหลายแห่ง ได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมในที่ประชุมพระราชาคณะ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม สอบได้เปรียญ ๗ ประโยค พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระราชาคณะที่พระประสิทธิ์สุตคุณ

ท่านได้รับราชการในสมณศักดิ์ ถวายพระธรรมเทศนาเป็นที่ถูกพระอัธยาศัยมาก เพราะมีโวหารไพเราะ มีกริยาอัชฌาสัยสุภาพเรียบร้อย ผู้ที่ได้สดับตรับฟังพระธรรมเทศนาแล้วจะมีศรัทธาและนิยมนับถืออย่างยิ่ง เป็นที่เลื่องลือเฟื่องฟุ้งกิตติศัพท์ในหมู่บ้านขุนนาง เสนาบดี และวังเจ้านายทั่วไป ต่างได้นำบุตรหลานฝากเป็นศิษย์มากมาย

จากประวัติการศึกษาของท่านสะท้อนให้เห็นว่า การศึกษาในสมัยก่อนของไทย ไม่มีโรงเรียนที่เปิดรับสอนกุลบุตร กุลธิดาโดยเฉพาะ นอกจากจะส่งหรือนำไปฝากพระภิกษุผู้รู้ตามวัดต่าง ๆ เป็นผู้สอนให้ทั้งจะต้องสืบเสาะหาพระอาจารย์ที่รอบรู้สันถัดในวิชาที่ตนต้องการด้วยตนเอง ซึ่งวิชาแต่ละวิชามีได้อยู่ในแหล่งเดียว กระจัดกระจายไปตามอาจารย์ผู้รู้แต่ละท่าน ซึ่งตั้งสำนักบวชบรมณียที่สมัครเข้าขอรับการศึกษาอยู่ภายในวัดทั้งสิ้น ผู้ที่ต้องการมีความรู้มากก็จะต้องมานะบากบั่นหมั่นไปสู่อาจารย์ในแต่ละสำนักด้วยความวิริยะอดทน ชื่อสัตย์สุจริต ดังเช่น พระยาศรีสุนทรโวหารที่ท่านได้ทุ่มเทฝึกฝนพากเพียรมาด้วยตนเองอย่างสม่ำเสมอแล้วทั้งสิ้น จึงจะสัมฤทธิ์ผลสมปรารถนา จะเห็นได้ว่าสมัยก่อนกว่าจะเป็นผู้มีความรู้ขึ้นมาได้จะต้องผจญต่อความยากลำบากกว่ายุคปัจจุบันนี้ยิ่งยวดหลายเท่าตัว จึงนับว่าพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นแบบอย่างของนักศึกษาที่ดีได้อย่างดี

พระยาศรีสุนทรโวหารอยู่ในสมณศักดิ์พระประสิทธิ์สุตคุณ ที่พระราชอาณัติวันสระเกษราชวรมหาวิหาร จนถึง พ.ศ. ๒๓๕๖ จึงลาสิกขาบท และเริ่มรับราชการถวายตัวในกรมมหาดเล็กเวรศักดิ์ เมื่อท่านมาสู่เพศฆราวาสก็สามารถปรับตัวตามกาลสมัยได้อย่างรวดเร็ว อาศัยที่อุปนิสัยของท่านเป็นผู้มีภูมิอ่อนโยนสุภาพสุขุม เมตตากรุณา ซื่อสัตย์สุจริต มีวิริยภาพและอดสาหะกล้าแข็ง มีความรับผิดชอบสูง ตลอดทั้งรักความเจริญก้าวหน้า จึงทำให้ท่านปฏิบัติราชการด้วยดีตลอด ได้รับบำเหน็จความชอบ เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นลำดับ คือ เป็นขุนประสิทธิ์อักษรศาสตร์ ผู้ช่วยกรมอักษณีย์ และว่าที่เจ้ากรมอักษรพิมพ์การ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เลื่อนตำแหน่งยศเป็น ขุนสารประเสริฐ ปลัดทูลฉลองกรมพระอักษณีย์

เข้าใจว่าพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) คงจะได้เห็นความยากลำบากในการศึกษาที่ตนเองประสบมาแล้ว จึงมีความคิดจะสร้างตำราเรียนเพื่อเป็นแบบสอน ซึ่งจะช่วยให้ความสะดวกแก่ผู้สอนและผู้เรียนมากกว่าสมัยที่ตนเองเริ่มเรียนมา ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราโชบายที่จะปลูกฝังวางรากฐานการศึกษาของชาติให้มั่นคงทัดเทียมกับอารยประเทศ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สร้างโรงเรียนหลวงที่พระตำหนักสวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวัง เพื่อให้ความรู้แก่พระเจ้าน้องยาเธอที่ยังทรงพระเยาว์ พระราชโอรส ธิดา และบุตรขุนนาง ข้าราชการน้อยใหญ่ทั่วไป เป็นโรงเรียนแห่งแรก พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ได้รับหน้าที่เป็นครูสอนผู้หนึ่ง ท่านจึงได้มีดำริแต่งแบบเรียนหนังสือไทยขึ้นชุดหนึ่ง ประกอบด้วยมูลบทบรรพกิจ วาหนินิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน พิศาลการ์ณฑ์ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ใช้เป็นหนังสือแบบเรียนในโรงเรียนหลวงนี้ ต่อมาได้แต่งแบบเรียนต่อจากชุดนี้เพิ่มเติมอีก ๑ ชุด คือ ไวยากรณ์พิจารณ อนันตวิภาคย เชมรากลขรมาลา เป็นแบบหนังสือขอม นิตินิตินิกร ปกิรีณำพจนานัตต์ และแบบโคลงฉันท์อีกหลายเรื่อง เช่น พรรณพฤษยาและสัตวภิธาน หนังสือของท่านยังประโยชน์ให้แก่บรรดานักเรียนยุคนั้นมากมาย พระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ที่เป็นศิษย์ของท่าน ที่ปรากฏชื่อเสียงหลายพระองค์ อาทิเช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมามคมข้าราชการครู ครูสภา กระทรวงศึกษาธิการ ได้ยกย่องท่านเป็นครูสำคัญของชาติด้วยผู้หนึ่ง

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) นอกจากเป็นราชบัณฑิต เป็นอาจารย์แล้ว ยังเป็นกวีอีกด้วย ท่านได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้เป็นผู้ประพันธ์คำฉันท์ขึ้นกล่อมช้าง ในโอกาสที่มีพระเสวตเข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภาร ในพระราชพิธีกล่อมช้างในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทุกครั้ง คือ พระเสวตวรวรรณ พระมหาระพีพรรณ-คชพงษ์ พระเสวตรสวภาพรรณ เป็นต้น

งานชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือ เป็นแม่กองตรวจโคลงบรรยายประกอบรูปภาพเรื่องราวเกียรติรอบพระเบียงพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อครั้งกรุงรัตนโกสินทร์มีอายุได้ ๑๐๐ ปี พ.ศ. ๒๔๒๕ ได้โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระบรมมหาราชวังใหม่ โปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์ราชการที่เป็นจินตกรวิรับแต่งโคลงรามเกียรติ์ เพื่อจารึกลงไว้เป็นห้อง ๆ แล้วส่งให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นแม่กองตรวจ และตัวท่านเองก็ได้รับหน้าที่เป็นผู้แต่งด้วยท่านหนึ่ง เมื่อการสมโภชพระนครเสร็จสิ้นลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบำเหน็จความชอบ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยา มีทินนามว่า พระยาศรีสุนทรโวหาร ญาณปริชามาตย์ บรมนาถนิตยภักดีพิริยะพาหะ คงถือศักดินา ๓๐๐๐ พระราชทาน โตะทอง กาทอง เป็นเครื่องยศ

หน้าที่ราชการในกรมพระอัครลักษณ์ เป็นงานภาษาและหนังสือ ซึ่งต้องทำงานหลายลักษณะ จะต้องมีความรู้ทั้งภาษาไทย วรรณคดี การบริหาร ซึ่งจะต้องเป็นผู้ร่างหนังสือกราบบังคมทูลพระราชกิจในการบริหารประเทศเกือบทุก ๆ ด้าน จำเป็นจะต้องเชี่ยวชาญและคล่องแคล่วทันต่อพระราชประสงค์หรือพระราชปรารภในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกขณะ ด้วยคุณสมบัตินี้ ท่านได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสภาเลขานุการในที่ประชุมปรึกษาราชการแผ่นดิน ตลอดทั้งที่ประชุมองคมนตรี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกำหนดขึ้นเพื่อฝึกฝนให้ข้าราชการคุ้นเคยต่อระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ในรัชสมัยของพระองค์ด้วย

ในบั้นปลายชีวิตท่านเป็นปูชนียบุคคลที่ทุกคนนับแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยกย่องว่าเป็นผู้ที่ทำคุณประโยชน์อย่างสูงให้แก่แผ่นดิน เมื่อถึงคราวที่ท่านป่วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ トラบจนกระทั่งอนิจกรรม เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ แม้ท่านจะล่วงลับไปเป็นเวลานานแล้ว ผลงานของท่านก็ยังคงประกาศเกียรติคุณให้บรรดาลูกหลานภาคภูมิใจมิรู้เดือน

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๒๔

พระรัตนัชฌมุนี (ม่วง รตนธโช)

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อุตฺตยา เรียบเรียง

การศึกษาระบบโรงเรียนของประเทศไทยที่เจริญก้าวหน้าเกิดคุณประโยชน์แก่ชาติอย่างมหาศาล จนทุกวันนี้ เนื่องมาจากพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวังเมื่อ พ.ศ.๒๔๑๔ หลังจากเสวยราชย์ได้เพียง ๓ ปี ต่อมาก็เกิดโรงเรียนในสังกัดกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เพิ่มขึ้นหลายโรงจนกระทั่ง ได้ทรงตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๓๐ เพื่อจัดการเล่าเรียนทั้งปวง ส่วนการศึกษาเพื่อทวย ราษฎร์หรือโรงเรียนประถมศึกษาในต่างจังหวัดนั้น ก็มีประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมืองเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๑ อารยนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตั้งแต่ยังเป็นพระเจ้าน้อง- ยาเธอ กรมหมื่น ทรงรับภาระอำนวยการให้พระภิกษุสงฆ์จัดตั้งโรงเรียนขึ้นตามวัดต่าง ๆ และมี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตั้งแต่ยังเป็นพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่น เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงเป็นผู้สนับสนุนในการจัดพิมพ์แบบเรียนต่าง ๆ และเบิกจ่าย พระราชทรัพย์ไปจัดการในเรื่องการศึกษานี้

การจัดการเล่าเรียนในหัวเมืองดังกล่าว สมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้ทรงตั้งพระราชาคณะเป็น ผู้อำนวยการศึกษาในมณฑลต่าง ๆ รวม ๑๔ มณฑล มีหน้าที่ออกไปตรวจให้รู้การที่เป็นอยู่ จัดทำบัญชีวัด พระสงฆ์ สามเณร ศิษย์วัด และโรงเรียนเดิม แนะนำพระสงฆ์และฆราวาสให้จัดตั้ง โรงเรียนขึ้นใหม่ในตำบลที่อาจจัดตั้งขึ้นได้ และจัดภิกษุสามเณรให้เข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ เพื่อ ได้กลับออกไปเป็นครู ในบรรดาพระราชาคณะผู้อำนวยการศึกษาในมณฑลซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้บุกเบิก จัดตั้งการศึกษาภายในประเทศด้วยความลำบากยิ่งนั้น มีพระรัตนัชฌมุนี (ม่วง รตนธโช) ตั้งแต่ยัง ดำรงสมณศักดิ์ที่พระสิริธรรมมุนีอยู่ด้วยรูปหนึ่ง ดังนั้นเนื่องในโอกาสวันครบรอบวันมรณภาพของท่าน วันที่ ๒๑ กันยายน จึงขอนำประวัตินักการศึกษาท่านนี้มาเผยแพร่เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ทราบว่า ท่านทำงานกันด้วยความยากลำบาก ต้องใช้ความวิริยะอุตสาหะอย่างสูงเพียงใด

พระรัตนัชฌมุนี สถิต ณ วัดท่าโพธิ์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช นามเดิมว่า ม่วง ศิริรัตน์ เป็นชาวดำบลบ้านเพิง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๓๙๖ ได้เริ่มศึกษาพระปริยัติธรรมตั้งแต่เป็นสามเณร ครั้นอุปสมบทแล้วได้ย้ายติดตามพระครู- การาม (จู) พระอุปัชฌาย์ของท่านมาอยู่ที่วัดท่าโพธิ์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จนพระครูการาม ถึงแก่มรณภาพแล้วท่านจึงได้เป็นเจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์แทนสืบมา

เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จมาตรวจการพระศาสนาในหัวเมืองปักษ์ใต้ พระรัตนธัชมุนีตั้งแต่ยังเป็นพระอริการมวง เจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์ได้เข้าเฝ้าหลายครั้งมีความเลื่อมใสในพระองค์มาก จึงทูลขอตามเสด็จมาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ ก็ทรงรับทะนุบำรุงโปรดให้พักอยู่ที่วัดมกุฏกษัตริยารามและบวชแปลงเป็นภิกษุธรรมยุติกนิกายในปีนั้น ต่อมาเมื่อท่านได้เข้าสอบไล่แปลพระปริยัติธรรมได้เป็นเปรียญ ๔ ประโยกแล้วจึงทูลลาออกมาอยู่ ณ วัดท่าโพธิ์ตามเดิม

ครั้นถึง พ.ศ.๒๔๔๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ในขณะที่ประทับแรมอยู่ ณ จังหวัดนครศรีธรรมราช พระมหามวงได้เข้าเฝ้าหลายครั้ง ทรงได้ถามถึงการคณะสงฆ์ของจังหวัดนี้ ท่านก็ได้ถวายพระพรชี้แจงเป็นที่สบพระราชอัธยาศัย เมื่อทรงทราบว่า เป็นผู้ทรงคุณธรรมเคร่งครัดในพระวินัยประกอบกับเป็นสหชาติร่วมกับพระองค์ จึงทรงตั้งให้เป็นพระราชอาคันตุกะที่พระศิริธรรมมุนี ปีต่อมา พ.ศ.๒๔๔๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชซึ่งขณะนั้นมีเขตตลอดถึงจังหวัดปัตตานี มีหน้าที่อำนวยการศึกษาในมณฑลด้วย ท่านก็ได้บริหารกิจการคณะสงฆ์และการศึกษาเรียบร้อยเกิดผลดีสมพระราชประสงค์ จึงเป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอันมาก และในกาลต่อมามีท่านได้เลื่อนสมณศักดิ์สูงขึ้นตามลำดับจนเป็นพระรัตนธัชมุนีเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๖

ผลงานทางด้านการบริหารงานศึกษานั้น ปรากฏว่าพระรัตนธัชมุนีได้สนใจมาตั้งแต่ยังเป็นมหามวง กล่าวคือท่านได้จัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ขึ้นที่หอฉันวัดท่าโพธิ์ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๓๔ ตัวท่านเป็นผู้สอนเองและมีพระภิกษุจรรยาซึ่งได้รับการศึกษาจากมหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร มาเป็นครูผู้ช่วยอีกรูปหนึ่ง โรงเรียนนี้ต่อมาได้รับการยกฐานะเป็นโรงเรียนหลวงมีชื่อว่าสุขุมภิวาทวิทยา แล้วเปลี่ยนชื่อเป็นศรีธรรมราช มีฐานะเป็นโรงเรียนตัวอย่างประจำเมืองนครศรีธรรมราช ปัจจุบันชื่อโรงเรียนเบญจมราชูทิศ นับว่าเป็นโรงเรียนที่เก่าแก่และมีชื่อเสียงของจังหวัดนครศรีธรรมราชโรงเรียนหนึ่ง

เมื่อพระรัตนธัชมุนีได้รับตำแหน่งผู้อำนวยการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช ท่านได้ลงมือปฏิบัติงานในหน้าที่ทันทีด้วยความเข้มแข็งเสียสละและอดทน ดังปรากฏรายละเอียดในรายงานพระสงฆ์ตรวจจัดการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งตีพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา ๕ ธันวาคม ร.ศ.๑๑๕ รายงานฉบับนี้มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นสภาพภูมิประเทศ การคมนาคม และความเป็นอยู่ของประชาชนมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยนั้นเป็นอย่างดี ส่วนในด้านการศึกษาก็แสดงถึงวิธีการจัดตั้งและบริหารงานโรงเรียนของพระรัตนธัชมุนีว่าเป็นผู้เห็นการณ์ไกลและฉลาดรอบคอบเป็นอย่างมาก สรุปได้ว่าท่านได้เดินทางออกตรวจและจัดตั้งโรงเรียนตามอำเภอต่าง ๆ ของเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองจันะ เมืองเทพา เมืองหนองจิก

เมืองตานี เมืองยะหริ่ง และเมืองสายบุรี เป็นเวลาถึง ๑๕๐ วัน จัดตั้งโรงเรียนได้ ๒๑ โรง โดยใช้จ่ายจากเงินที่ข้าราชการพ่อค้าประชาชนเข้ากันเรียโรมาดำเนินการเป็นส่วนใหญ่ ตลอดระยะเวลาเดินทาง ๑๕๐ วันนั้นเต็มไปด้วยความยากลำบาก โดยมากเป็นการเดินทางด้วยเรือแจวและเรือพาย บางครั้งก็ต้องเดินเท้า ท้องที่ซึ่งเป็นป่าเขาก็ใช้ช้างเป็นพาหนะ บางแห่งไม่มีที่พักอาศัยก็ต้องแรมคืนกันในเรือเล็ก ๆ นั้น

วิธีการตรวจและจัดการศึกษาของท่านก็น่าสนใจมาก ดังปรากฏในรายงานดังกล่าวคือ “วิธีตรวจนั้น คือได้ไปพบปะกับเจ้าอธิการแล้วนัดประชุมในที่แห่งหนึ่ง ๆ คราวละ ๒๐ องค์ บ้าง ๓๐ องค์บ้าง พร้อมด้วยนายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านแลราษฎรเป็นอันมาก ได้ชี้แจงข้อพระราชประสงค์และพรรณานุคุณประโยชน์ของการศึกษาแลการพระศาสนา ให้ประชุมชนเหล่านั้นมีความเลื่อมใสเพื่อจะระงับความคึกคักของเขามิให้เข้าใจผิดไปอย่างอื่น และได้แจกแบบเรียนให้ไว้ตามวัดที่ควรแจก ให้หนังสือบูรพศึกษาแลหนังสือสั่งสอนการศาสนาบางวัด ถ้าวัดใดควรมีโรงเรียนได้ ก็จัดขึ้นไว้ตามสมควรแก่ภูมิประเทศนั้น ๆ รวมโรงเรียน ๒๑ โรง”

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระรัตนธัชมุนีถือเอาการพบปะการชี้แจงทำความเข้าใจและโน้มนำให้ข้าราชการและผู้นำของท้องถิ่นเห็นความสำคัญตลอดถึงประโยชน์ของการศึกษา จนเกิดความเต็มใจที่จะช่วยเหลือสนับสนุน เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องกระทำเป็นอันดับแรกและท่านก็เริ่มต้นด้วยการขอความร่วมมือจากเจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม) ตั้งแต่ยังเป็นพระยาสุขุมณัฏวินิต ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ทำให้เกิดผลดีในการดำเนินงานต่อมาเป็นอย่างมาก

การจัดตั้งโรงเรียนแต่ละแห่ง ๆ นั้น พระรัตนธัชมุนีได้พิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบ โดยคำนึงถึงภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม ตัวบุคคลที่จะสนับสนุน คนที่จะเป็นครูอาจารย์ ความสนใจของประชาชนในท้องถิ่น และอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้น ดังจะขอคัดรายงานการจัดตั้งบางโรงเรียนมาให้พิจารณาเป็นตัวอย่างดังนี้

“ในอำเภอทุ่งสงนี้ วัดโคกหม้อควรตั้งโรงเรียนได้ พระแก้วอธิการเป็นเจ้าคณะแขวงพระอันดับ ๑๘ รูป สามเณร ๓ รูป ศิษย์วัด ๒๐ คน นายเที่ยง กรมการอำเภอ รับเป็นผู้อุดหนุนโดยแข็งแรง คือ รับจะปลูกโรงเรียนแลสร้างเครื่องใช้สอยในโรงเรียน แล้วจะอุดหนุนต่อไปตามสมควร ตกลงว่าจะได้ตั้งโรงเรียนในวัดโคกหม้อ ๑ ตำบล (ชื่อนานิตยาภิรมย์) ที่ว่าวัดนี้ควรตั้งโรงเรียนได้นั้น เพราะบริบูรณ์ด้วยคุณ ๘ อย่าง คือ

๑. อยู่ใกล้ที่ว่าการอำเภอ
๒. กรมการอำเภอมีความพยายามโดยแข็งแรงเพื่อจะให้โรงเรียนเกิดขึ้นได้
๓. วัดนั้นอยู่กลางประชุมหมู่บ้าน

๔. หมู่บ้านขึ้นในวัดนั้นมาก
๕. วัดนั้นเป็นนับถือของราษฎรว่าเป็นหลักฐาน
๖. ศิษย์วัดในวัดนี้มีมากอยู่แล้ว
๗. กำหนดผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นเป็นศิษย์วัดนี้ทั้งสิ้น
๘. เจ้าอธิการวัดนั้นอยากจะให้โรงเรียนตั้งขึ้นในวัดของตน

โรงเรียนในวัดนี้ ถ้าจะตั้งขึ้นไม่ได้ หรือตั้งขึ้นแล้วจะเสื่อมถอยเล็กลงหายไปนั้นด้วยเหตุ ๓ อย่าง คือ

๑. พระสงฆ์ในวัดนั้นยังไม่สามารถจะเป็นครูได้
๒. คนในตำบลนี้ยังไม่ค่อยจะเห็นประโยชน์ของการศึกษา
๓. ได้ยินว่านายเพียงจะต้องเลื่อนไปรับราชการในหน้าที่อื่นเสีย

ถ้าเหตุของความวิบัตินี้ไม่มีแล้ว เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าโรงเรียนนี้คงจะเจริญได้ เพราะฉะนั้นเกล้าฯ กระหม่อมจึงจัดเลือกพระในวัดนั้นได้ ๓ องค์ ซึ่งมีท่าทางพอที่จะฝึกสอนให้เป็นครูได้ นั้น ส่งให้ศึกษากับพระมหาไวยที่โรงเรียนวัดท่าโพธิ์เพื่อจะได้กลับมาเป็นครูในที่นั้น”

นอกจากพระรัตนธัชมุนีจะเป็นผู้บุกเบิกก่อตั้งโรงเรียนฝ่ายสามัญในมณฑลนครศรีธรรมราชแล้ว ท่านยังเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งแผนกวิชาช่างถมขึ้นที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ เพื่อเป็นการรักษาและฟื้นฟูศิลปหัตถกรรมอันมีค่าของท้องถิ่นให้มีอายุยืนยาวต่อไป ในระยะต้น ๆ ท่านต้องสละเงินนิตยภัตเป็นเงินเดือนครูและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ มิซ้าก็เจริญเลี้ยงตัวเองได้จนกระทั่งทางราชการได้รับช่วงไปเป็นโรงเรียนหลวงประเภทวิสามัญ ผู้ประกอบวิชาชีพช่างถมในปัจจุบันจึงควรรำลึกถึงพระคุณของพระรัตนธัชมุนี เป็นผู้หนึ่งที่อนุรักษ์วิชาช่างประเภทนี้ขึ้นมา ก่อนทางราชการจะสนใจ

พระรัตนธัชมุนี (ม่วง รตนธโช) เป็นผู้ทำประโยชน์แก่คนหมู่มากทั้งคดีโลกและคดีธรรม ท่านได้นำให้สาธุชนเกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เป็นอุปชฌาย์ให้อุปสมบทกุลบุตรมากมาย ปกติดท่านเป็นผู้มีสุขภาพสมบูรณ์ จนกระทั่งมีชนม์มอายุได้ ๘๒ ปี ๖๒ พรรษา จึงถึงแก่กรรมด้วยโรคชราเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับงานบำเพ็ญกุศลศพไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์และพระราชทานโกศโลเป็นเกียรติยศ ในงานพระราชทานเพลิงศพปรากฏว่ามีผู้เคารพนับถือท่านนับหมื่นเจ้าชบวนแห่โกศศพจากวัดท่าโพธิ์ไปสู่เมรุสนามหน้าเมืองซึ่งสร้างเป็นกรณีพิเศษ ชบวนแห่นั้นยาวถึง ๑๐๐ เส้นเป็นประวัติการณ์ยิ่งกว่าใคร ๆ

ปัจจุบัน มีรูปพระรัตนธัชมุนีหล่อด้วยทองแดงขนาดเท่าองค์จริงประดิษฐานอยู่ ณ โรงเรียนเบญจมราชูทิศ จังหวัดนครศรีธรรมราช และมีประชาชนไปสักการะรูปจำลองนี้อยู่

๕๔

เสมอ ด้วยความรำลึกถึงพระคุณที่ท่านได้บุกเบิกการศึกษาของมณฑลนครศรีธรรมราชไว้ด้วยความยากลำบากจนเป็นผลดีถึงจนทุกวันนี้

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๒๔

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

(สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

พวกเรานักกีฬาใจกล้าหาญ เชี่ยวชาญชิงชัยไม่ย่อมน้อย คราวชนะรุกใหญ่ไม่รีรอ คราวแพ้ก็ไม่ท้อถอยพันทน (สร้อยเพลง) กีฬา กีฬา เป็นยาวิเศษ แก้กองกิเลสทำคนให้เป็นคน ผลของการฝึกตน เล่นกีฬาสากล ตะ-ละ-ล้า

เราได้ยินทำนองของเพลงนี้ทุกเช้าจากสถานีวิทยุหลายแห่งโดยเฉพาะของกรมประชาสัมพันธ์ เมื่อจะแจ้งข่าวกีฬา คนไทยทั้งเด็กและผู้ใหญ่คุ้นหูและรู้ดีว่า ชื่อเพลงกราวกีฬา ผู้ที่ถนัดดนตรีไทยย่อมทราบดีว่าใช้ทำนองของเพลงกราวนอกนั้นเอง เนื้อเพลงกราวกีฬามีทำนอง ในฤดูกีฬาของนักเรียนตลอดจนของประชาชน สนามกีฬาจะกระหึ่มด้วยเสียงแตรวงและเสียงร้องเพลงกราวกีฬา ปลูกใจนักกีฬาอยู่ไม่ขาดสาย เนื้อเพลงทั้งทำนองฟังแล้วชวนใจนักกีฬาและคนดูให้ร่าเริง คึกคัก อิมเอิบหวังจะให้ฝ่ายของตนนำชัยชนะมาสู่คณะด้วยน้ำใจกล้าหาญอย่างนักกีฬา คำสอนใจนักกีฬาของท่านเจ้าของเพลงก็คือภาษิตสากลของนักกีฬาว่า “ตะลุมบอล ไม่ใช่เตะคน”

บุคคลผู้ประพันธ์เนื้อเพลงกราวกีฬาอันมีชื่อมา ๔๐ ปีกว่าแล้วนี้ เป็นบุคคลผู้ริเริ่มให้มีการแข่งขันฟุตบอลขึ้นในโรงเรียนชาย แพร่หลายมาจนทุกวันนี้ การแข่งขันฟุตบอลนักเรียนก็ดี การแข่งกรีฑานักเรียนก็ดี เกิดจากความคิดริเริ่มของท่านผู้นี้เป็นสำคัญ ท่านคือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีบรรดาศักดิ์ไพละและยาวจาร์กอยู่ในหิรัญบัฏ ท่านเป็นเสนาบดี กระทรวงธรรมการคือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๕ ถึง ๒๔๖๕ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๕ ในฐานะวุฒิสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎร ในปีเดียวกันนี้ ท่านได้รับเลือกเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรกของประเทศไทย (สยามในครั้งนั้น) ท่านจึงลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี และท่านก็ได้เริ่มวางระเบียบสภาผู้แทนราษฎรไว้เป็นต้นมา

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้บำเพ็ญหน้าที่การงานสำคัญสะสมเป็นมรดกของบ้านเมืองไว้หลายประการ โดยเฉพาะด้านการศึกษา ท่านจึงเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งที่คุณไทยควรเทิดทูนบูชาคุณความดีของท่าน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นนักการศึกษา นักบริหาร นักปราชญ์ นักเขียน ตำรา นักประพันธ์บทความเรื่องต่าง ๆ บทละครพูดตามแนวสากลในรัชกาลที่ ๖ และยังเป็นกวีเอกผู้มีแนวคิดแนวเขียนใหม่ในทางศิลปวรรณกรรม ทั้งยังเป็นนักดนตรีที่มีมือในการเล่นและแต่งเนื้อร้องเพลงไทยแท้ และเนื้อร้องภาษาไทยทำนองเพลงสากลมาเป็นเวลานานก่อนสมัยนิยมเพลงไทยสากลและเพลงลูกทุ่งอย่างทุกวันนี้

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีนามเดิมว่า สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา เป็นบุตรคนที่ ๑๘ ของพระยาไชยสุรินทร์ (นามเดิม หม่อมหลวง เจียม เทพหัสดิน) และท่านอยู่ ผู้มารดา เกิดเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ.๒๔๑๕ ในกรุงเทพฯ ณ บ้านหลังศาลเจ้าหัวเมียด ตำบลสะพานหัน ถึงแก่สัญกรรมเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๘๖ ณ บ้านเทพทับ อำเภอนางเลิ้ง ในชีวประวัติของท่านซึ่งธิดาผู้หนึ่งของท่านเขียนไว้มีตอนหนึ่งว่า “เมื่อท่านบิดาถึงแก่อนิจกรรม เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีมีอายุ ๘ ขวบ ท่านอยู่ผู้มารดาได้เลี้ยงดูและให้การศึกษาแก่บุตรชายน้อย ๆ ๒ คน คือนายสนั่น (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) และนายสันทัด (พระยานุกิจวิฑูร) ด้วยการหารายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ ทางเย็บปักถักร้อย นายสนั่น เป็นผู้รักการเรียนมาแต่เยาว์ ได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ นายสันทัด ผู้น้องด้วยการสอนให้อ่านเขียนหนังสือที่บ้านเป็นการเริ่มต้น”

นี่คือตอนที่เล่าถึงชีวิตในวัยเยาว์ของท่านเมื่อขาดท่านบิดา มีแต่ท่านมารดาเลี้ยงดูให้เติบโตมา ด้วยเหตุนี้ท่านจึงนับถือเทิดทูนมารดาของท่านยิ่งนัก บทกวีที่ท่านเขียนให้แก่มารดาของท่าน เมื่อคราวพระราชทานเพลิง ท่านอยู่ ผู้มารดาใน พ.ศ.๒๔๗๕ ซึ่งบัดนี้พิมพ์รวมอยู่ในหนังสือรวมโคลงกลอนของ “ครูเทพ” เป็นบทที่เขียนถึงชีวิตจริง และจากใจจริงของท่าน อ่านแล้วจับใจ ทั้งเป็นคำสอนใจแม่ทั้งหลายในปัจจุบันได้ดียิ่ง จึงใคร่ขอคัดมาตอนหนึ่ง ดังนี้

“แม่จ๋า ถึงแม่จะตีตำลูกก็ได้ แต่แม่มีวิธีตีดีใช้ คำน้อยแม่ก็ไม่พูดหยาบคาย การเขียนคัมภีร์บ้างนับครั้งถ้วน เป็นเรื่องล้วนหลาบจํานำหนักหลาย แม่ระวังมิให้ลูก ได้อาย กลัวลบล้างหน้าด้านประจานตัว กำพร้าพ่อหากมีแม่ที่รัก คอยพิทักษ์ทุกซอกซี้ด ไม่เกลือกกลั้ว อำนาจรักศักดิ์สิทธิ์กว่าฤทธิ์กลัวแม่ทูนหัวของลูกปลุกรักเอย” ท่านเป็นกวีร่วมสมัยร่วมเวลาเกิดกับรัตนกวี น.ม.ส. คือพระราชวรพงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ แต่ท่านมีอายุแก่กว่าพระชันษาของ น.ม.ส. เพียง ๕ วัน ปีเดียว เดือนเดียว พ.ศ.เดียวกัน เหตุการณ์ในชีวิตก็คล้ายคลึงกัน ทั้งสองท่านจึงเป็นเพื่อนน้ามิตรสนิทกันยิ่งนัก ท่านใช้นามปากกาสำหรับบทโคลงกลอนว่า “ครูเทพ” และมีอีกนามหนึ่งมักใช้แก่ความเรียงว่า “เขี้ยวหวาน”

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเริ่มการศึกษาที่โรงเรียนวัดบพิตรพิมุข สมัยที่ยังใช้วิธีเรียกว่า “ต่อหนังสือ” แล้วย้ายไปเรียน ณ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนสุนันทาลัย และโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ครั้งรัชกาลที่ ๕ ได้รับประกาศนียบัตรวิชาครูทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ เป็นผู้เรียนดีชั้นเยี่ยม เคยได้รับพระราชทานรางวัลที่หนึ่ง เริ่มรับราชการเป็นครูเมื่อจบการศึกษาวิชาครูใน พ.ศ.๒๔๓๗ จนถึง พ.ศ.๒๔๓๘ อายุได้ ๑๘ ปีก็ได้รับตำแหน่งเป็นครูผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ฝ่ายต่างประเทศในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ กระทรวงธรรมการได้คัดเลือกท่านส่งไปศึกษาวิชาครูเพิ่มเติม ณ ประเทศอังกฤษใน พ.ศ.๒๔๓๘ ที่โรงเรียนบะระโรัด เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูอยู่ใกล้กรุงลอนดอน ท่านเรียนดียิ่งจึงทำชื่อเสียงของนักเรียนไทยไว้ ในเวลาสามปีสอบได้

ประกาศนียบัตรวิชาครูของอังกฤษ เมื่อเดินทางกลับเมืองไทย เวะคุณงานศึกษาของประเทศอินเดียอีกสามเดือน และดูการจัดงานศึกษาของประเทศพม่าด้วย ท่านกลับเข้ารับราชการใน พ.ศ.๒๔๔๑ ไม่นานก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ และได้มีโอกาสไปดูวิธีจัดการศึกษาในประเทศญี่ปุ่น เพราะราชการสั่งให้ท่านร่วมคณะตรวจการศึกษาไปกับเรือพระที่นั่งจักรี เพื่อไปรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นยังทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร คราวเสด็จกลับจากการศึกษาในยุโรปแล้วเสด็จเยือนประเทศญี่ปุ่นก่อนกลับเมืองไทย

ปรีชาสามารถในการปฏิบัติราชการจนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในพระมหากษัตริย์ตลอดจนผู้บังคับบัญชาชั้นสูงในสมัยของท่าน ความซื่อตรงจงรักต่อบ้านเมือง ความโอบอ้อมอารีเป็นที่รักนับถือของข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยของท่านนั้น ได้รับยกย่องเป็นเกียรติประวัติอันน่าภาคภูมิใจแก่สกุลวงศ์ของท่าน ปรากฏอยู่ในประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งเป็นเจ้าพระยาเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๐ ดังจะขอคัดความบางประโยคบางตอนประมวลมาให้เห็นเป็นหลักฐาน ดังนี้

“.....เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นผู้มีความสามารถชำนาญในการศึกษาเป็นอันมาก... เป็นครู ในการฝึกหัดครู และแต่งแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการมาแต่ขั้นแรก.....แบบเรียนเป็นประโยชน์แก่บรรดาครูบาอาจารย์ และกุลบุตรทั้งหลายเป็นอันมาก.....เป็นผู้รับราชการในกระทรวงธรรมการตลอดมานับแต่เป็นครู จนเป็นผู้ตรวจจัดการเล่าเรียน เป็นเจ้ากรมราชบัณฑิต เป็นเจ้ากรมตรวจ เป็นปลัดทูลฉลอง เป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดี ตลอดจนเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการในพุทธศักราช ๒๔๕๖.....เป็นผู้สอนวิชาครูในวิทยาลัยสถาน เพื่อแก้ไขวิธีสอนให้โรงเรียนหลวงได้ดำเนินตามแบบแผนอย่างใหม่.....ส่วนราชการในหน้าที่ผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ก็ได้ตั้งใจอุตสาหะจัดวางระเบียบ ขยายการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้นจนโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย พระราชทานนามว่า จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ บัดนี้.....”

วิทยาลัยสถานนั้นก็กลายเป็นสามัคยาจารย์สมาคมคือ ครูสภา ในปัจจุบัน สถานที่นี้ถือกำเนิดขึ้นเป็นประโยชน์แก่ครู อาจารย์ ตามปรากฏในประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งเจ้าพระยานั้น ก็ด้วยความริเริ่มและร่วมมือระหว่างเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีกับเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นสถานที่แสดงปาฐกถาวิชาการให้ความรู้แก่ครู แสดงงานบันเทิงอันทันสมัยมีละครพูดดนตรี ฟันฟัววัฒนธรรมดั่งงามของไทยในด้านต่าง ๆ เสด็จพระราชดำเนินเป็นครั้งคราวเป็นเกียรติอย่างยิ่ง

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้วางรากฐานการศึกษาแผนใหม่ ปรับปรุงจากแนวเก่าครั้งรัชกาลที่ ๕ โดยประสมประสานกับวิธีการของต่างประเทศที่ท่านเรียนรู้มา ประมวลผลงานสำคัญด้านการศึกษาของท่านแล้ว จะสรุปย่อ ๆ ได้ดังนี้

๑. จัดให้มีการศึกษาภาคบังคับเป็นครั้งแรกโดยพระราชบัญญัติประถมศึกษา

๒. วางแนวหลักสูตรการศึกษาของชาติให้ประกอบด้วยสายสามัญ และสายอาชีวศึกษา แยกออกตามอัธยาศัยและสภาวะของเด็กนักเรียน และตามความต้องการของบ้านเมืองสมัยนั้นเท่าที่จะจัดทำได้ในารเริ่มต้น

๓. วางแนวการสอนตลอดจนวิธีสอน โดยอบรมเพิ่มเติมวิชาครูแก่ครูผู้สอนให้ถูกต้องตามหลักสูตร เหมาะแก่สภาพและจิตใจของเด็ก

๔. แต่งตำราเรียน ตำราวิชาครู รวบรวมปาฐกถาลงในหนังสือ “วิทยากรย์” แต่ง “แบบสอนอ่านใหม่” แก่นักเรียนชั้นประถม หนังสือ “ธรรมจริยา” ๕ เล่มของท่านเป็นเรื่องที่ไม่น่าเบื่อหน่าย สอนทั้งหนังสือ วัฒนธรรมไทย ขนบประเพณี กิริยามารยาท ภูมิศาสตร์และเรื่องราวของคนไทย เมืองไทยไปด้วย โดยผู้เรียนไม่รู้ตัว จุดมุ่งหมายทางการศึกษาของท่าน คือ เตรียมเด็กให้เป็นพลเมืองดี

๕. ควบคุมด้านวิชาลูกเสือ ซึ่งเริ่มมีขึ้นตามพระบรมราโชบาย ได้เป็นผู้ตรวจการลูกเสือกรุงเทพฯ เป็นคนแรก

งานด้านการประพันธ์ความเรียง และบทความต่าง ๆ ของท่านในหนังสือพิมพ์เป็นตัวอย่างภาษาไทยชั้นดีมาจนบัดนี้ บทละครพูดเชิงชวนหัวเช่นเรื่อง แม่ศรีครัว บ้อยใหม่ นั้นยากที่ผู้อ่านผู้ดูจะลืมได้ ในด้านกวีนั้นเล่า นามปากกา “ครูเทพ” มีความหมายคมคายยิ่ง เมื่อลองคิดดู เพราะได้ทั้งความหมายจากอาชีพและสกุลของท่าน ทั้งความหมายของคำอันมีเกียรติซึ่งชาวภารตะยกย่องมอบให้แก่บุคคลสำคัญชั้นครูของชาติคือคำว่า “ครูเทวะ” ซึ่งอาจแผลงเป็นคำอย่างไทย ๆ ว่า “ครูเทพ” ได้ ท่านมหากวีระพินทรนาถกูรของอินเดีย ได้รับนามว่า “ครูเทวะ”

ความเป็นกวี และนักดนตรีผู้มีถ้อยคำคมคาย ไพเราะ และรสนิยมสูง ช่วยให้คุณแต่งเนื้อเพลงไทยแท้ได้คมคาย ไพเราะ และมีคติให้คิด ท่านนำทำนองเพลงสากลอันมีชื่อเช่น เดซี่ เบล ซึ่งไพเราะและร้องง่ายมาใส่เนื้อภาษาไทยเป็น “กุหลาบ” นำทำนองเพลงยิบซีมูน อันหวานเศร้า มีรสสูง ครึ่งใจคล้ายเพลงตะวันออกของเรา มาประพันธ์เนื้อภาษาไทย โดยวรรณยุกต์ของคำไทยแต่ละคำมิได้ขัดกับเสียงโน้ตของเพลงเลย เนื้อเพลงของท่านกับการจัดเสียงประสานของ ครูเมย์ เอื้อเฟื้อ นั้น เมื่อนักร้องชั้นดีของวงโยธวาทิตทหารบก ในเวลาเกือบสี่สิบปีมาแล้วร้องให้เราฟังคนฟังที่เป็นหนุ่มสาว ย่อมมีอารมณ์ดีมีคำ แม้จะมีใจทำนองที่ท่านประพันธ์เอง ก็น่าชื่นชมลีลาของคำที่เหมาะสมแก่ทำนองเพลงยิบซีมูนยิ่งนัก เพลงนั้นชมเดือนดาวในคืนเดือนหงาย หากจะชวนไปคิดถึงสวรรค์ชั้นกวีอันพิศพรายของ น.ม.ส. ดาวรุ่งโรจน์ดวงหนึ่งที่ประดับสวรรค์ชั้นกวี ก็คือ ดาวกวีเอก “ครูเทพ” เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ผู้ที่คนไทยไม่มีวันลืมมรดกทางความคิดและพระคุณของท่านที่มีต่อชาติไทย

จันทร์กระจ่างฟ้า
โลกสวยราว
ลมโชยกลิ่น
เรียนนี้แสน

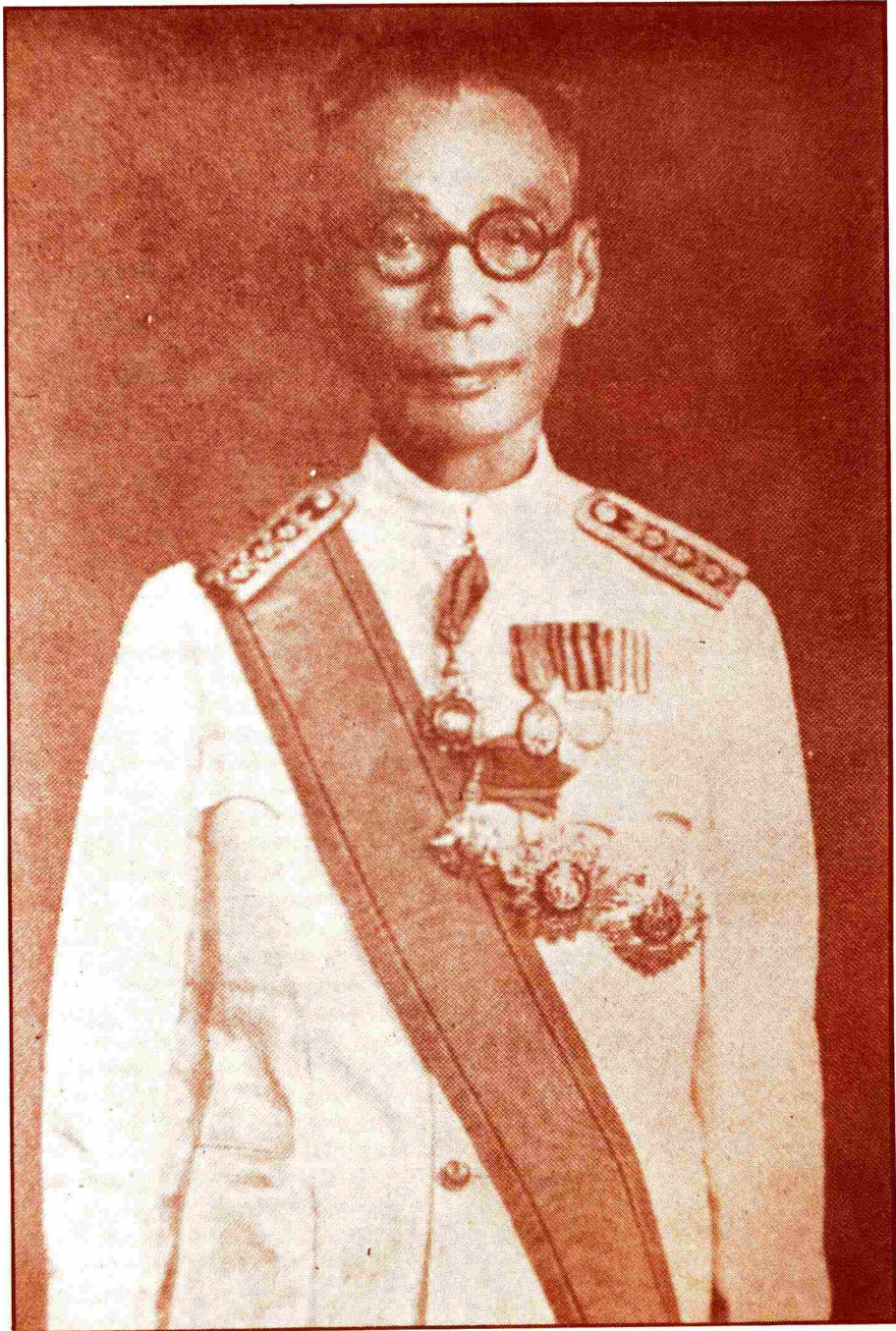
นภาพระดับด้วยดาว
เนรมิตประมวลเมืองแมน
มาลากระจายดินแดน
คะเนถึงน้องนวลจันทร์

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓

หน้าวาง

พระวรเวทย์พิสิฐ (วรเวทย์ ตีระศรียานนท์)

พระวรวงศ์พิธีฐ (วรวงศ์ ศิวะศรียานนท์)

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ ออยุธยา เรียบเรียง

ความมั่นคงของประเทศนั้นประกอบไปด้วยปัจจัยสำคัญ ๆ หลายประการ เช่นความเป็นปึกแผ่นของการเมืองและการปกครอง กำลังทหารที่มีประสิทธิภาพ ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และที่สำคัญไม่แพ้ด้านอื่นใดก็คือความเจริญด้านภาษา ศิลปะ วัฒนธรรม อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งของชาติ ภาษา และวัฒนธรรมนั้นย่อมเป็นปัจจัยหล่อหลอมความรู้สึกนึกคิด ความภูมิใจ ความรักหวงแหนประเทศชาติของประชาชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประเทศชาติจึงนับว่าเป็นหนี้บุญคุณครูบาอาจารย์ทางภาษา ศิลปะ วัฒนธรรม อยู่มิใช่น้อย ดังนั้นเนื่องในโอกาสครบรอบวันถึงแก่กรรมของพระวรวงศ์พิธีฐ (วรวงศ์ ศิวะศรียานนท์) ๒๖ ตุลาคมนี้ จึงใคร่ขอนำประวัติและผลงานของท่าน ซึ่งนับว่าเป็นอาจารย์ใหญ่ท่านหนึ่งของวิชาภาษาไทย มาเผยแพร่พอสมควรแก่เวลา

พระวรวงศ์พิธีฐ มีนามเดิมว่า เสงี่ยม ต่อมาเปลี่ยนเป็นวรวงศ์ เกิดเมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ เริ่มเข้ารับราชการเป็นครูของโรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้เลื่อนตำแหน่งหน้าที่มาตามลำดับ จนกระทั่งดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยและภาษาโบราณ ตะวันออก คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ แม่เมื่อท่านออกจากราชการด้วยเหตุเกษียณอายุ ทางมหาวิทยาลัยพิจารณาเห็นว่า พระวรวงศ์พิธีฐ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิสูงและยังมีสุขภาพสมบูรณ์ จึงจ้างให้รับราชการต่อโดยดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออกตลอดมาจนถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ มีอายุได้ ๗๖ ปี รวมเวลาที่รับราชการทั้งสิ้นถึง ๕๕ ปี

พระวรวงศ์พิธีฐ เกิดที่อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี เมื่ออายุ ๘ ปี เข้าเรียนหนังสือไทยที่วัดใกล้บ้าน จนอ่านหนังสือได้แตกฉาน เทียบรับจ้างอ่านหนังสือจักร ๆ วงศ์ ๆ ให้ชาวบ้านฟังมีรายได้ตั้งแต่เด็ก พ.ศ. ๒๔๔๐ นายชายพามาฝากเป็นศิษย์วัดที่วัดสามจีนใต้ เพื่อเข้าเรียนในโรงเรียนหลวงที่วัดนั้น สมัยนั้นการศึกษาแบ่งออกเป็นประโยคหนึ่ง ประโยคสองและประโยคสาม แต่ละประโยคมี ๓ ชั้น รวม ๓ ประโยค ต้องใช้เวลาเรียนถึง ๙ ปี แต่พระวรวงศ์พิธีฐเข้าสอบประโยคหนึ่งทั้ง ๓ ชั้นรวด ได้เป็นที่ ๑ ของประโยคหนึ่งทั่วทั้งกรุงเทพฯ ทำให้ได้รับรางวัลของสมเด็จพระยาสุตาธิบดีนราชนครประยูรเป็นเหรียญเงินถึง ๕๐ บาทตุงหนึ่ง กับนาฬิกาข้อมือเรือนทองอีกเรือนหนึ่ง

เมื่อพระวรวงศ์พิธีสุสอบประโยคสองได้แล้ว เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ เรียนอยู่ปีหนึ่ง ก็สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครูประถม พอติกรมศึกษาธิการขยายการศึกษาวิชาครูให้สูงขึ้นถึงระดับ ครูมัธยม พระวรวงศ์พิธีสุจึงได้สมัครเรียนต่อสอบไล่ได้เป็นครูมัธยมรุ่นแรกซึ่งมีเพียง ๔ คน ต่อจากนั้นท่านก็เริ่มเข้ารับราชการเป็นครูอยู่ที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ ได้รับคำสั่งให้ไปสอน ชั้นมูล เมื่อไปต่อว่าครูยอนสันซึ่งเป็นผู้จัดการศึกษาว่าเป็นครูมัธยมทำไมให้ไปสอนชั้นมูล ครูยอนสันเอามือตบหลังแล้วกล่าวว่า ครูดีต้องสอนจากชั้นต่ำขึ้นไปหาชั้นสูง ซึ่งต่อมาก็เป็นความจริง ตามที่ครูยอนสันกล่าว

พระวรวงศ์พิธีสุได้รับราชการอยู่หลายตำแหน่ง อาทิครูใหญ่โรงเรียนประถมวัดสุทัศน์ ครูใหญ่โรงเรียนมัธยมวัดดอนงศ์ ข้าหลวงตรวจการ พนักงานจัดการศึกษาแขวงธนบุรีเหนือ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศรวมทั้งแผนกมัธยมด้วย ครูใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูประถม พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม และเป็นอาจารย์หัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๗ ท่านได้รับพระราชทานปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๐ ได้รับการแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์พิเศษเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๗ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดที่ได้รับคือประถมาภรณ์มงกุฎไทย และรับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาเข็มศิลปวิทยา เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๒

พระวรวงศ์พิธีสุเป็นผู้รักงานครูอย่างจริงจัง ในการสอนท่านไม่เคยมีท่าทางเบื่อหน่ายงานนั้นเลย ในการตรวจกระดาษคำตอบ ท่านก็ทำได้อย่างสม่ำเสมอ พวกศิษย์ที่ทำงานอยู่ในห้องเดียวกับท่าน เคยพูดกันว่าไม่มีใครทำงานสู้ท่านได้สักคนเดียว ท่านทำงานครูจนวาระสุดท้าย คือแม่เจ็บหนักก็ยังเอาระดาษคำตอบสอบกลางปีไปตรวจที่โรงพยาบาลด้วย คำบรรยายปาฐกถาภาษาไทยครูมัธยม ท่านกล่าวถึงหลักที่ครูทุกคนพึงยึดถือไว้ดังนี้

“การสอนคือการทำให้นักเรียนเข้าใจในเรื่อง หรือสิ่งที่สอน ตลอดจนกลมกลืนและอบรมให้นักเรียนมีนิสัยอันดี ฝึกหัดให้เกิดความคิด สติปัญญา ความเฉลียวฉลาด เพื่อเป็นประโยชน์แก่ตัวต่อไป เพราะฉะนั้นนักเรียนที่ได้รับการสอนจากครูที่ดี จึงมีคุณสมบัติตามหัวข้อที่กล่าวมานี้ การสอนที่ไม่ดียอมทำให้นักเรียนมีนิสัยไปในทางที่ไม่ต้องการ เช่น ไร้ความคิด โง่ ไม่มีเขาวน เกียจคร้านในการเรียน

ครูที่จะให้นักเรียนรู้อะไรก็บอก ๆ ให้เช่นนี้ จะเรียกว่าการสอนไม่ได้ เพราะเท่ากับบรรจุสิ่งของลงในภาชนะ เมื่อเต็มแล้วก็ต้องล้นไป ไม่เป็นการฝึกให้นักเรียนคิด และไม่ทำให้เกิดความรู้ ซึมซาบ อันเป็นทางให้เกิดสติปัญญา

การสอบคือการทดลองเพื่อรู้ว่า เมื่อครูสอนอะไรไปแล้ว นักเรียนรู้หรือไม่รู้เพียงไหน

ลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ ครูจึงควรเลือกใช้ให้ถูกว่า เมื่อไรควรสอน เมื่อไรควรบอก และเมื่อไรควรสอบ”

วิชาภาษาไทยเป็นวิชาที่พระวรวงศ์พิธีสุสนใจมาก มีความถนัด มีความรู้กว้างขวางและลึกซึ้ง ทั้งในด้านภาษาและวรรณคดี ในการประพันธ์ท่านก็ชอบแต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอนตลอดจน บทวิจารณ์และนวนิยาย ด้วยความรู้ความสามารถในวิชาภาษาไทยดังกล่าว จึงทำให้ท่านได้รับมอบหมายให้สอนภาษาไทยในมหาวิทยาลัย งานนั้นนับว่าเป็นงานสำคัญมากขึ้นหนึ่งทีการเรียนภาษาไทย อันเป็นภาษาของชาติได้เริ่มต้นขึ้นสู่ระดับสูงในคราวนี้ การเรียนภาษาไทยมีสาขาวิชาใหญ่อยู่ ๒ สาขา คือหลักภาษาและวรรณคดี หลักภาษาหมายถึงไวยากรณ์ขั้นสูงก็เป็นคำที่ท่านบัญญัติขึ้น ในการสอนหลักภาษาไทย ท่านเน้นเป็นอันมากถึงความเป็นไทยแท้ทางภาษา เพราะแต่เดิมท่านผู้มีความรู้จำนวนมากเชื่อว่า ภาษาบาลีเป็นแม่ของภาษาทั้งหลายรวมทั้งภาษาไทยด้วย การสะกดคำไทย จึงมักเป็นรูปศัพท์บาลี เป็นต้นว่า จำนง คำรง สำออง ก็ต้องมี ค์ ต่อท้าย หรือย่อมเยาว์ต้องมี ว์ ต่อท้ายเขา ท่านเป็นผู้ค้านความคิดเช่นนี้ และค้นหาหลักฐานมาชี้แจงให้เห็นว่าคนไทยลืมคำของตนเอง ซ้ำยกให้เป็นคำภาษาอื่นเสียอีกด้วย ความสนใจในการค้นคว้าคำศัพท์เช่นนี้ ราชบัณฑิตยสภาจึงได้เชิญพระวรวงศ์พิธีสุสนเป็นกรรมการชำระปทานุกรมและพจนานุกรมจนกระทั่งถึงแก่กรรม

ปัญหาทางภาษา พระวรวงศ์พิธีสุสนพิจารณาด้วยความเข้าใจในภาษาจริง ๆ ดังตัวอย่างตอนหนึ่งท่านเขียนไว้ว่า “ในส่วนของข้อความบางแห่งผู้อ่านฝ่ายหนึ่งดูเห็นไปทางหนึ่งอีกฝ่ายหนึ่งเห็นเป็นไปอีกทางหนึ่งก็มี ดังตัวอย่างในพระลออตอนพระนางกวดีสอนพระลออว่า อย่าล่อมม้าสองปาก อย่าลากพิชตามหลัง ร่าย ๒ วรรคนี้มีความหมายเป็นที่โต้เถียงกันในหมู่นักเลงอ่านหนังสือ บางความเห็น ว่า อย่าล่อมม้าสองปาก หมายถึงเป็นตุลาการอย่ากินสินบนทั้งสองฝ่าย แต่ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย ข้าพเจ้าเห็นว่าอย่าใช้อ่านจากคดีประชาชนจนกระดิกไม่ได้ ในที่นี้เราจะต้องพิจารณาคำล่อมม้าสองปากก่อนว่า หมายความว่าอะไร ตามธรรมดาคนเลี้ยงม้าเขาล่อมม้าปากเดียว คือเมื่อเขาล่อมม้า เขาเอาเชือกผูกวงบังเหียนซึ่งติดกับเชือกขลุ้มที่อยู่ริมปากม้า วงบังเหียนนั้นมีทั้งสองข้าง ปาก ถ้าว่อมผูกแต่วงเดียว ม้าจะหันเหไปทางไหนก็ได้ แต่จะไปทีอื่นไม่ได้ เพราะเชือกผูกติดอยู่กับหลัก ก็เหมือนประชาชนอยู่ในบังคับกฎหมาย แต่ไม่ตั้งเกรียคนัก ยังมีเสรีภาพอยู่บ้าง แต่ถ้าล่อมผูกทั้งสองวง คือทั้งสองข้างปากแล้ว ม้าจะหันเหไปข้างไหนไม่ได้ เหมือนกับการบังคับคนไม่ให้มีเสรีภาพเลย พระลออเป็นกษัตริย์จะปกครองคนการปกครองด้วยวิธีให้เสรีแก่ประชาชน คำสอนเช่นนี้จึงจะถูก ที่ว่าเตือนว่าอย่ากินสินบนนั้นดูไม่สมพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินเลย

อีกวรรคหนึ่งว่า อย่าลากพิชตามหลัง หนังสือเก่าว่า อย่าลากผิดตามหลัง ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่า ถูกหรือไม่ถูก แต่อย่างไรก็ดี ทั้งสองทางนี้ก็ดูเหมือนจะมีความหมายลงกัน จึงพิจารณาตามส่วนมากกว่า อย่าลากพิชตามหลัง มีความเห็นเป็นอันมากกว่า พระราชมารดาพระลออเตือนพระลออว่า

อย่าเอาสัตว์จำพวกอสรพิษเช่นงู ผูกแล้วลากตามหลัง มันจะกัดเอา เปรียบดั่งเชือกติดคน ไว้ใจคนที่ไม่ซื่อสัตย์ เมื่อได้โอกาสมันจะทำร้ายเอา ความเห็นเช่นนี้ก็เข้าที่อยู่ แต่ไม่ต้องกับความเห็นของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห็นว่า ลากพิษข้างหลังนั้นหมายความว่าถึงพิษร้าย ความชั่ว ความไม่ดี อย่าทิ้งความชั่วไว้ข้างหลัง ภัยอื่น ๆ ก็สอนอย่างนี้ นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์ สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา ความดีก็ปรากฏ กิตติยศก็ลือชา ความชั่วก็ินินทา ทูรยศยินขจร คนเรากล้าทำความชั่วไว้ ดายแล้วคนเขาก็เอามานินทาไม่หยุด ตรงกับหนังสือเก่าที่ว่า อย่าลากผิดตามหลัง”

พระวรวงศ์พิธีธู เป็นผู้ก่อร่างวิชาวรรณคดีไทยขึ้นในการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย เดิมการเรียนวิชานี้เรียกว่า กวีนิพนธ์ มุ่งสอนแต่เพียงอ่านเอาเรื่อง เมื่อมาเข้าหลักสูตรมหาวิทยาลัยจึงเรียกชื่อใหม่เพื่อใช้แทนคำว่า Literature ท่านได้เป็นผู้บรรยายวิชานี้ตลอดมา ผลงานทางวิชาการของท่าน คือคำอธิบายโคลงนิราศนรินทร์ โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ และลิลิตพระลอ ท่านได้เขียนตำราหลักภาษาไทยและวรรณคดีไทย ตำราช้อวรรณคดีไทยเป็นงานค้นคว้าที่ท่านเสนอต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งมหาวิทยาลัยก็ได้พิมพ์เป็นเล่มเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๒ เป็นงานค้นคว้าที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีไทยสืบไปอีกมาก นอกจากผลงานทางวิชาการดังกล่าวมาแล้ว มรดกสำคัญของท่านคือได้อบรมสั่งสอนศิษย์ออกมาเป็นอาจารย์ภาษาไทยที่มีชื่อเสียงหลายสิบท่าน ดังนั้นชื่อของพระวรวงศ์พิธีธู (วรวงศ์ ศิวะศรียานนท์) จึงยังคงปรากฏเป็นที่เคารพนับถือของนักศึกษาภาษาไทยมาจนปัจจุบัน

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๒๔

พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ ออยุธยา เรียบเรียง

หนังสือเรื่อง “กามนิต” พากย์ภาษาไทย มีคำพรรณนาถึงภูมิสุชาวดี คือ ภาคสวรรค์อยู่
ตอนหนึ่ง ดังนี้

“ณ พื้นชายดลิ่งอันลาดเอนขึ้นไป เป็นลานหญ้าผืนราบรื่นขจีเขียวระคะคาคด้วยไม้ดอก
บ้าง กอบ้าง ชลูดเรียวยาวสละพัดพรรณ ชูช่อบุบผชาติเป็นชั้นสลัปลีสดชดช้อยอรชร เสมือน
รัตนกรก้องแก้วมณี บรรดาสีหลากประหลาดในมนุษย์โลกทั้งใหญ่่น้อย และมาลอยขึ้นไปรวม
สลอน ณ ลานนั้นแลสล้าง แต่ทว่าความแจ่มกระจ่างแห่งดอกไม้ คุณลักษณะที่มนุษย์รู้อยู่เดิมที่
มาเป็นของอ่อนละมุนแม้้น้ำสีนุ่นนิ่มน่าสัมผัส ส่งกลิ่นอบอวลหอมจัดยิ่งกว่าความหอมแห่ง
น้ำวิเศษ ที่บรรจุไว้ในภาชนะแก้วเจียรระโน และทรงความหอมตามธรรมชาติดอกไม้สดชื่น
บริบูรณ์ทุกประการ”

ความไพเราะของความเรียงกระทบสัมผัสนี้ มีอำนาจสร้างภูมิภาพงดงามส่วนหนึ่งของแดน
สุชาวดี ให้เกิดขึ้นในใจผู้อ่านผู้ฟังเพียงใด ผู้อ่านผู้ฟังย่อมทราบได้เอง

ขอนำมาอีกตอนหนึ่ง เป็นตอนที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าปรีนิพพาน

“อนิจา ! แสงเดือนเพ็ญส่องกระจ่างจับพระพักตร์อยู่เมื่อกี้ ก็จางซีดขมุกขมัวลง ท้องฟ้าสลัว
แลพยับครึ้ม อากาศเย็นเฉียบจับหัวใจ น้ำค้างหยดลงผะ ๆ เป็นหยาดน้ำตาแห่งสวรรค์ เกสรดอกรัง
ร่วงพรุเป็นสายสหัสธาราสร่งพระพุทธรสรีระ จักจั้นเรไรสงัดเงียบ ดูไม่มีแก่ใจจะทำเสียง
ธรรมชาติรอบข้างสลดหมดความคะนองทุกสิ่งทุกอย่าง

แล้วจึงมีเสียงกระซิก ๆ สะอื้นไห้แห่งพระภิกษุสงฆ์ ฝ่ายพวกมัลละก็ร้องไห้โฮลงแทบ
สิ้นสมถดี”

เป็นคำพรรณนาที่แสดงถึงความละเอียด ประณีตในการใช้ถ้อยคำของผู้เรียบเรียง ความตอนนี้
แทรกลงไปเล็กน้อยเพื่อเพิ่มความในภาษาอังกฤษของต้นฉบับ “กามนิต” ให้สมบูรณ์ด้วยข้อความ
และคำอันวิจิตร ช่วยชูอรรถรสจับใจผู้อ่านผู้ฟังเป็นทวีคูณ โดยเฉพาะผู้ที่เป็นพุทธศาสนิกชน
และความที่แทรกก็เหมาะสม มิได้ขัดเขินต่อข้อเท็จจริงแต่ประการใด

ผู้มีส่วนในสำนวนโวหารอันสูงส่งที่อ่านมาก็คือ พระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)
ซึ่งร่วมงานแปลวรรณกรรมเรื่อง “กามนิต” กับพระยาอนุমানราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ)
ท่านทั้งสองใช้นามปากกาว่า “เสฐียรโกเศศ” และ “นาคะประทีป” เสฐียรโกเศศเล่าว่า “กามนิต”

ภาคพื้นดินนั้นพยายามใช้ศัพท์สูง ๆ น้อย แต่ภาควรรค้มอบให้นาคะประทีปใช้ศัพท์สูง ๆ ความเพราะ ๆ ได้ตามใจชอบ เพราะเป็นการบรรยายถึงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ และนาคะประทีปถนัดอยู่แล้ว จึงไพบเราะสมใจ

นาคะประทีปกับเสฐียรโกเศศได้ร่วมงานเขียนและงานแปลวรรณกรรมภาษาต่างชาติ มีอาทิ บาตี สันสกฤต จีน อังกฤษ มาเป็นเวลานานกว่า ๓๐ ปี งานชิ้นสำคัญชิ้นแรกที่แปลจากหนังสือมีชื่อเสียงของโลก คือ หิโตปเทศของอินเดีย หนังสือหิโตปเทศนี้ ได้ไปเป็นต้นเค้าส่วนหนึ่งของนิทานอีสปของกรีกผู้ที่มีชื่อ เมื่อหิโตปเทศแปลออกเป็นภาษาไทย ก็ได้ขียนลงมาจนปัจจุบันเป็นคลังแห่งวิทยาการ ทั้งทางปรัชญาและภาษาอันไพเราะสำหรับคนไทยรุ่นหลังได้ค้นคว้าอ้างอิง

เสฐียรโกเศศกล่าวชม นาคะประทีปไว้ว่า “ถ้าท่านเป็นนักเลงหนังสือ ก็ต้องรับรองว่า พระสารประเสริฐแต่งดีนัก ใช้ถ้อยคำน้อยแต่ก็ได้ความมากและชัดเจนเป็นภาษาไทยแท้ สมบูรณ์ทั้งหลักของภาษาและถ้อยคำ ถ้าว่าทางหลักศิลปะและวรรณคดีชาวตะวันตก พระสารประเสริฐก็เป็นนัก classicist (คลาสสิก) โดยแท้ พิถีพิถันในการใช้ถ้อยคำ.....ใช้ได้เหมาะ เป็นอย่างทีในภาษาอังกฤษว่า คำเหมาะอยู่ในที่ที่เหมาะ”

และเสฐียรโกเศศ ได้เล่าถึงการทำงานวรรณกรรมแปลร่วมกันกับนาคะประทีปไว้ว่า “ข้าพเจ้าถ่ายจากภาษาอังกฤษออกมาเป็นภาษาไทย แล้วมหาตรี (นาคะประทีป) เป็นผู้ตรวจแก้ก็ถูกต้องง่าย ๆ ไม่ต้องเปลืองเวลาอย่างไร แต่ความจริงเราทำกันได้อย่างช้า เพราะเมื่อมหาตรีตรวจแก้ไขแล้ว ก็ได้ส่งมาให้ข้าพเจ้าดูเสียก่อน ถ้าข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย ก็ปรึกษาหารือกันเป็นที่ตกลง”

นักปราชญ์ทั้งสองท่านทำงานกันดังนี้ คนไทยจึงได้มรดกวรรณกรรมอันมีค่าจากเสฐียรโกเศศและนาคะประทีปไว้เป็นอาภรณ์ประดับชาติ และประดับสติปัญญาของคนในชาติมากหลายเล่มและหลายเรื่อง เป็นต้นว่า หิโตปเทศ กถาสวัสดิศครตอนกถาปิฐและกถามุข ทศมนตรี นิยายเบงกาลีชุดขุมทรัพย์ของเด็ก ลัทธิเพื่อนบ้าน อันล้วนเป็นคลังแห่งความรู้ที่ผู้จะบำเพ็ญตนเป็นปราชญ์ต่อไปพึงดัดดวงมาใช้ เป็นแบบอย่างของสำนวนภาษาไทยอันดีงาม และเป็นแบบอย่างของการร่วมใจกันสร้างสรรค์วรรณกรรมมีค่าไว้เป็นมรดกของคนรุ่นหลัง

นอกจากนาคะประทีปจะร่วมงานทำวรรณกรรมกับเสฐียรโกเศศแล้ว ท่านยังร่วมงานกับบุคคลอื่นเขียนหนังสือดีอีกหลายเล่ม เช่น ท้าววิกรมทิตย์ มหาภารตยุทธ์ บ้านเทิงทศवार ส่วนที่จัดทำคนเดียวก็มีอีกมากเล่ม กล่าวเพียงสองสามเล่มในที่นี้ก็เกินพอ คือหนังสือ บาตีสยามอภิธาน คัมภีร์อภิธานนัปทีปิกา สมญาภิธานรามเกียรติ์ สองเล่มหลังนี้ท่านจัดทำแตกต่างกับอภิธานนัปทีปิกาลฉบับของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุธ และบ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งท่านเคารพยกย่องอย่างยิ่ง ว่าเป็นป่อเกิดแห่งความรู้สำหรับท่านในด้านภาษา

“นาคะประทีป” หรือพระसारประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ท่านได้เขียนบันทึกส่วนตัวมีความตอนหนึ่งว่า เป็นบุตรของหลวงพิพิธวิรัชการ กับนางสวน บุญเรือง (ต้นสกุลพรหมสุภา) ที่บ้านริมถนนตรีเพชร เมื่ออายุ ๘ ปี เรียนหนังสือไทย ณ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ชีวิตของท่านอยู่กับกุศลวัตรมาแต่เด็ก ที่บ้านถวายอาหารบิณฑบาตทุกเช้า และถวายสังฆทานทุกวันอุโบสถ ติดตามท่านบิดาไปวัดรับอุโบสถศีล ฟังเทศน์เป็นประจำที่วัดสุทัศน์และวัดเทพศิรินทราวาส เวลาสวดมนต์ก็กางหนังสือสวดกับผู้ใหญ่ เวลาค่ำ ๆ มักไปกับท่านบิดาฟังสงฆ์แปลบาลีทั้งที่ไม่เข้าใจเพราะยังเป็นเด็ก ท่านพึงใจนักเมื่อได้เห็นสามเณรเล็ก ๆ ครองจีวรเรียบร้อย จึงผูกใจไว้ว่าจะต้องบวชเณรเรียนบาลีให้ได้

ครั้งอายุได้ ๑๕ ปี ไล่หนังสือไทยได้ประโยคมัธยมบริบูรณ์ในปลาย พ.ศ. ๒๔๔๖ พอรุ่งปีกี้อบรมพหุวิชาเป็นสามเณร ณ วัดเทพศิรินทราวาส สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-วโรรส ทรงพระกรุณาเป็นอุปัชฌาย์ ท่านบวชแล้วเรียนบาลี ไวยากรณ์ จนได้เปรียญ ๖ ประโยค ในระหว่างเป็นสามเณร และเมื่ออุปสมบทก็ได้เปรียญ ๗ ประโยค ได้ทำหน้าที่ครูใหญ่โรงเรียนบาลีวัดเทพศิรินทร์ ท่านได้พระธรรมนิเทศทวยหาญ (อยู่ อุดมศิลป์) เมื่อยังอุปสมบทอยู่ เป็นครูสอนปริยัติธรรมให้ ท่านรักและบูชาครูผู้นี้สูงสุดตลอดชีวิต

ในบันทึกส่วนตัวมีอยู่ตอนหนึ่งที่นาคะประทีปเล่าว่า ไม่ใคร่ชอบทางเทศน์แต่พอใจทางการเขียนการแปล หนังสืออภิธานสังสกฤตของโมเนียร์ วิลเลียมส์ กับพระนลคำหลวง ในพระบาท-สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสะพานสำคัญยิ่งที่ให้มีรู้ทางภาษาสังสกฤตแก่ท่าน เมื่อได้ตรวจแก้ต้นฉบับแปลหิโตปเทศเป็นภาษาไทย ของขุนอนุমানราชชนครั้ง พ.ศ. ๒๔๕๘ แล้ว ก็พอใจมาก จึงได้ร่วมมือกันมาแต่นั้น เพราะมีนิสัยคล้ายกัน คือรู้อะไรคนเดียวไม่ได้ ต้องเขียนให้ผู้อื่นพลอยรู้ด้วย

นาคะประทีปลาสิกขาบทใน พ.ศ. ๒๔๖๑ เข้ารับราชการเป็นอนุศาสนาจารย์ประจำกรมตำรวจ กระทรวงกลาโหม ซึ่งครูของท่านคือ พระธรรมนิเทศทวยหาญเป็นหัวหน้า ครั้ง พ.ศ. ๒๔๖๕ เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้ขอท่านไปเป็นผู้ช่วยแผนกอภิธานสยามในกรมตำรวจ กระทรวงศึกษาธิการ และท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงธูรกิจภิธาน ใน พ.ศ. ๒๔๖๖

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้จักนาคะประทีป ก็เพราะหนังสือบาลีสยามอภิธาน ซึ่งท่านทำไว้ในสมัยอุปสมบท เมื่อทรงพระราชนิพนธ์ เรื่อง มัทนพาธา ได้โปรด

ให้หลวงธุรกิจภิชานไปรับราชการใกล้ชิด มีหน้าที่ถวายความเห็นเกี่ยวกับเรื่องศัพท์ และท่านก็ได้ปฏิบัติหน้าที่รุ่งเรืองจนได้ตำแหน่งปลัดกรมพระอาลักษณ์ เป็นที่พระสาร์ประเสริฐ ท่านอ่านประกาศในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ได้ไพเราะชัดถ้อยชัดคำ เสียงกังวาลแจ่มใส จนครั้งหนึ่งเจ้านายผู้ใหญ่พระองค์หนึ่งเสด็จเข้ามาจับไหล่ชมเชย แสดงความยินดีต่อท่าน

พระสาร์ประเสริฐเชี่ยวชาญงานเขียนภาษาไทยทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองมาตลอดชีวิต คติประจำใจของท่านมีว่า “ความถูกต้องเที่ยงธรรมคือ อำนาง” ซึ่งท่านปฏิบัติคตินี้ตลอดจนวันสุดท้าย งานสำคัญอย่างหนึ่งของท่านอันควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ โดยขอคัดจากประวัติของหลวงสรรพสารกิจ (เกล้าฯ คชนันท์) ตอนหนึ่งว่า “หลวงสรรพสารกิจได้กล่าวในท่ามกลางมติที่โรงพิมพ์ไทยเขมม ราวกลางเดือนตุลาคม ๒๔๖๕ ว่า พระพุทธเจ้าหลวงเราขนานพระนามว่า สมเด็จพระปิยมหาราช ล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ เราควรขนานพระนามว่าอะไร บุคคลที่ร่วมวงขณะนั้นมีอาทิ พระยาอนุমানราชชนน พระยาวิจิตรธรรมปรีวัตร พระยาสุนทรพิพิธ พระวรเวทย์พิสิษฐ หลวงอรรถปรีชาชนูปการ พระพิพัฒน์พิทยาภูน พระสมบัติชัยญวัน ขุนกำนนวนจิตร หลวงนัยวิจารณ์ พระสาร์ประเสริฐ น.ท.ชอบ บุญโญปถัมภ์ จมื่นมานิตย์นเรศร์ จมื่นเทพครุณาทร ขณะนั้นเอง พระสาร์ประเสริฐก็กล่าวออกมาว่า “สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าเป็นอย่างไร” ทุกคนที่นั่งอยู่ ณ ที่นั้นก็เห็นพ้องต้องกันว่าดีแล้ว คำว่า “พระมหาธีรราชเจ้า” จึงมีที่มาด้วยประการฉะนี้

ในด้านที่นาคะประทีปเป็นอาจารย์ภาษาบาลีในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นั้น ศิษย์ของท่านคนหนึ่งเขียนไว้ว่า “ท่านถ่ายทอดวิชาของท่านตามแบบครูโบราณเริ่มด้วยการฝึกหัดมารยาทไปพร้อมกับวิชาการ ให้พูดจาชัดถ้อยชัดคำ เจรจาโต้ตอบให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่ายและรู้เรื่องกัน ไม่ใช่ยาวเยิ่นเย้อหรือห้วนจนเกินไป จะลูกจะนั่งต้องสำรวมมารยาท.....นักเรียนบางคนผลอดตัวคิดว่าเรียนอยู่กับครูฝรั่ง เวลานั้นก็ไขว่ห้าง คุณพระสาร์ประเสริฐมักจะนั่งนิ่งไม่สอน นักเรียนผู้นั้นเอาขาลงเมื่อใด เมื่อนั้นเราก็ได้รับบทเรียนเกี่ยวกับมารยาทที่นักเรียนจะพึงมีต่อครู.....ทำให้เราเป็นคนมีวิชาดี กิริยามารยาทเรียบร้อย มีวาจาไพเราะ”

การบำเพ็ญชีวิตมีประโยชน์เยี่ยงนักปราชญ์ราชบัณฑิตของพระสาร์ประเสริฐสิ้นสุดลง ณ ราชบัณฑิตสถานในวันจันทร์ ๒๘ พฤษภาคม ๒๔๘๘ วันนั้นเอง มรณญาณได้บังเกิดขึ้นแก่ท่าน ขณะนั่งประชุมชำระปะทานุกรม อันเป็นงานที่ท่านรักที่สุดในชีวิต วันเกิดของท่านคือ วันจันทร์ที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๓๒ แล้วในวันจันทร์ที่ ๔ มิถุนายน ๒๔๘๘ ท่านก็ถึงแก่อนิจกรรม วันพระราชทานเพลิงศพของท่านคือ วันจันทร์ที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๔๘๘

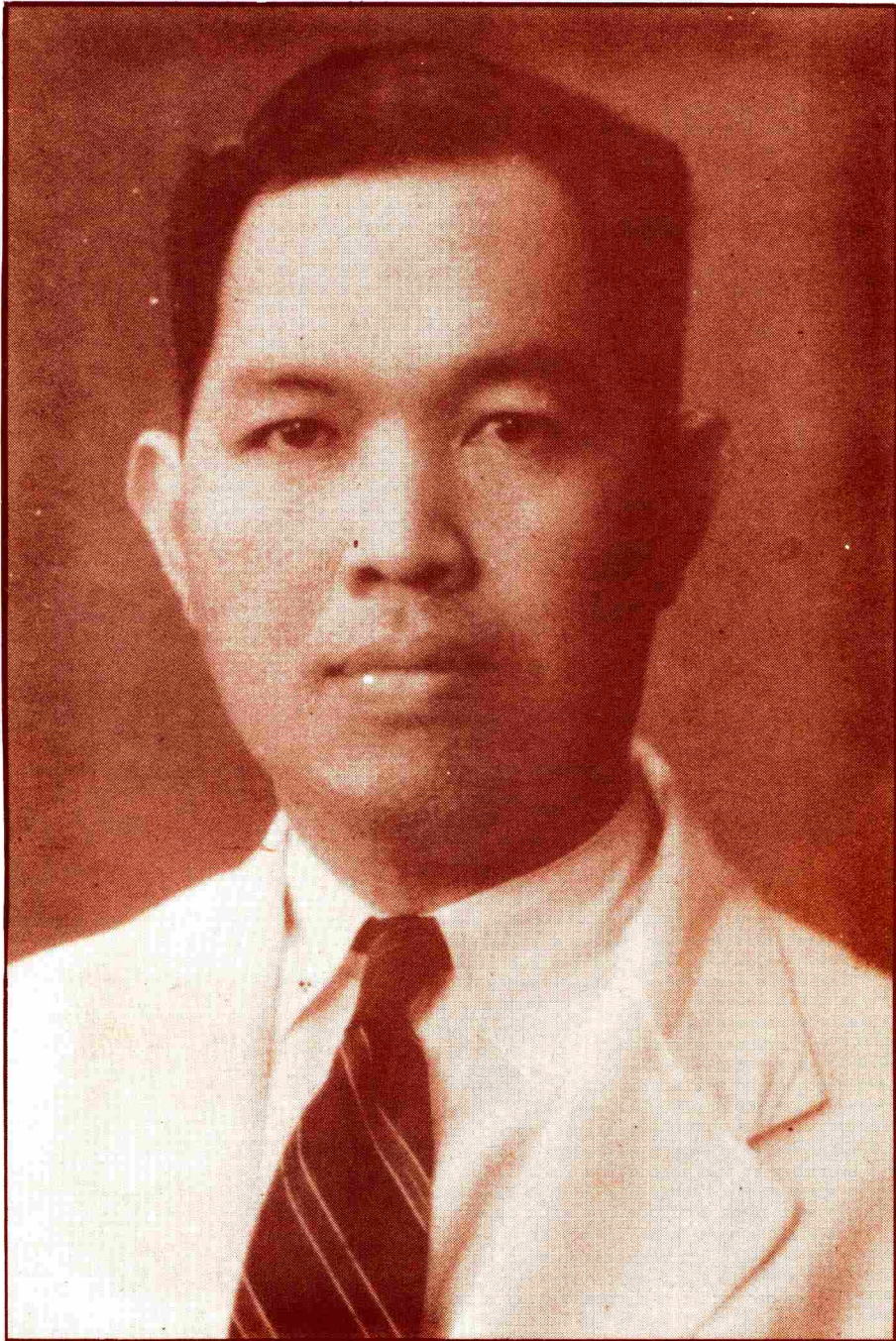
ชาติไทยได้สูญเสียปราชญ์ชั้นปฐมนียบุคคลไปแล้วอีกคนหนึ่ง ที่เป็นอนุสรณ์ยืนยงอยู่
ก็คือ งานวรรณกรรมอันมีค่ายิ่งของท่าน พร้อมกับแบบอย่างของนักปราชญ์ผู้เป็นอมตะ และผู้เป็น
ครูแท้ของคนไทยในสมัยหนึ่ง

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๒๕

๑๐ สรุปลงในหน้าสี่ถึงเก้า

ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ สุนนชาติ สวัสดิ์กุล

ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ สุนนชาติ สวัสดิ์กุล

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ ออยุธยา เรียบเรียง

“การที่มีชุมนุมภาษาไทยนั้นเป็นสิ่งที่สมควรอย่างยิ่ง เพราะว่าภาษาไทยนั้นเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของชาติ ภาษาทั้งหลายเป็นเครื่องมือของมนุษย์ชนิดหนึ่ง คือเป็นทางสำหรับแสดงความคิดเห็นอย่างหนึ่ง เป็นสิ่งที่สวยงามอย่างหนึ่ง เช่น ในทางวรรณคดี เป็นต้น ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องรักษาเอาไว้ให้ดี ประเทศไทยนั้นมีภาษาของเราเองซึ่งต้องหวงแหน.....”

พระราชดำรัสตอนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช นี้ ได้พระราชทานในการอภิปรายเรื่องปัญหาการใช้คำไทย ซึ่งชุมนุมภาษาไทยของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๐๕ นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงร่วมอภิปรายกับวิทยาการ ในครั้งนั้นมีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกประพันธ์ หม่อมราชวงศ์ศีกฤทธิ ปราโมช หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ และหม่อมราชวงศ์สุนนชาติ สวัสดิ์กุล หัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทย และประธานกรรมการดำเนินงานของชุมนุมภาษาไทย ผู้เป็นกำลังสำคัญในการจัดอภิปรายครั้งนี้ และได้้นำกระแสพระราชดำรัสอันล้ำค่าไปสู่นิสิต นักศึกษา รุ่นแล้วรุ่นเล่า เพื่อเผยแพร่ให้คนไทยได้สำนึกถึงความสำคัญของภาษาไทย และรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงห่วงใยภาษาของชาติ มาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ ได้ทุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญา ในการที่จะธำรงไว้ซึ่งระเบียบภาษาอันดีงาม เป็นที่น่าเสียดายที่ท่านมาด่วนจากไปในวันนี้ เมื่อ ๑๗ ปีก่อน มิฉะนั้นแล้วท่านยังจะผลิตผลงานอันเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติอีกมากมาย

หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ เป็นบุตรหม่อมเจ้ามงคลประวัติ ในกรมพระสมมตอมรพันธ์ และหม่อมราชวงศ์หญิงบัว สนิทวงศ์ เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๕๓ ได้รับพระราชทานชื่อจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเยาว์วัยได้เข้าศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนอัสสัมชัญ และโรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ ได้เข้าศึกษาชั้นอุดมศึกษาในคณะอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้รับประกาศนียบัตรครุมัธยม ป.ม. ทางอักษรศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ เข้ารับราชการเป็นครูโรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร อยู่ ๒ ปี

เมื่อคณะอักษรศาสตร์ฯ ได้เปิดสอนชั้นปริญญาในปี ๒๔๗๗ ก็กลับเข้าศึกษาต่อ ได้รับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิตทางภาษาไทยและประวัติศาสตร์ เมื่อปี ๒๔๗๘ นับเป็นอักษรศาสตรบัณฑิตรุ่นแรกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งรวม ๕ รุ่น เข้าศึกษาพร้อมกัน หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ จึงมีเพื่อนฝูงมากมายและเป็นที่ยู่อักกันดีในความเป็นกันเองและความเอื้ออารีต่อเพื่อน ๆ

เมื่อสำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาแล้ว ได้เข้ารับราชการ (เป็นครูแผนกวิชาสามัญ) ในโรงเรียนนายร้อยและโรงเรียนเทคนิคทหารบก จนถึงปี ๒๔๘๓ จึงไปเป็นครูสอนวิชาครูและภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โรงเรียนทหาร กระทรวงกลาโหม ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๘๕ กลับมาเป็นอาจารย์โรงเรียนนายร้อย โรงเรียนเทคนิคทหารบก โรงเรียนนายร้อยตำรวจ และโรงเรียนเตรียมทหารบก และยังเป็นอาจารย์พิเศษวิชาภาษาไทย และประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี คณะรัฐศาสตร์ แผนกวิชาการหนังสือพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเป็นอาจารย์พิเศษโรงเรียนสอบสวนสืบสวน กรมตำรวจ

เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๖ เป็นอาจารย์ประจำเอก แผนกวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้เลื่อนเป็นชั้นพิเศษเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๔ และเป็นหัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๕ และเป็นศาสตราจารย์สาขาวิชาภาษาไทย เมื่อ ๒๕๐๖ ในระหว่างที่รับราชการอยู่นั้น ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ มิได้ทำหน้าที่อาจารย์ประจำสาขาให้ศิษย์แต่อย่างใดเลย แต่มีน้ำใจโอบอ้อมอารี มีความเข้าใจและเป็นกันเองกับศิษย์ทุกคน

ในด้านการสอนก็เป็นผู้ที่มีกลวิธีในการสอนทำให้ลูกศิษย์เพลิดเพลินสนใจ และเข้าใจได้แจ่มแจ้งโดยนำรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องนั้นมาประกอบ ท่านได้สนใจในภาษาไทย และประวัติศาสตร์ไทย จึงศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมในด้านต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับทั้งสองวิชานี้ ทั้งวิธีการค้นคว้าตำรับตำราและหาประสบการณ์ด้วยวิธีต่าง ๆ ท่านจึงได้รับความไว้วางใจจากทางราชการ ได้ปฏิบัติหน้าที่สำคัญอื่น ๆ อีก ทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศ อาทิ เมื่อปี ๒๔๘๖ มหาวิทยาลัยได้ให้ไปร่วมปฏิบัติราชการพิเศษกับกรมประมวลราชการแผ่นดินในตำแหน่งประชาสัมพันธ์ งานหนังสือพิมพ์ และแสดงปาฐกถาเกี่ยวกับเมืองไทย ประจำอยู่ ณ นครนิวยอร์ก และกรุงวอชิงตัน กับได้ปฏิบัติราชการพิเศษในหน้าที่เลขานุการโทประจำสถานเอกอัครราชทูตไทยในกรุงวอชิงตันอีกตำแหน่งหนึ่ง และเมื่อปี ๒๕๐๔-๒๕๐๖ มหาวิทยาลัยได้แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสอนและอบรมมัคคุเทศก์ตามความต้องการขององค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือองค์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในปัจจุบัน ซึ่งนับว่าเป็นงานใหม่ ซึ่งต้องการความสามารถในการริเริ่มเป็นอย่างดี นอกจากนั้นยังเคยได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ เป็นเลขานุการคณะกรรมการฟังความเห็นประชาชนในสภาร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๑ ดังนี้เป็นต้น

ในด้านการศึกษา เมื่อศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ จบการศึกษาขั้นสูงในประเทศไทยในขณะนั้นแล้ว ก็ยังได้รับเลือกให้ไปปฏิบัติงานในต่างประเทศหลายครั้งเกี่ยวกับการศึกษาในโรงเรียนและในมหาวิทยาลัย กล่าวคือ ประเทศสวิส ฝรั่งเศส อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฟิลิปปินส์

และฮ่องกง นอกจากนั้นยังได้ไปดูงานด้านหนังสือพิมพ์ที่ประเทศสวิต ฝรั่งเศส และอิตาลี และดูงานพิพิธภัณฑ์ในฝรั่งเศส และอังกฤษ

ด้วยเหตุที่ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์สุมนชาติ ได้ศึกษาและมีประสบการณ์หลายด้าน จึงได้รับความไว้วางใจจาก ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ นครโลซาน ประเทศสวิต เพื่อกราบบังคมทูลถวายรายงานเกี่ยวกับการกบฏซึ่งเกิดขึ้นเมื่อ ๒๕ มิถุนายน ๒๔๙๔ และให้ทำหน้าที่เลขานุการอธิบดีกรมตำรวจ ไปปฏิบัติราชการในประเทศฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ อังกฤษ อเมริกา และฟิลิปปินส์ และได้ดูงานเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยในประเทศนั้น ๆ ด้วย

เมื่อ พ.ศ.๒๔๙๕ มหาวิทยาลัยได้มีคำสั่งให้ไปร่วมปฏิบัติราชการพิเศษนอกเวลาราชการกับอธิบดีกรมตำรวจ เพื่อติดต่อกับผู้เชี่ยวชาญของสหรัฐอเมริกาที่มาปฏิบัติราชการลับ เพื่อเตรียมงานในด้านสงครามจิตวิทยา และงานในกรมประมวลราชการแผ่นดิน และได้ร่วมมือกับราชการตำรวจรักษาความสงบเรียบร้อยในกรณีเกี่ยวกับการแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ในมหาวิทยาลัย และได้รับคำสั่งพิเศษให้ไปร่วมปฏิบัติราชการ ณ กองบัญชาการวังสวนกุหลาบ เมื่อคราวประกาศเหตุฉุกเฉินนำรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ๒๔๙๕ กลับมาใช้

นอกจากราชการพิเศษดังกล่าวแล้ว งานในหน้าที่อื่นที่เกี่ยวกับด้านวิชาการทั้งในหน่วยงานราชการและหน่วยงานเอกชน ที่เป็นเรื่องสืบเนื่องยังเป็นอนุสรณ์อยู่ก็มีอีกมาก อาทิ เป็นกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ของสำนักนายกรัฐมนตรี กรรมการตรวจและพิจารณาแบบเรียนภาษาไทย และประวัติศาสตร์ ของกระทรวงศึกษาธิการ กรรมการสอบไล่นักเรียนศึกษาวิชา ต่างประเทศ วิชาภาษาไทย ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ของ ก.พ. ของคุรุสภา และของธนาคารแห่งประเทศไทย กรรมการบูรณะและฟื้นฟูกรุงสุโขทัย ซึ่งขณะนี้สุโขทัยกำลังจะได้เป็นโบราณสถานของโลก

ในด้านผลิตผลทางวิชาการ ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์สุมนชาติ ได้ทำการวิจัย ค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติไทย เช่น สยามหมายความว่าอะไร ภาษาไทย วรรณคดีไทย เช่น “กามนิดสืบเนื่องมาแต่พระสูตรไหน” “วินิจฉัยเรื่องศรีปราชญ์” “สอบสวนเรื่องการแต่งลิลิตพระลอ” และศาสนาพุทธ ไว้เป็นอันมาก ทั้งที่เป็นตำราสำหรับใช้สอน บทความในวารสารต่าง ๆ

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเป็นสมัยที่บ้านเมืองกำลังอยู่ในวิกฤตการณ์ ประชาชนทั่วไปกำลังต้องการการเยียวยาทางใจ แม้รัฐบาลในขณะนั้นก็เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมที่จะต้องเร่งฟื้นฟูพัฒนาและเผยแพร่ เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของชาติไว้ให้มั่นคง ถึงกับตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

ตราพระราชบัญญัติวัฒนธรรม และแบ่งงานออกเป็นหลายสำนัก หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ ก็ได้เป็นกรรมการสำนักวัฒนธรรมวรรณกรรม สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ด้วยเหตุที่เห็นความสำคัญในเรื่องนี้จึงได้มีความคิดริเริ่มที่จะออกวารสารในด้านวรรณคดีด้วยทุนส่วนตัว เพื่อเผยแพร่ภาษาวรรณคดีและประวัติศาสตร์ของชาติไทย ด้วยวิธีจำหน่ายเท่าทุน ส่วนเรื่องต่าง ๆ ที่ลง ก็ขอความร่วมมือจากเพื่อน ๆ ที่สนใจในเรื่องนี้ หนังสือนี้ให้ชื่อว่า “วงวรรณคดี” เป็นหนังสือที่มีค่าอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเรื่องบันทึกรับสั่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเป็นเกร็ดความรู้ที่จะหาไม่ได้ในที่ใด เพราะเป็นผู้รับสั่งโดยตรงกับหม่อมราชวงศ์สุนนชาติ ที่ไปเฝ้าแต่ละคราว น่าเสียดายที่หนังสือ “วงวรรณคดี” ไม่ได้มีชีวิตยืนยาวต่อมา เพราะหม่อมราชวงศ์สุนนชาติ มีภารกิจในทางราชการมากขึ้นหลังจากสงครามสิ้นสุดลงแล้ว

ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๕๒ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปประจำอยู่ ณ พระตำหนักนครโลซาน ประเทศสวิส ได้ปฏิบัติราชการพิเศษในด้านการถวายพระอักษรภาษาไทยถวายรายงานพระราชกิจเกี่ยวกับพระราชพิธีต่าง ๆ ที่จะต้องทรงปฏิบัติเมื่อเสด็จนิวัติสู่พระนคร มีงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล งานพระราชพิธียกสมรส และงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นต้น กับได้ทำหน้าที่ราชเลขานุการส่วนพระองค์ในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสสถานที่และประเทศต่าง ๆ ขณะประทับอยู่ ณ นครโลซาน และได้โดยเสด็จพระราชดำเนินกลับสู่พระนครทางชลมารค เมื่อปี ๒๔๕๓

ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ สวัสดิกุล ได้รับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ตลอดมา เมื่อล้มป่วยลงและต้องเข้ารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลศิริราช ก็ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานกระเช้าดอกไม้ผลไม้ อาหาร ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลจนถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๐๗ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นพิเศษได้รับศพไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์พระราชทานน้ำอาบศพ พระราชทานเลื่อนชั้นเกียรติยศศพที่บทองลายสลัก นัตรเบญจา ปีกลองชนะประโคม เมื่อถึงวันพระราชทานเพลิงมีพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนิน นับเป็นเกียรติสูงสุดแก่วงศ์สกุลของ ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ และครอบครัว เป็นล้นพ้น

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๔

หม่อมเจ้า รัชฎาภิเศก โสณกุล

หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

ตามที่การศึกษาของประเทศไทยทั้งระดับอุดมศึกษาและอาชีวศึกษาได้เจริญก้าวหน้าพอสมควรในปัจจุบัน เป็นเพราะสืบเนื่องมาจากความวิริยะอุตสาหะของครูบาอาจารย์ในรุ่นก่อน ๆ ได้บำเพ็ญไว้สืบเนื่องกันมา ดังนั้นเนื่องในโอกาสวันคล้ายวันสิ้นชีพิตักษัยของหม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล อดีตอธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เวียนมาบรรจบครบรอบในวันที่ ๕ กันยายนนี้ จึงใคร่นำพระประวัติและผลงานของท่านมาเผยแพร่ โดยย่อมาจากบทความที่ ม.ร.ว.สลับ ลดาวัลย์ เรียบเรียงไว้ในหนังสือประวัติครูประจำ พ.ศ.๒๕๐๒ เพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างในการดำเนินชีวิตของอนุชนแห่งชาติสืบไป

หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล ประสูติเมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๓๕ ที่วังตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร เป็นพระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๔ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา กับหม่อมแอม โสณกุล ณ อยุธยา เหตุที่ประสูติใกล้กับพระราชพิธีฉลองราชสมบัติครบรอบ ๒๕ ปีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามหม่อมเจ้าชายองค์นี้ว่า รัชฎาภิเศก ตามนามของพระราชพิธีนั้น

หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศกได้ทรงเข้าศึกษาที่โรงเรียนราชกุมารในพระบรมมหาราชวังเป็นแห่งแรก แล้วไปศึกษาระดับมัธยมต่อที่โรงเรียนราชวิทยาลัยและสวนกุหลาบวิทยาลัยตามลำดับ เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๓ เข้าสอบไล่ได้เป็นนักเรียนทุนคนแรกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กระทรวงธรรมการ ในปีต่อมาจึงเสด็จไปศึกษาในโรงเรียนประจำที่ประเทศอังกฤษเป็นเวลา ๒ ปี แล้วเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยลอนดอนจนได้รับปริญญาตรีทางวิศวกรรมเครื่องกลและทรงศึกษาต่อในแขนงวิชาเดียวกันนี้อีก ๑ ปี ได้ประกาศนียบัตรชั้นสูง จึงเสด็จกลับมารับราชการเป็นอาจารย์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอยู่ ๓ ปี ต่อมาสมเด็จพระบรมราชชนกมีพระราชประสงค์จะให้หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศกสอนวิชาวิทยาศาสตร์การแพทย์ จึงพระราชทานทุนให้ไปศึกษาวิชาฟิสิกส์ที่มหาวิทยาลัยลอนดอนได้รับปริญญาโทวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิตสมพระราชประสงค์ ชีวิตการศึกษาของหม่อมเจ้ารัชฎาภิเศกนั้น นอกจากจะทรงเรียนเก่งแล้วยังโปรดที่จะรับใช้สังคมส่วนรวม เช่นเป็นกรรมการของสมาคมศิษย์มหาลัยหลายครั้งหลายคราในตำแหน่งต่าง ๆ กันจนกระทั่งเป็นสภานายกของสมาคมนั้น และโปรดการเล่นกีฬาทุกชนิดทั้งในร่มและกลางแจ้ง เป็นผู้แทนมหาวิทยาลัยลอนดอนเข้าแข่งขันกีฬาโอลิมปิกและหมากรูกกับมหาวิทยาลัยอื่นอยู่เสมอ

เมื่อหม่อมเจ้ารัชฎาภิเศกเสด็จกลับมารับราชการต่อใน พ.ศ.๒๔๗๒ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์เอกหัวหน้าแผนกวิชาคณิตศาสตร์ ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนปลาย พ.ศ.๒๔๗๓ ทรงย้ายไปรับตำแหน่งผู้ช่วยอธิบดีกรมวิชาการในสมัยที่พระยามหาเศวตฉัตรเป็นอธิบดี โดยยังคงดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกวิชาคณิตศาสตร์และบรรยายเวทีกส์สโมสรอยู่ตามเดิม ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ แล้ว คณะบดีคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ว่างลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศกมาดำรงตำแหน่งคณะบดีคณะนี้ พร้อมทั้งรักษาการในตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยอีกตำแหน่งหนึ่ง จนกระทั่งได้เป็นอธิบดีคนที่สามเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๗ อธิบดีกรมมหาวิทยาลัยพระองค์แรกคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร พระองค์ที่สองได้แก่สมเด็จพระบรมราชชนก

นอกจากความสามารถในการสอนแล้ว พระปรีชาด้านการบริหารของหม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก ก็ปรากฏเด่นชัดแก่ผู้บังคับบัญชา ตั้งนั้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๘ จึงได้ทรงรับการแต่งตั้งเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ โดยยังต้องรักษาการในตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยอยู่อีก ๑ ปี เมื่อต้องทรงรับผิดชอบในกรมศึกษาธิการแล้ว ก็ได้ปรับปรุงให้กรมนี้นขยายตัวก้าวหน้าออกไปโดยแบ่งส่วนราชการออกเป็น ๒ กรม ได้แก่กรมสามัญศึกษาและกรมวิชาการซึ่งปัจจุบันคือกรมอาชีวศึกษา เหตุที่งานอาชีวศึกษาของกรมวิชาการเป็นงานใหม่ จึงทรงเลือกขอเป็นอธิบดีกรมนี้นี้ ผลงานสำคัญก็คือการก่อตั้งโรงเรียนช่างกลปทุมวัน ซึ่งทรงวางผังการก่อสร้างและเตรียมจัดหาเครื่องมือต่าง ๆ ที่จะต้องใช้ไว้อย่างเรียบร้อย

พ.ศ.๒๔๘๕ รัฐบาลในสมัยนั้นเห็นความสำคัญของงานอุตสาหกรรมจึงได้จัดตั้งกระทรวงอุตสาหกรรมขึ้น หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศกก็ต้องมีส่วนในการริเริ่มนี้ด้วยการดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมเป็นคนแรก และในตำแหน่งนี้ได้ทรงค้นคว้าทดลองปรับปรุงเครื่องปั้นดินเผาที่พอจำหน่ายได้ผลเป็นที่พอพระทัยแล้วจึงได้เผยแพร่ออกไปสู่ประชาชน เพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมในครอบครัว นับว่าเป็นประโยชน์แก่ชาติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในสมัยนั้นผ้าเป็นสินค้าที่ขาดแคลนหายาก การส่งเสริมให้ประชาชนผลิตผ้าไว้ใช้เองจึงเป็นเรื่องจำเป็น พอถึง พ.ศ.๒๔๘๓ ตำแหน่งอธิบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม เคยดำรงอยู่ว่างลง หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศกก็กลับมาเป็นอธิบดีอีกตำแหน่งหนึ่ง ส่วนตำแหน่งทางกระทรวงอุตสาหกรรมก็ก้าวหน้าได้เป็นปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม จน พ.ศ.๒๔๘๕ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พ้นจากตำแหน่งต่าง ๆ ทางกระทรวงอุตสาหกรรมมาทรงเป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ต่อเมื่อได้แต่งตั้งให้หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการแล้ว จึงทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตำแหน่งเดียว ถึงกระนั้นเมื่อรัฐบาลได้รื้อฟื้นจัดตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๑ ยังหาผู้ทรงคุณวุฒิสมควรเป็นคณะบดีไม่ได้ ก็ต้องทรงรับเป็น คณะบดี

คณะรัฐศาสตร์ตลอดมา จนถึงวันสิ้นชีพิตักษัยทรงดำรงตำแหน่งต่าง ๆ อยู่ ๓ ตำแหน่งคือ อธิการบดี คณะศึกษาศาสตร์ และรักษาการคณบดีคณะมนุษยศาสตร์และการบัญชี นอกจากนี้ยังทรงสอนภาษาอังกฤษแก่นิสิตคณะอักษรศาสตร์ปีที่ ๔ อยู่อีกด้วย

บุคลิกลักษณะอันสำคัญยิ่งของหม่อมเจ้ารัชฎาภิเศกประการหนึ่งคือทรงพูดน้อยแต่ทำมาก ตรัสคำใดก็มีคนเชื่อถือเพราะกอร์ปด้วยเหตุผล ในการประชุมต่าง ๆ ทั้งในและนอกวงราชการ จะเห็นได้ว่าทรงชอบฟังมากกว่าอภิปราย เมื่อเห็นว่าที่ประชุมพูดกันมาพอสมควรแล้ว ก็ทรงตัดบทให้ความเห็นพร้อมทั้งเหตุผลที่ทรงเห็นว่าเป็นการสมควร ที่ประชุมนั้นมักจะได้เห็นพ้องด้วยและลงมติตามข้อเสนอของท่านอยู่เสมอ

การปฏิบัติงานนั้นไม่ว่าจะเป็นงานส่วนตัวหรือราชการ ถ้าสิ่งใดพอทำเองได้มักทำเองเสมอ ไม่ชอบใช้ใคร แม้งานธรรมดาสามัญก็ไม่ทรงรังเกียจ เช่นพิมพ์ตีพิมพ์ภาษาอังกฤษ แก์รถยนต์ งานช่างไม้ ตลอดจนการคว่ำกาแฟ เหตุที่ต้องทรงรับราชการตำแหน่งสำคัญ ๆ หลายตำแหน่งพร้อมกัน เป็นการเหนื่อยยากตรากตรำตลอดมา จึงมีส่วนทำให้มีพระนิสัยโมโหง่ายแต่หายเร็ว ถ้าผู้ใดบังคับบัญชาปฏิบัติงานผิดพลาดก็มักจะกริ้วทันที แต่ก็ไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ใคร เพราะไม่ทรงพยายามเอาผิด ถ้ามีข้อระแวงสงสัยก็ยกประโยชน์ให้แก่ผู้ต้องหาทุกรายไป ยิ่งกว่านั้นไม่โปรดที่จะลงโทษใครอย่างรุนแรงถึงขนาดปลดออกหรือไล่ออกจากราชการนอกจากกรณีเป็นความผิดชัดแจ้งจนไม่สามารถหลีกเลี่ยงการปฏิบัติตามกฎหมายได้ พระอภัยมณีของหม่อมเจ้ารัชฎาภิเศกจึงได้รับการยกย่องจากทั้งผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาโดยเฉพาะผู้ใต้บังคับบัญชานั้นทั้งรักทั้งเกรง เพราะทรงตัดสินใจพระทัยสั่งงานได้อย่างรวดเร็วเฉียบขาดและไม่ผิดพลาด นอกจากนั้นก็ไม่ได้เอียงเข้ากับคนใดทุกชั้น กับศิษย์ทรงพักท่ายุอยู่ด้วยนาน ๆ เวลาจะทรงขอร้องหรือมอบหมายให้ผู้ใดปฏิบัติราชการที่นอกเหนือไปจากหน้าที่ประจำของเขา ก็จะถามความสมัครใจเสียก่อนเสมอ ยิ่งเป็นข้าราชการต่างสังกัดแม้เป็นผู้้น้อยกว่ามาก มักจะเป็นผู้เสด็จไปหาเสียเองแทนที่จะเรียกให้ผู้นั้นมาเฝ้า

ในบรรดาสรรพวิชาการทั้งหลาย ดูเหมือนจะทรงสนพระทัยในทางวิศวกรรมเครื่องกล คณิตศาสตร์ และภาษาอังกฤษยิ่งกว่าวิชาอื่นใดทั้งหมด ในการสอนวิชาคณิตศาสตร์ทรงมีวิธีที่จะให้นิสิตได้ใช้ความคิดของตนเองมากกว่าจะตามอย่างผู้สอนถ่ายเดียว การสอนก็ทรงบรรยายเป็นภาษาอังกฤษให้สอดคล้องกับตำราซึ่งเป็นภาษาอังกฤษอยู่แล้ว ทั้งยังเป็นการสอนภาษาอังกฤษไปในตัวรวมทั้งการสนทนาโต้ตอบด้วย ปรากฏว่านิสิตที่ทรงสอนรู้ภาษาอังกฤษแตกฉานกว่านิสิตรุ่นอื่น ๆ

นอกจากการรับราชการแล้ว หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศกยังโปรดการสมาคมต่าง ๆ เป็นอันมาก ทรงเป็นบุคคลสำคัญในการก่อตั้งสมาคมนักเรียนเก่าอังกฤษ เป็นประธานกรรมการของราชกรีฑาสโมสรติดต่อกันถึง ๕ ปี นับว่าเป็นคนไทยคนแรกที่ดำรงตำแหน่งนี้

หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศกทรงประจวบเป็นโรคเนื้อร้ายที่หลอดลม สิ้นชีพิตักษัยเมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ.๒๔๕๒ รวมพระชันษาได้ ๕๗ ปี ทรงเป็นนักเรียนทุนคนแรกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่กลับมารับราชการเป็นศาสตราจารย์คนแรกของมหาวิทยาลัยนี้เช่นเดียวกัน ผลงานและการเครื่องคิดข้อสำคัญต่อกฎหมายระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติราชการของหม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล นับว่าเป็นแบบอย่างที่เราคนรุ่นหลังสมควรยึดถือเป็นแนวปฏิบัติสืบไป

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๒๔

พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)

พระยานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)

นางเบญจมาศ แพทอง เรียบเรียง

เมื่อ ๔๖ ปีมาแล้ว ณ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๓๘ เราได้สูญเสียครูทางโขนละครซึ่งเป็นเพชรน้ำเอกในวงการนาฏศิลป์ท่านหนึ่ง ท่านผู้นี้คือ พระยานุรักษ์ ซึ่งได้สร้างสรรค์งานทางด้านนาฏศิลป์ไว้มากมาย จนเป็นที่ยอมรับกันว่า ท่านเป็นเอกทางนาฏศิลป์ มีลูกศิษย์ลูกหามากมาย เพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ในการจรจรโลงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมทางนาฏศิลป์แทนท่านสืบไป

พระยานุรักษ์ มีชื่อเดิมว่า ทองดี สุวรรณภารต เป็นบุตรของนายทองอยู่และนางจำ สุวรรณภารต เกิดเมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ.๒๕๐๘ ในชีวิตของท่านนั้นอยู่ในวงการนาฏศิลป์มาตั้งแต่เด็ก ด้วยการติดตามบิดาซึ่งเป็นละครเก่าเที่ยวไปแสดงตามที่ต่าง ๆ โดยมากมักจะแสดงตามบ่อนเบี้ย โรงหวย ในสมัยก่อนเมื่อชาวบ้านเสร็จจากการทำนามักจะใช้เวลาว่างอยู่กับบ่อนการพนันซึ่งมีอยู่มาก โรงบ่อนเหล่านี้มักจะหาวิธีจูงใจให้คนเข้าบ่อนของตนด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ทลิก ดนตรี จี๊ว ละคร มาเล่น คณะละครของบิดาท่านเป็นคณะที่มีชื่อเสียงโด่งดัง พระยานุรักษ์จึงเป็นพระเอกละครที่ได้รับความนิยมมากในขณะนั้น เพราะท่านเป็นคนมีเสน่ห์ รูปร่างหน้าตาดี แต่งตัวขึ้น เวลาแสดงมีท่าทางสง่างามสมกับที่วงการนาฏศิลป์มักเรียกว่า มีที่พระที่พระยา นับว่าท่านได้รับการกล่อมเกลาและเรียนรู้ในทางนาฏศิลป์มาตั้งแต่เด็ก ท่านเริ่มเข้ารับราชการในกรมโขนหลวงที่บ้านเจ้าพระยาเทเวศร์วงศวิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) ตั้งแต่อายุ ๑๔ ปี จึงได้รับการฝึกฝนอย่างดีเยี่ยมจากครูทางด้านโขนละคร ประกอบกับท่านมีพื้นฐานอยู่แล้วจึงทำให้ท่านมีประสบการณ์อย่างมากทั้งในและนอกราชการ เป็นผลให้ท่านเชี่ยวชาญอย่างยิ่งในทางนาฏศิลป์ จนยากที่จะหาผู้ใดเทียบได้ ท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุน หลวง พระ และพระยาตามลำดับ และรับราชการยาวนานถึง ๕๖ ปี ยากที่จะหาผู้ใดมีอายุราชการนานเท่านี้

ในช่วงชีวิตการรับราชการ ท่านได้แสดงความรู้ความสามารถให้ประจักษ์แก่สายตาคนทั่วไป ขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ได้โปรดให้ขอยืมตัวครู โขนฝีมือดีจากบ้านเจ้าพระยาเทเวศร์วงศวิวัฒน์มาเป็นผู้ฝึกหัดมหาดเล็กในพระองค์ พระยานุรักษ์ขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นขุนนุรักษ์ เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับการขอยืมตัวให้เป็นผู้ฝึกตัวพระและตัวนาง และก็เป็นที่ประจักษ์ว่าโขนคณะนี้ได้รับการยกย่องชมเชยว่าเล่นได้ดี และออกแสดงในงานสำคัญ ๆ หลายครั้ง ท่านดำรงตำแหน่งผู้กำกับกองทหารกระบี่สังกัดกรมโขนหลวงชั้นต่อกรมมหรสพ รับราชการในกรมนี้ตลอดมาจนได้เลื่อนตำแหน่งเป็นเจ้ากรมโขน

หลวง ออกจากราชการเมื่อต้นปี พ.ศ.๒๔๖๕ เพราะทางราชการได้ยุบเลิกตำแหน่งเพื่อตัดทอนรายจ่ายให้สมดุลกับงบประมาณของกระทรวงวัง แต่ในปลายปีทางราชการเห็นความจำเป็นจึงบรรจุท่านเข้ารับราชการอีกในตำแหน่งผู้กำกับกรมปีพาทย์และโขนหลวง สังกัดกระทรวงวังในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ออกจากราชการอีกครั้งหนึ่งเพราะสูงอายุ และในปลายปีนั้นเองก็กลับเข้ารับราชการอีกในตำแหน่งปลัดกรมปีพาทย์และโขนหลวง และรับราชการเรื่อยมาจนพ้นจากหน้าที่ราชการ เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๘ การกลับเข้ารับราชการใหม่ถึงสองครั้ง แสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของท่านที่ทางราชการยังเห็นความสำคัญ แม้ว่าท่านจะพ้นจากหน้าที่ราชการไปแล้วแต่ก็ยังห่วงใยและเอาใจใส่ช่วยเหลืองานทางด้านนาฏศิลป์ตลอดมาจนถึงแก่กรรม ท่านจึงได้รับยกย่องว่าเป็นเอกทั้งในด้านวิชาการและน้ำใจ

พระยานุรักษ์เป็นผู้ที่อุทิศเวลาและจิตใจให้แก่งานนาฏศิลป์อย่างจริงจังและไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย เมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๒ ซึ่งเป็นปีที่เริ่มต้นรับเด็กเข้าฝึกหัดโขนละคร ท่านต้องรับภาระอันหนักเพราะต้องฝึกหัดเด็กที่ไม่มีความรู้เรื่องการรำรำเลย นอกจากนั้นท่านยังทุ่มเททั้งร่างกายและจิตใจเพื่อส่งเสริมศิษย์ของท่านให้มีความรู้กว้างขวางและแตกฉานมากขึ้น ทั้งยังเคี่ยวเข็ญเพื่อให้เป็นศิลปินที่ดีในอนาคต เมื่อเห็นว่าผู้ใดมีหน่วยก้านดีพอที่จะฝึกหัดให้เป็นคนมีฝีมือท่านก็จับมาหัดเฉพาะตัว และบางโอกาสก็ส่งไปฝึกหัดกับครูที่มีฝีมือผู้อื่นอีกด้วย นับว่าท่านเป็นผู้มีน้ำใจกว้างขวางเห็นแก่ความเจริญก้าวหน้าของศิษย์ เกี่ยวกับเรื่องนี้ นายอาคม สายาคม ผู้เชี่ยวชาญทางนาฏศิลป์กรมศิลปากร ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านผู้หนึ่ง ได้เขียนเล่าไว้ในหนังสือประวัติครุว่า

“เจ้าคุณครูเรียกให้ข้าพเจ้าไปอยู่ที่บ้านตรอกสาเก ซึ่งเป็นบ้านของท่าน เอาไปเคี่ยวเข็ญฝึกหัดรำ โดยที่ไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย และยังมีเมตตาให้เบี้ยเลี้ยงจากเงินส่วนตัวเป็นประจำ วัน วันละ ๑๐ สตางค์ ซึ่งในสมัยนั้นเงินมีค่ามาก ในตอนเช้าจะขึ้นรถยนต์นั่งหน้ารถไปกับเจ้าคุณครู ไปฝึกหัดซ้อมโขนที่โรงโขนวังสวนกุหลาบ ในตอนเย็นพวกตัวตีที่มีฝีมือ เช่น ตัวทศกัณฐ์ ตัวยักษ์ต่างเมือง ตัวหนุมาน และตัวนาง หรือตัวสำคัญ ๆ จะมาหัดรำที่สนามหญ้าหน้าบ้านตรอกสาเก ในตอนค่ำประมาณ ๓ ทุ่มกว่า ๆ จะเริ่มเคี่ยวข้าพเจ้าให้หัดรำใช้บทหรือตีบทในเพลงซ้ำไปไปตามคำร้องโดยคุณหญิงครู (ภรรยาของท่าน) เป็นผู้สอนให้นั่งบนเตียงมุกเล็ก ๆ และให้ดูในกระจก ปากท่านก็จะร้องไป มือก็ถือไม้เรียวเคาะที่หน้าขาเป็นการเตือนจังหวะให้กระทบกันและให้ลงจังหวะหนัก ๆ ในเพลงซ้ำไป กว่าจะจบเพลงเนื้อที่หน้าขาจะเขียวเป็นสันนูนขึ้นมา แต่ข้าพเจ้าก็ต้องทน ทั้ง ๆ ที่เจ็บแสนเจ็บหยุดรำก็ไม่ได้ กลัวจะโดนตี ส่วนเจ้าคุณครูจะนั่งดูและคอยติ บางครั้งไม่ทันใจจะลุกขึ้นมาจับเอง โดยเอาหัวแม่มือที่ไว้เล็บกดลงไปที่หัวไหล่ เพื่อต้องการให้ยกไหล่ลงตรงกับจังหวะ หรือบางครั้งจะเอามือนิ้วทั้งสองมคดที่ได้ร่าวมทั้งสองข้าง เพื่อต้องการให้ยกตัวได้นุ่มนวลพร้อมกับการยกไหล่ เจ็บอย่าบอกใคร

เขี้ยว มันเจ็บเข้าไปในกระดูกทีเดียว พอหลังจากเลิกฝึกหัดแล้ว ข้าพเจ้ามาเปิดเสื่อ कु ปรากฏว่าเป็นรอยเล็บทั้งสองข้าง มีเลือดออกซิบ ๆ นี่คือพระคุณของเจ้าคุณครู”

พระยานัฏกานูรักษ์เป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ในด้านนาฏศิลป์ เป็นผู้ที่มีลีลาการร่ายรำงดงามสมกับเป็นเอกทางนาฏศิลป์ นายอาคม สายาคม ได้เล่าอีกว่า “ตามที่เขาลือกันว่าเจ้าคุณครูร่ามนักข้าพเจ้าก็เพิ่งได้เห็นเป็นบุญตาในครั้งนี่ ท่านรำด้วยท่าทางนิ่ง ๆ จะไปจะมามีความภาคภูมิใจมีสง่า วงของท่านมีส่วนกว้าง ๆ สมกับที่พวกนาฏศิลป์ชอบพูดชมคนที่รำสวยร่ามว่ามีทิพระที่พระยา คือคุณแล้วทำให้เกิดศรัทธาลีลาเหมือนกับเจ้านายสมัยโบราณ”

ผลงานที่สำคัญของท่านได้แก่ การประดิษฐ์ท่ารำเทพนมซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในปัจจุบัน ท่ารำหน้าพาทย์ชั้นสูงสุดคือหน้าพาทย์องค์พระพิราพ จนถึงท่ารำหน้าพาทย์ชั้นต่ำคือ เพลงเซ็ด เพลงเสมอ และเพลงอื่น ๆ ตลอดจนการร่ายรำของโจนละคร จัดทำหลักสูตรโจนละครเพื่อเป็นหลักเกณฑ์ในการร่ายรำ จัดอันดับการร่ายรำพร้อมทั้งบรรจุเพลงหน้าพาทย์ต่าง ๆ ที่ใช้ร่ายรำเป็นตำแหน่งตรี โท เอก เป็นต้น

นอกจากท่านจะมีความเชี่ยวชาญและรอบรู้ในด้านนาฏศิลป์แล้ว ท่านยังรอบรู้เรื่องดุริยางคศิลป์อีกด้วย ท่านยังทำหน้าที่เป็นผู้นำทำพิธีไหว้ครูและทำครอบให้แก่ศิลปินโจนละคร ตำแหน่งนี้ต้องอาศัยผู้ที่มีฝีมือดีทางนาฏศิลป์ และมีความเหมาะสมถึงขั้นได้รับมอบหมายจากครูผู้ใหญ่ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้มีครูครอบโจนละครน้อย เท่าที่ปรากฏนับตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ จนถึงปัจจุบันปรากฏว่ามีครูครอบโจนละครของทางราชการเพียง ๕ ท่านเท่านั้น ท่านแรกคือครูเกษพระราม โจนข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๓ ท่านที่สอง พระยานัฏกานูรักษ์ ท่านที่สาม พระยาสุนทรเทพระบำ ท่านที่สี่ หลวงวิลาศวงาม ท่านที่ห้า ครูอาคม สายาคม

นอกจากนี้ ท่านยังมีหน้าที่พิเศษอีกคือ เป็นภาคีสมาชิกราชบัณฑิตยสถาน และเป็นประธานในการประชุมราชบัณฑิตยสถานครั้งแรก ซึ่งท่านเป็นที่เคารพนับถือจากสมาชิกโดยทั่วไป นับได้ว่าท่านได้สร้างผลงานที่เป็นประโยชน์ในวงการนาฏศิลป์เป็นอันมาก เรื่องของวิชาการนาฏศิลป์นับเป็นเรื่องยุ่งยากสลับซับซ้อน แต่ด้วยภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถของท่านจึงได้ปรากฏผลงานอันเป็นประจักษ์พยานแก่คนทั่วไป

พระยานัฏกานูรักษ์ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจพิการ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๘ ที่บ้านตรอกสาเก รวมอายุได้ ๗๐ ปี มรณกรรมของท่านนับเป็นการสูญเสียศิลปินคนสำคัญผู้อุทิศเวลาและเสียสละเพื่อวงการนาฏศิลป์อย่างเต็มที่ เพื่อผดุงรักษาไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมของชาติไทย การที่ท่านได้รับพระราชทานเหรียญคุณวุฒิมาลาเข็มศิลปวิทยา ซึ่งเป็นเหรียญที่มอบให้แก่ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ ย่อมเป็นประจักษ์พยานอย่างดีต่อเกียรติประวัติและผลงาน

๑๒๒

ที่ท่านควรจะได้รับการยกย่องและจารึกไว้ชั่วกาลนาน เมื่อวันนี้ได้เวียนมาบรรจบอีกครั้ง
หนึ่ง จึงควรที่เราจะได้น้อมรำลึกถึงคุณงามความดีที่ท่านได้สร้างไว้ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม
แก่คนรุ่นหลังสืบต่อไป

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๔

หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงพะอบ โปษะกฤษณะ เรียบเรียง

“ชาติไทยอยู่ได้ด้วยความเป็นไทย”

“เพลงไทยคือสัญลักษณ์ของชาติไทย เพลงไทยนี้แหละคือสิ่งอันมีอำนาจที่สร้างใจไทยให้เป็นไทย”

“อำนาจของเพลงไทยที่ทำให้ไทยให้เป็นไทย คือพลาณภาพอันหนึ่งของจิตที่เป็นไทย ชาติไทยจะสิ้นสุดถ้าไร้เสียซึ่งจิตอันเป็นไทยนี้”

“เพลงไทยคือเนื้อแท้หนึ่งของวัฒนธรรมไทย เพราะฉะนั้นผู้ที่สนใจกับวัฒนธรรมไทย จึงควรส่งเสริมเพลงไทย”

ข้อความเหล่านี้คัดมาจากผู้เขียนไว้อาศัยท่านหนึ่งในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เมื่อปี ๒๔๕๗ ซึ่งเป็นความจริงที่ไม่ตายแต่ไม่ค่อยจะมีใครให้ความสำคัญนักในยุคหลังนี้ ขณะที่อารยธรรมตะวันตกได้หลังไหลเข้ามาไม่รู้สิ้น ทั้งนี้ก็เพราะอนุชนชั้นหลังส่วนมากขาดความรู้เบื้องต้นหรือภูมิหลังที่จะเข้าใจ และเกิดความรัก ความหวงแหนสิ่งซึ่งเป็นอัจฉริยะของบรรพบุรุษ

หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นผู้ที่อุทิศชีวิตของท่านตั้งแต่วัยเยาว์ถวายเท่าจนสิ้นอายุขัยเพื่อการดนตรีไทย นับตั้งแต่สืบทอดวิชาดนตรีไทยจากบรรพบุรุษ กิดประดิษฐ์ทำนองเพลงและปรับวงดนตรีไทยให้ดีขึ้น ทำให้วงการดนตรีไทยกว้างขวางยิ่งขึ้นและยังหาวิธีสอนหรือวิธีถ่ายทอดวิชาดนตรีไทย ซึ่งสืบทอดกันมาด้วยความจำ ให้ผู้เรียนได้เรียนสะดวกขึ้น หลวงประดิษฐไพเราะ เป็นครูดนตรีที่มีศิษย์มากมายทั้งคนไทยและคนต่างชาติ มาตั้งแต่ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ แม้ในสมัยหลังนี้ยังมีศิษย์ชาวอเมริกัน นำประวัติของท่านไปเผยแพร่ในสหรัฐอเมริกาโดยตีพิมพ์ในหนังสือของแผนกดนตรีมหาวิทยาลัยแห่งแคลิฟอร์เนีย ลอสแอนเจลิส เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ นับว่าหลวงประดิษฐไพเราะเป็นผู้ที่ทำให้ดนตรีไทยเป็นที่รู้จักไปในนานาประเทศ วันนั้นเมื่อ ๒๗ ปีมาแล้ว^(๑) ประเทศไทยได้สูญเสียคนสำคัญของชาติคนหนึ่งในด้านดุริยางคศิลป์ จึงควรจะได้นำประวัติสังเขปของท่านมาเล่าสู่กันฟัง

หลวงประดิษฐไพเราะ นามเดิม ศร ศิลปบรรเลง และเป็นที่ยู้งักกันในวงการดนตรีในนาม “ครูจางวางศร” เป็นบุตรคนสุดท้องของครูสิน ศิลปบรรเลง ครูปี่พาทย์ผู้มีชื่อเสียงของจังหวัดสมุทรสงคราม และเป็นศิษย์เอกหนึ่งในสองคนของพระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) เมื่อยังอยู่ใน

(๑) บทความนี้ผู้เรียบเรียง เรียบเรียงออกอากาศเมื่อ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๔

วัยเยาว์มีชื่อเสียงในการตีระนาดเอก ได้เคยแสดงฝีมือในงานของเจ้านายหลายครั้งและเคยได้รับรางวัลจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

เมื่ออายุได้ ๑๕ ปี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จไปบัญชาการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประพาสเขมร จังหวัดราชบุรี ได้ทรงทราบว่าหลวงประดิษฐไพเราะหรือนายศรมีความสามารถในการดนตรีก็ขอตัวและเมื่อได้ทรงฟังการบรรเลงเพลงแล้วก็ทรงขอตัวจากบิดามาและโปรดชุบเลี้ยงให้อยู่ในวังบูรพาภิรมย์ และทรงแต่งตั้งเป็นจางวางมหาดเล็กในพระองค์ และทรงพระกรุณาให้อุปสมบท ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ๑ พรรษา มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นอุปัชฌาย์ สอบได้หลักสูตรนักธรรมเอกของสนามวัด ต่อมาโปรดให้แต่งงานกับ น.ส.โชติหุราพันธ์ ธิดาพระประมวณประมาณพล

จางวางศรได้ปฏิบัติหน้าที่สนองพระกรุณาด้วยความจงรักภักดีอย่างสุดความสามารถ ได้ปรับปรุงเพลงไทยเดิมต่าง ๆ เช่น เพลง ๒ ชั้น ปรับปรุงเป็นเพลงเถาหลายสิบเพลง จางวางศรมีความเห็นว่าเพลงไทยจะมีวิวัฒนาการได้นั้น ต้องมีการประดิษฐ์เพลงให้มีเพิ่มขึ้นโดยรักษาหลักเดิมและใช้ศิลปะในการประดิษฐ์ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ตลอดชีวิตของท่านจึงมีการประดิษฐ์เพลงใหม่ ๆ ขึ้นอีกมากมาย

นอกจากการคิดประดิษฐ์เพลงใหม่แล้ว ท่านยังถือว่าการศึกษาเพิ่มเติมจากครูผู้เชี่ยวชาญนั้นเป็นของสำคัญ ประกอบกับท่านมีเจ้านายเป็นผู้อุปถัมภ์คือสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์หรือเป็นที่รู้จักกันว่า “สมเด็จพระวังบูรพา” ทรงโปรดให้เรียนดนตรีเพิ่มเติมจาก ครูเปเลก ประสานศัพท์ ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาประสานดุริยศัพท์ และได้เรียนเพลงมอญจากครูสุ่มเจริญดนตรี ได้สร้างเครื่องดนตรีปี่พาทย์มอญ และได้แต่งเพลงมอญไว้หลายเพลง เช่น กรงทองสองกุมาร เดินจ้อด ตะละแม่ศรี เป็นต้น เนื่องจากเพลงมอญมีทำนองซ้ำชวนเศร้า ท่านจึงเป็นผู้นำปี่พาทย์มอญมาบรรเลงในงานศพเป็นคนแรก ต่อมาผู้ทำตามอย่างกันทั่วไป

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ซึ่งขณะนั้นทรงเป็นอุปราชภาคใต้ ได้โปรดให้จางวางศร ปรับปรุงดนตรีไทยรับเสด็จ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเสียบมณฑลนครศรีธรรมราช จางวางศรได้นำเพลงเขมรเขาเขี้ยว ๒ ชั้น มาประดิษฐ์เป็น ๓ ชั้น ให้ชื่อว่า “เขมรเสียบพระนคร” เพื่อให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ในครั้งนั้น เพลงนี้เป็นเพลง “ทางกรอ” เพลงแรกและก็นับได้ว่าท่านเป็นผู้แต่งเพลงทางกรอ คนแรก เพลงนี้มีสำเนียงหวานไพเราะมาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงฟังแล้วทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเหรียญราชรุจิทอง รัชกาลที่ ๕ และราชรุจิทองรัชกาลที่ ๖ ของพระองค์ท่านเอง

ในพิธีเปิดประตุน้ำท่าหลวงในรัชกาลที่ ๖ มีการแสดงละครของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ งามวงศ์ได้เป็นนายวงปีพาทย์ ได้คิดประดิษฐ์ทำนองร้องและรับเพลง ต่าง ๆ ประกอบการแสดงละคร เช่น พากย์ไอ้ ไอ้โลม ไอ้ชาติรี เป็นต้น และได้บรรเลงระนาดเอกในงานที่เป็นที่พอพระราชหฤทัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชมเชยยกย่องความสามารถในศิลปะดนตรี ต่อมาได้ทรงฟังเพลงที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ในงานคล้ายวันเกิดของเจ้าพระยารามราฆพ ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ต่อมาจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็น “หลวงประดิษฐไพเราะ”

หลวงประดิษฐไพเราะ ได้เคยตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เสด็จประพาสชวา ประเทศอินโดนีเซีย มีขลุ่ยเอาไปเพียงเลาเดียว ได้บรรเลงเพลงไทยให้เจ้าผู้ครองนครฟังเป็นที่พอพระทัยในความไพเราะและศิลปะของเพลงไทยเป็นอย่างยิ่ง ในโอกาสนี้หลวงประดิษฐไพเราะเป็นคนแรกที่ได้นำอังกะลุงของชวาเข้ามาในประเทศไทย และได้จำเพลงชวามาด้วยหลายเพลง ต่อมาได้แต่งเพลงเลียนสำเนียงชวา เช่น โหมโรงชวา กะหรัดรายา สมารัง มูเซ็นซ็อก เป็นต้น

หลวงประดิษฐไพเราะเป็นที่โปรดปรานของเจ้านายหลายพระองค์ อาจจะเป็นเพราะสภาพของศิลปวิทยาจะเจริญได้ก็มักจะต้องมีผู้มีบุญญาสนาอุปถัมภ์ แม้นในต่างประเทศก็เช่นกัน ยิ่งมีการประกวดประชันกันก็ยิ่งเจริญ เจ้านายไทยทรงพอพระทัยศิลปวิทยาอันเป็นวัฒนธรรมประจำชาติโดยแท้จริง ทั้ง ๆ ที่สมัยนั้นแต่ละพระองค์ทรงได้รับการศึกษา จากต่างประเทศชั้นสูง และเชี่ยวชาญในวิชาการด้านต่าง ๆ แต่มิได้ ทรงทอดทิ้งวัฒนธรรมไทย ได้ศึกษา เข้าพระทัย และส่งเสริม โดยเฉพาะดนตรีไทยก็ถือแบบที่มีจังหวะและลีลาที่สมัยนี้เรียกว่าไทยแท้หรือไทยเดิม บางพระองค์แม้ไม่ทรงเจนจัด แต่ก็ “ดูเป็น” และ “ฟังเป็น”

ครั้งหนึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตหรือที่ชาวบ้านมักจะกล่าวถึงพระองค์ท่านว่าทูลกระหม่อม บริพัตร หรือทูลกระหม่อมวังบางขุนพรหม ผู้ทรงเป็นจอมทัพไทย แต่สนพระทัยและทรงเชี่ยวชาญในการดนตรีไทย ได้มีพระดำรัสสั่งให้หลวงประดิษฐไพเราะทำเพลงพม่าห้าท่อน ๓ ชั้น ให้เป็น ๖ ชั้น ทาง ๖ ชั้นนี้จึงเป็นพระดำริของพระองค์ท่านหลวงประดิษฐไพเราะได้ประดิษฐ์เพลงพม่าห้าท่อน ๖ ชั้น และได้บรรเลงเป็นครั้งแรกในงานทำบุญฉลองพระชนมายุสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตที่วังบางขุนพรหม

นอกจากนั้นยังมีเจ้านายพระองค์อื่น อาทิ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ พระเจ้าน้องยาเธอ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าฟ้าอัยยรักษ์เดชาวุธ ทรงส่งคนมาให้ปรับวงดนตรีและให้ทำเพลงลาวคำเนินทรายทางเปลี่ยน สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาวัชร โปรดให้แต่งเพลง “ดับภูมिरิน” ได้เลียนแบบ “ดับแม่ศรี” ของเก่า

เมื่อหลวงประดิษฐไพเราะอายุประมาณ ๓๖ ได้เคยคิดเครื่องหมายแทนเสียงในการสอนดนตรีไทย โดยใช้ตัวเลขเป็นตัวโน้ตแทนเสียง เริ่มแต่เลข ๑ ถึงเลข ๙ เทียบให้เหมาะกับสายเปล่าแต่ตัวเลขนี้ใช้ได้เฉพาะซอด้วง และซออู้ เท่านั้น สำหรับจะเข้ต้องใช้ตัวเลข ๑-๑๑ การใช้ตัวเลขแบบนี้ทำให้สะดวกในการเรียนมากขึ้นแต่ไม่ได้แพร่หลายเพราะใช้สอนเฉพาะบุตรหลานและลูกศิษย์ใกล้ชิดเท่านั้น แบบโน้ตเพลงนี้ ศิษย์ของหลวงประดิษฐไพเราะคนหนึ่งคือ ดร.เดวิด มอร์ดัน ผู้มาศึกษาดนตรีไทย เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๒ และเป็นศิษย์อยู่ประมาณ ๒ ปี ได้นำไปตีพิมพ์ในหนังสือ Selected Reports in Ethnomusicology Vol. II ของแผนกดนตรี มหาวิทยาลัย U.C.L.A. ปี ๒๕๑๘

ในสมัยปลายรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เข้าไปบรรเลงปีพาทย์ร่วมกับการแสดงโขนบรรดาศักดิ์ ต่อมาได้รับพระราชทานยศเป็นหุ้มแพร

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ได้เข้ารับราชการในกรมปีพาทย์และโขนหลวง สังกัดสำนักพระราชวัง ได้ถวายวิชาดนตรีไทย แด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี ได้กราบบังคมทูลแนะนำวิธีแต่งเพลงไทยตามหลักดุริยางค์ไทย จนทรงพระราชนิพนธ์เพลงได้ เพลงที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นที่ไพเราะยิ่ง ๓ เพลง คือ

๑. ราตรีประดับดาว มาจากเพลงมอญคู่ดาว
๒. เขมรละออองค์ มาจากเพลงเขมรเอวบาง
๓. กลิ่นกระทบบฝั่ง มาจากกลิ่นกระทบบฝั่ง

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานเหรียญคุณวุฒิมาลา และเข็มศิลปวิทยา ให้หลวงประดิษฐไพเราะ ซึ่งเป็นผู้เดียวที่ได้รับพระราชทานในรัชกาลนี้ พระองค์ได้มีพระราชดำรัสกับผู้ใกล้ชิดคนหนึ่งว่าที่พระราชทานเข็มศิลปวิทยาและเหรียญคุณวุฒิมาลาแก่หลวงประดิษฐไพเราะก็เพราะทรงเห็นว่าเป็นผู้มีความสามารถยอดเยี่ยมในทางดนตรี ทั้งการบรรเลงและการแต่งเพลง ได้ทรงทดลองให้บรรเลงด้วยเครื่องดนตรีหลายชนิด แม้ไม่เคยเห็นเครื่องดนตรีนั้นมาก่อนเลยก็สามารถบรรเลงได้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสอินโดจีน และประเทศเขมร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงประดิษฐไพเราะตามเสด็จไปแสดงดนตรีไทยที่นครวัด และพนมเปญ พระเจ้ามณเฑียรย์กษัตริย์เขมรทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอันมากถึงกับทรงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตขอตัวหลวงประดิษฐไพเราะไว้ช่วยสอนเพลงไทยให้แก่ครูดนตรีในราชสำนักเขมร หลวงประดิษฐไพเราะได้ถือโอกาสนี้ศึกษาเพลงเขมร และได้นำมาประดิษฐ์เป็นเพลงเถา คือ นกเขาชะเม็ร์ และได้ทำนองเพลงไทยเดิม คือเขมรแดง เขมรขาว เขมรใหญ่ ให้มีสำเนียงเลียนเสียงเขมรมากยิ่งขึ้น เขมรแดงเป็นชะเม็ร์กะฮ่อม เขมรขาวเป็นชะเม็ร์ซ้อ และเขมรใหญ่เป็นชะเม็ร์

ทม โดยเฉพาะเพลงนกเขาชะแมร์นี้ ศาสตราจารย์เดวิด มอร์ดัน ได้นำไปวิเคราะห์ตามหลักดนตรี และได้ตีพิมพ์ไว้ในหนังสือ Traditional Music of Thailand ของ Institute of Musicology มหาวิทยาลัย U.C.L.A. และมีแผ่นเสียงเพลงนี้ประกอบด้วย

ต่อมาในปี ๒๕๑๒ ได้ดำรงตำแหน่งปลัดกรมปีพาทย์และโขนหลวงเมื่อกรมปีพาทย์และโขนหลวงโอนมาอยู่กรมศิลปากร หลวงประดิษฐไพเราะได้มารับตำแหน่งหัวหน้าแผนกดุริยางค์ไทย ได้ช่วยให้ราชการด้านนี้เจริญขึ้นเป็นอันมาก ได้เคยเป็นหัวหน้าฝ่ายบอกทำนองเพลง บันทึกลงเพลงไทยลงเป็นโน้ตสากล ซึ่งได้เริ่มขึ้นโดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เป็นกรรมการตรวจตราเพลงที่บันทึก นำความรู้ที่ออกสู่วงการนี้เป็นอันมาก

หลังจากเกษียณอายุทางราชการแล้ว หลวงประดิษฐไพเราะ ก็ยังช่วยราชการทุกครั้งที่มีการขอร้อง โดยเฉพาะงานไหว้ครูของโรงเรียนนาฏศิลป์ หลวงประดิษฐไพเราะก็ได้มาเป็นประธานทุกปีมิได้ขาดเพราะหลวงประดิษฐไพเราะได้รับการยกย่องจากทางราชการว่า ในการประกอบพิธีเช่นนี้ ท่านเป็นผู้รอบรู้และเป็นผู้ที่สันทัดในการอ่านคำโองการถวายครุตามแบบแผนโบราณ ไม่ว่าจะมีการประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีที่ไหน หลวงประดิษฐไพเราะมักจะได้รับเชิญเป็นผู้ช่วยร้องการถวายครุเสมอตลอดมาจนสิ้นอายุ

หลวงประดิษฐไพเราะได้ใช้ชีวิตของท่านอยู่กับการดนตรีโดยแท้ ดังได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนั้นท่านยังรักที่จะถ่ายทอดความรู้ของท่านโดยมิได้คิดมูลค่าตอบแทนแต่อย่างใด ท่านจึงมีศิษยานุศิษย์มากที่สุดคนหนึ่งในประเทศไทย ทั้งในโรงเรียนต่าง ๆ และทั้งที่บ้านศิลปบรรเลงที่มีศิษย์เก่าไป ใหม่มาเสมอมิได้ขาด ราวกับเป็นสถาบันดุริยางค์ศิลป์แห่งหนึ่ง ท่านจึงเป็น “ครูดนตรี” ที่สำคัญคนหนึ่งของชาติไทย ผู้สร้างผลงานอันหาค่ามิได้ ไว้เพื่อให้ได้สืบทอดความเป็นไทยไว้ด้วยลีลาที่ทำให้คนต่างชาติรู้จักความเป็นไทย และคนไทยได้สำนึกถึงความเป็นไทย

หลวงประดิษฐไพเราะได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๑ นับว่าประเทศไทยได้สูญเสียผู้ที่ได้สร้างคุณประโยชน์ในทางดุริยางค์ศิลป์ ในวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๒๔ นี้ จะเป็นวันครบรอบ ๑๐๐ ปี วันเกิดของหลวงประดิษฐไพเราะ ในวาระอันสำคัญนี้ทายาทและศิษยานุศิษย์จะได้นำบูชาคุณโดยการสืบทอดผลงานอันสำคัญของท่านเพื่ออนุรักษ์ไว้เป็นสมบัติของชาติไทยต่อไป

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๒๔

พระพรหมพิจิตร

นางนันทนา ตันติเวสส เรียบเรียง

วันที่ ๒๗ กันยายน เป็นวันคล้ายวันเกิดของพระพรหมพิจิตร ซึ่งได้เวียนมาบรรจบครบรอบปีที่ ๘๑ พระพรหมพิจิตรอาจไม่ใช่ชื่อที่รู้จักกันโดยทั่วไป แต่ในแวดวงศิลปการช่างไทยแล้วชื่อของท่านเป็นที่รู้จักกันดีในฐานะช่างผู้มีฝีมือทางสถาปัตยกรรมไทยและประณีตศิลป์ ท่านได้สร้างสรรค์งานทางสถาปัตยกรรมชิ้นสำคัญ ๆ อันแสดงถึงความงดงามวิจิตรของศิลปกรรมไทยมอบไว้เป็นมรดกอันล้ำค่าทางวัฒนธรรมให้แก่คนรุ่นหลังได้ภาคภูมิใจ

พระพรหมพิจิตร มีชื่อเดิมว่า อุ่ ลาภานนท์ เกิดเมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ.๒๔๓๓ เป็นคนกรุงเทพฯ เรียนหนังสือที่โรงเรียนมหาพฤฒาราม ใน พ.ศ.๒๔๔๒ ได้เข้าศึกษาเป็นนักเรียนช่างเขียนแบบที่กรมโยธาธิการ กระทรวงโยธาธิการ เมื่ออายุ ๑๘ ปีได้เริ่มเข้ารับราชการเป็นช่างเขียนแบบอยู่ที่กรมโยธาธิการ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศิลปากรขึ้นอีกกรมหนึ่ง ท่านจึงเข้ารับราชการอยู่ในกรมศิลปากร แต่ครั้งกรมศิลปากรถูกยุบ ท่านจึงย้ายไปรับราชการอยู่ที่กรมโรงงาน กระทรวงวัง อยู่ระยะหนึ่ง จึงโอนไปรับราชการในแผนกศิลปากรสถาน ราชบัณฑิตยสภา ในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.๒๔๗๕ ราชบัณฑิตยสภาถูกยุบและโอนกิจการมาตั้งเป็นกรมศิลปากรขึ้นใหม่ ท่านจึงได้กลับมารับราชการที่กรมศิลปากรอีกครั้งจนเกษียณอายุ

ในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนบรรจงเลขา หลวงสมิทธิเลขา และพระพรหมพิจิตร ตามลำดับ

ในชีวิตการรับราชการของท่าน ท่านได้ดำรงตำแหน่งทางฝ่ายช่างมาโดยตลอด คือเคยดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองประณีตศิลปกรรม และหัวหน้ากองหัตถศิลป์ ตำแหน่งสุดท้ายก่อนเกษียณอายุคือ สถาปนิกกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร และแม้ท่านจะเกษียณอายุไปแล้วใน พ.ศ.๒๔๘๓ ท่านก็ยังคงทำงานเป็นผู้เชี่ยวชาญและที่ปรึกษาทางสถาปัตยกรรมไทยอยู่ในกรมศิลปากรตลอดมาจนสิ้นอายุขัย และเมื่อแรกตั้งคณะสถาปัตยกรรมไทยขึ้นในมหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๘ ท่านได้รับตำแหน่งเป็นคณบดีคนแรกของคณะนี้ นอกจากนี้ท่านยังเป็นอาจารย์พิเศษในวิชาสถาปัตยกรรมไทยที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้วย

พระพรหมพิจิตรเป็นช่างผู้มีชื่อเสียงทางด้านสถาปัตยกรรมไทย แต่อันที่จริงแล้วท่านเริ่มต้นจากการเป็นช่างเขียนแบบ โดยเป็นศิษย์ของพระยาจินดารังสรรค์ (พลับ) ความรู้ทางด้านสถาปัตย-

กรรมไทยนั้น ท่านได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็น “บรมครู” ของสถาปัตยกรรมไทย พระพรหมพิจิตรได้เคยเขียนถึง “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ดังนี้

“สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ได้เสด็จเยี่ยมกรมศิลปากรเป็นครั้งแรก ได้ทรงทอดพระเนตรเฉพาะห้องช่างทิวแล้ว ได้ถามข้าพเจ้าว่า ชื่ออะไร และรับสั่งว่าเลิกงานวันนี้ให้ไปเฝ้าท่านที่วังท่าพระ เมื่อข้าพเจ้าไปเฝ้าตามพระประสงค์ ได้ประทานรูปพระฉายาลักษณ์ลงพระนามนริศให้ขุนบรรจงเลขาซึ่งเป็นนามของข้าพเจ้า เป็นพระรูปขนาดโปสการ์ดใส่กรอบกระจกตั้ง กับ ได้ทรงถามบางอย่างตามสมควร จึงได้กราบทูลลากลับด้วยความดีใจ วันรุ่งขึ้นจึงได้หาดอกไม้รูปเทียนไปถวายตัว ครั้งต่อ ๆ มาก็ได้เฝ้าโดยรับสั่งหา และบางครั้งก็เสด็จไปหาที่บ้าน เมื่อครั้งอยู่บ้านตึกดิน ตรอกกรมศิลปากร ถนนดินสอ”

พระพรหมพิจิตรได้มีโอกาสทำงานใกล้ชิดกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จนเป็นที่ไว้วางพระทัย ได้รับมอบหมายให้ช่วยงานต่าง ๆ ของพระองค์ท่าน อาทิเช่น งานออกแบบพระเมรุแบบต่าง ๆ พระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เครื่องยอดและหน้าบันพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท โดยทรงให้พระพรหมพิจิตรช่วยในการลอกแบบ ขยายแบบ ตลอดจนตรวจการก่อสร้างและรายงานให้ทรงทราบทุกระยะ

พระพรหมพิจิตรเป็นศิษย์มีครู แต่ท่านก็มีใช้ศิษย์ที่ลอกเลียนแบบของครูจนขาดความคิดของตนเอง เกี่ยวกับเรื่องนี้ นายชนิด อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ได้เขียนเล่าไว้ในหนังสือแจกงานพระราชทานเพลิงศพ พระพรหมพิจิตร ว่า

“เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ๗พรรษา ม.ล.ปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการปรารถนาจะพิมพ์หนังสือ “พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี” แจกเป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงเสงี่ยม พระเสด็จสุเรนทราธิบดี ท.จ. มารดาของ ๗พรรษา ได้ขอให้ข้าพเจ้าช่วยวางแผนในการพิมพ์หนังสือช่วยเขียนตราประจำตัวของท่านเจ้าพระยาพระเสด็จฯ พิมพ์ลงเป็นปกหนังสือเล่มนั้น และส่งตราตัวอย่างมาให้ด้วย รูปตรานั้นเป็นเทวคายนถือพานเชิญพระมาลา ซึ่งท่านผู้อ่านหนังสือแบบเรียนของกระทรวงธรรมการแต่ก่อนคงเคยเห็นกันมาแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอให้คุณพระพรหมพิจิตรช่วยเขียนให้ คุณพระเขียนเป็นเทวคายนหน้าอัด ฝ่ามือขวาซ้อนเชิงพานเอี้ยวมาทางไหล่ขวา และมือซ้ายแตะที่ข้างพาน เมื่อนำร่างมาให้ดู ข้าพเจ้าเห็นไม่เหมือนตัวอย่างของเดิม เพราะของเดิมนั้นทั้งมือขวาและซ้ายซ้อนเชิงพานทั้งสองมือ แต่ไม่กล้าติ จึงมอบให้ช่างอื่นอีก ๒ ท่านลองเขียนใหม่ โดยไม่ปล่อยให้ให้คุณพระทราบ แต่คุณวดลายของช่าง ๒ ท่านนั้นแล้ว ผู้ของคุณพระพรหมพิจิตรไม่ได้ ซึ่งช่างทั้งสองท่านก็รับว่าผู้ของคุณพระไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงต้องย้อนกลับไปเจรจาขอร้องให้คุณพระช่วยแก้ของท่านให้ใหม่ ขอให้เขียนมือเทวคายนซ้อนเชิงพานทั้งสองมือเหมือนของ

เดิม คุณพระไม่ยอม ท่านอธิบายให้ฟังว่า เขิงพานก็เล็ก ๆ การที่เอามือทั้งสอง ไปซ้อนเขิงพานนั้นคุณเป็นการแก่งัดทำหรือเขิงพานไม่เป็น ทั้งดูไม่สุภาพและไม่งาม ท่านจึงเขียนเป็นมือหนึ่งซ้อนเขิงพานและอีกมือ “เอางาน” และไว้ที่ข้างพาน ข้าพเจ้าจึงขอให้คุณพระเขียนจนเสร็จและนำไปเสนอท่านรัฐมนตรี พร้อมทั้งกราบเรียนความหมายตามที่คุณพระได้โปรดอธิบายให้ทราบ ท่านรัฐมนตรีก็พอใจและสั่งให้ทำบล็อกตีสองหน้าปกหนังสือดังกล่าวต่อมา”

ผลงานทางด้านสถาปัตยกรรมชิ้นสำคัญ ๆ ของพระพรหมพิจิตรได้แก่ การสร้างพระเมรุพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระเมรุพระศพ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ที่ท้องสนามหลวง ซึ่งท่านเป็นผู้ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างตกแต่งโดยตรง ส่วนผลงานที่ท่านได้สร้างสรรค์ไว้เป็นมรดกแก่คนรุ่นหลังได้แก่ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หมู่อาคารทั้งหมดในวัดพระศรีมหาธาตุ ตำบลบางเขน ประตูละโวตีโสภิตา ทางเข้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และศาลหลักเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น นอกจากนี้ท่านยังได้เขียนหนังสือชื่อ “พุทธศิลป์ สถาปัตยกรรม” โดยใช้นามปากกาว่า พ. พรหมพิจิตร เพื่อเผยแพร่สถาปัตยกรรมไทย และลวดลายสำหรับใช้ในการตกแต่งประดับประดา แก่ผู้ที่สนใจ เพื่อมิให้เหมือนกับคนโบราณที่พาเอาวิชาตายตามตัวไปด้วย

พระพรหมพิจิตรเป็นช่างที่อุทิศตนให้กับผลงานอย่างแท้จริง ความรู้แตกฉานในทางสถาปัตยกรรมไทยของท่านนั้น เป็นผลมาจากความรักและเอาใจใส่ในงานที่ทำ เรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติงาน หมั่นฝึกฝนจนเกิดความรู้ความชำนาญในงานที่ทำ เพื่อให้เข้าใจหลักในการปฏิบัติงานของท่าน ซึ่งท่านผู้ฟังอาจจะใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานด้านอื่น ๆ จึงใคร่ขอยกบทความบางตอนในปาฐกถาเรื่อง “ชีวิตการช่างฝ่ายประณีตศิลปกรรมไทย” ซึ่งพระพรหมพิจิตรได้กล่าวไว้ว่า

“ผลความรู้ที่หวังสืบไป ควรจะพิสูจน์ไว้เป็นเครื่องวัด ให้เรามีความสามารถก้าวไปตามขั้น จนถึงจุดหมายปลายทาง และไม่ควรรึกว่าเราพอแล้ว วิชาใดที่เราสะสมได้ ต้องจัดไว้เป็นทุนทรัพย์ แล้วหมั่นหากำไรให้งอกงาม ไม่ว่าวิธีใด ก็คือหากความรู้ให้เกิดผลชำนาญชาญฉลาดแล้วและมีความรอบคอบให้สมเป็นวิทยากร ไม่ว่ากิจการใดแม้ได้ทำหรือผ่านมาแล้วก็ดี เมื่อมาเริ่มจัดทำใหม่ อีก ย่อมจะต้องแก้ไขดัดแปลงให้เจริญงอกงามไม่ซ้ารอย และปฏิบัติให้อยู่ในวิถีทางที่เหมาะสมแก่สภาพและเหตุการณ์ ประเทศที่เจริญก็ตั้งอาศัยผลดังนี้.....”

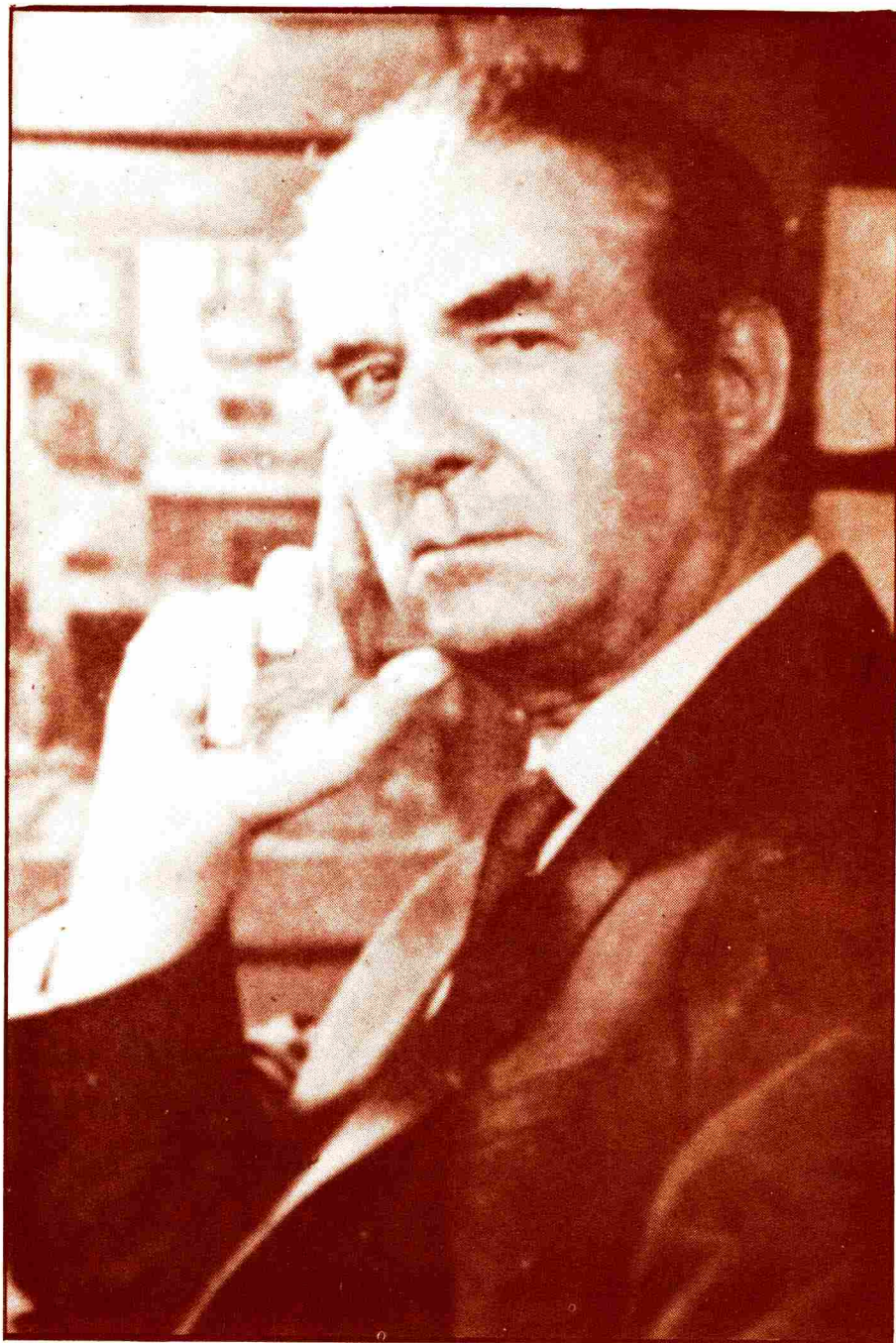
พระพรหมพิจิตรถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจพิการ เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘ รวมสิริ
อายุได้ ๗๕ ปี มรณกรรมของท่านนับเป็นการสูญเสียช่างฝีมือไทยที่ยอดเยี่ยมและมีความคิดดีไปอีก
คนหนึ่ง เมื่อวันที่สำคัญที่เกี่ยวกับตัวท่านได้เวียนมาบรรจบครบปีที่ ๕๑ ในวันนี้ จึงนำที่เราผู้หวังจะ
จรรโลงสถาปัตยกรรมไทยให้ยั่งยืนสืบไป จะได้น้อมรำลึกถึงคุณความดีของท่านที่ท่านได้สร้างสรรค์
งานด้านสถาปัตยกรรมไทยไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมแก่คนรุ่นหลัง

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๒๔

หน้าวาง

ศาสตราจารย์ คิลป์ พิระศรี

ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๐๔ ศิลปินชั้นยอดเยี่ยมของไทยท่านหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในวงการการศึกษาเรื่องศิลปะของไทยในยุคกรุงรัตนโกสินทร์มาเสนอท่านผู้ฟัง เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๕ ท่านได้ถึงแก่นิจกรรรม อันเป็นการจากไปอย่างไม่มีวันกลับ ในวงการศึกษาศิลปะของไทย แม้จะรู้แน่แท้ใจว่า การเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องความจริง แต่ก็ไม่วายรันทศสลดใจในการสูญเสียท่านไป เหลือไว้แต่ผลงานในทางสร้างสรรค์และทรงความเป็นอัจฉริยะตลอดจนข้อคิดเห็นในวงการศิลปะเป็นแนวทางให้ได้ศึกษากันต่อไป

ศิลปินท่านนี้ก็คือ ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี ซึ่งจะขอนำเอาประวัติและผลงานที่สำคัญมาเสนอท่านเป็นอนุสรณ์ถึงวันสำคัญในวันนี้

ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี นามเดิม นายคอร์ราโด เฟโรจี (Corrado Feroci) เกิดที่ตำบลซานตา ยีโอวานี เมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๔๓๕ บิดาชื่อนาร์ทูดุโด้ มารดาชื่อนันตินา มีอาชีพค้าขาย

เมืองฟลอเรนซ์ เป็นเมืองศูนย์กลางที่สำคัญของศิลปะวัฒนธรรม และเป็นที่เกิดของศิลปินคนสำคัญหลายคน คนที่สำคัญที่สุด คือ ไมเคิลแองเจโล (หรือเรียกแบบอิตาเลียนว่า มิเกลานเยโล) ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า ชื่อเสียงของศิลปินคนสำคัญและสิ่งแวดล้อมทางศิลปะและวัฒนธรรมของเมืองนี้จะมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตในยุคแรก ๆ ของศาสตราจารย์ เฟโรจี

เมื่อท่านสำเร็จการศึกษาระดับประถมและมัธยม เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๐ ท่านจึงเข้าศึกษาต่อที่สถาบันศึกษาศิลปะชั้นสูง ของฟลอเรนซ์ (The Academy of Fine Arts of Florence) ท่านศึกษาศิลปะและทฤษฎีศิลปะทั่วไป และเลือกวิชาเอกประติมากรรม สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร ๗ ปี เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๗ หลังจากสำเร็จการศึกษา ได้สมัครสอบแข่งขันเป็นศาสตราจารย์ประจำในสถาบันศึกษาดังเดิม เมื่อ พ.ศ.๒๔๖๕ ด้วยเหตุที่ท่านเป็นศิลปินมีความรู้ความสามารถสูง มีบุคลิกภาพดี และมีมนุษยสัมพันธ์ดี ท่านจึงได้รับเลือกเป็นศาสตราจารย์ จากจำนวนผู้เข้าสอบแข่งขันมากมาย

ตำแหน่งศาสตราจารย์ในสถาบันศึกษาศิลปะ ประจำเมือง เป็นเกียรติอย่างสูงของศิลปิน ท่านได้รับเลือกเป็นศาสตราจารย์ในขณะที่มีอายุเพียง ๒๒ ปี เท่านั้น

ศิลปินชาวยุโรปในสมัยก่อนมีความเด็ดเดี่ยวในอันที่แสวงหาความบันดาลใจและสิ่งเร้าใจ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานโดยไม่ยึดถือเชื้อชาติและสถานที่ มักจะผจญภัยไปค้นหาสังขรณ์ตามที่ตนใฝ่ฝัน ดังเช่น โกลแกง ศิลปินชาวฝรั่งเศส เมื่ออารยธรรมชาวเมืองหนีไปใช้ชีวิตอยู่ในเกาะตาดิติดี เป็นต้น ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี ก็เช่นเดียวกัน ท่านก็เป็นผู้หนึ่งที่พร้อมจะเสี่ยงผจญภัยสละความสำเร็จที่มีอยู่อย่างบริบูรณ์แล้ว ไปสร้างอนาคตใหม่ในที่ซึ่งไม่เคยเห็นมาก่อน โดยตัดสินใจออกจากประเทศอิตาลี สมัครเข้ารับราชการในรัฐบาลสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เดินทางมาประเทศไทยเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๖ รับราชการในตำแหน่งช่างปั้น สังกัดกรมศิลปากร ราชบัณฑิตยสภา เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๔๖๖ ในระยะแรกท่านแสดงความสามารถงานศิลป์ให้ปรากฏ จนเป็นที่ยอมรับฝีมือในวงการศิลปะของไทยอย่างเต็มภาคภูมิ คือปั้นภาพเหมือนพระรูปของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งปั้นได้เหมือนมาก

การปฏิรูปแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้รับเอาวิชาการสมัยใหม่แบบตะวันตกเข้ามาหลายด้าน รวมทั้งเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา และศิลปะ โดยเฉพาะศิลปะ ได้มีการนำศิลปะและศิลปินชาวต่างประเทศเข้ามาสู่ประเทศไทยเพื่อก่อสร้างอาคารของราชการและส่วนบุคคล ตามแบบตะวันตกแพร่หลาย เช่นการสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม การตกแต่งก่อสร้างอนุสาวรีย์สำคัญเป็นส่วนใหญ่ ด้วยฝีมือของชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะการเลียนแบบศิลปะของอิตาลีในแบบคลาสสิก บารอก และบารอกโคโค ดังนั้น ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี ท่านเป็นศิลปินแบบจริง คือ Natural Realism จึงเหมาะสำหรับงานสร้างศิลปะในประเทศไทยอย่างยิ่ง งานชิ้นสำคัญที่ท่านได้สร้างต่อมา คือ งานปั้นหล่อพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ณ ปฐมบรมราชานุสรณ์ เนื่องในโอกาสสมโภชพระนครครบ ๑๕๐ ปี ในปี พ.ศ.๒๔๗๕

การปั้นหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นงานใหญ่ ประเทศไทยยังไม่มีช่างและโรงหล่อทองแดงขนาดใหญ่ จึงต้องส่งไปหล่อที่ยุโรป นับเป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก ด้วยเหตุนี้ ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี จึงคิดจะประหยัดเงินของประเทศ โดยการจัดตั้งโรงเรียนสอนศิลปะคนไทยให้สามารถทำงานศิลปะแบบใหม่ได้ จะได้ไม่ต้องจ้างศิลปินต่างประเทศหรือส่งงานไปทำในต่างประเทศ ดังแต่ก่อน เรียกว่า “โรงเรียนศิลปากร” ในปี พ.ศ.๒๔๗๖ ได้รับความร่วมมือจากศิลปินไทยหลายท่านทั้งในด้านการก่อตั้งและการสอน เช่น พระสาโรชรัตนนิมมานท์ ผู้เชี่ยวชาญด้านสถาปัตยกรรม พระพรหมพิจิตร ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบไทยโบราณ และ ม.จ.ยาใจ จิตรพงศ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะตกแต่ง เป็นต้น

ดังนั้น โรงเรียนศิลปากรจึงนับว่าเป็นโรงเรียนศิลปะแห่งแรกในประเทศไทย มีการสอนวิชาศิลปะ ๒ สาขา คือ จิตรกรรมและประติมากรรม หลักสูตร ๕ ปี ซึ่งสอนทั้งทฤษฎีศิลปะแผนใหม่ ประกอบด้วย วิชาทฤษฎีทัศนวิทยา กายวิภาควิทยา ประวัติศาสตร์ศิลปะ แบบอย่างศิลปะ และศิลปะไทยโบราณ ทั้งด้านปฏิบัติและศึกษาค้นคว้า การสอนการเรียนในสมัยนั้นเข้มข้นมาก เพราะหลักสูตรการสอนมุ่งเน้นจะให้ผู้จบการศึกษาสามารถปฏิบัติได้ทั้งศิลปะแบบไทย ซึ่งเรียกว่าแบบประเพณีนิยมและแผนใหม่ โรงเรียนศิลปากรในครั้งนั้นเป็นผลงานที่ ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี มีความภาคภูมิใจและมีความมุ่งมั่นต่อการสร้างอุดมการให้แก่งานศิลปะอย่างยิ่ง เพราะบรรดานักเรียนและศิษย์รุ่นแรก ๆ ที่สำเร็จออกมามีความสามารถสูง ซึ่งส่วนใหญ่ต่างได้ฝากฝีมือและผลงานไว้เป็นสมบัติแก่ประเทศชาติร่วมกับอาจารย์เป็นส่วนใหญ่

ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี มิได้หยุดยั้งที่จะสร้างงานศิลปะให้กว้างใหญ่ไพศาลทั้งผลงานที่ทำในหน้าที่และการวางรากฐานความรู้ในเรื่องศิลปะให้แก่ชาติไทย นับตั้งแต่ก่อตั้งโรงเรียนศิลปากรสำเร็จ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ เก้าของความเจริญรุ่งเรืองในงานศิลปะของไทยปรากฏให้เห็นเด่นชัด เพราะต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ โรงเรียนศิลปากรได้รับการยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัย ในความคิดของ ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี มีความเห็นว่า สถาบันหรือศูนย์กลางการศึกษาศิลปะไม่ควรเรียกว่ามหาวิทยาลัย ควรจะเรียกว่า อะเคเดมี คอลเลจ หรือ สถาบันศิลปะ เท่านั้น ในทางการและเอกชนยุโรป และสหรัฐอเมริกาหรือประเทศอื่น ๆ นักศึกษาศาสน์ศึกษาศิลปะมีสิทธิและได้รับการรับรองเช่นเดียวกับผู้ที่จบจากมหาวิทยาลัย แต่ในประเทศไทยมหาวิทยาลัยเท่านั้นที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นสถาบันสูงสุด ด้วยเหตุนี้โรงเรียนศิลปากรจึงเรียกว่ามหาวิทยาลัยศิลปากร

ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี เป็นศิลปินที่มีคุณลักษณะพิเศษ คือ เป็นศิลปินแบบอิลแมนนิสท์ นอกเหนือจากความรู้ด้านศิลปะแล้วท่านมีความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา ดนตรี วรรณคดี เป็นอย่างดี สามารถใช้ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี ลาติน และมีความเข้าใจภาษาไทยอย่างลึกซึ้ง จึงนับว่าพื้นฐานความรู้ทางมนุษยศาสตร์ ท่านได้รับการฝึกฝนมาแล้วอย่างดี ท่านสามารถเขียน ออกแบบ และสลักพิมพ์ภาพศิลปะ ตลอดจนเป็นทั้งนักคิดและนักวิจารณ์ที่ดี เป็นครูที่ดี ดังนั้นเมื่อท่านได้ทำงานสอนและผลิตผลงานวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับศิลปะ จึงเป็นงานที่มีคุณค่าสูง ท่านมักจะอบรมบรรดาศิษย์ศิลปะของท่านเสมอว่า การทำงานศิลปะอย่าใช้แต่เพียงมืออย่างเดียว ขอให้ใช้หัวสมองด้วย ทั้งยังให้คิดที่มีคุณค่าที่บรรดาศิลปินทั้งหลายถือเป็นวาทะที่ท่านได้มอบไว้ให้แก่ศิลปินทุกคนว่า “ศิลปะ ยืนยง ชีวิตรัตน์” “ศิลปะเป็นของสูง” หรือ “พรุ่งนี้ก็ซ้ำเสียแล้ว” ดังนั้น ท่านจึงเป็นศูนย์กลางและเป็นที่ยึดถือของบรรดาอาจารย์และศิลปินทั่วไป ทุกคนรักและกลัวเกรง จะทำสิ่งใดที่ไม่ถูกต้องก็เกรงกลัวท่านไม่พอใจและเสียใจ ท่านทุ่มเทชีวิตจิตใจให้แก่งานศิลปะวิชาการทั้งในด้านส่วนตัวและส่วนรวม นักเรียนศิลปะส่วนใหญ่มักจะมีฐานะค่อนข้างยากจน

เมื่อท่านเห็นคนใดมีแววดีขยันขันแข็ง ท่านจะพยายามช่วยเหลือทั้งช่วยขายผลงานให้ หรือซื้อเก็บไว้เสียเอง ดังนั้นในห้องทำงานของท่านจึงเป็นที่สะสมศิลปะอีกด้วย

ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี โอนสัญชาติจากอิตาลีมาเป็นไทยและเปลี่ยนชื่อจาก นายคอร์ราโด เฟโรจี เป็น ศิลป พีระศรี เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๗ ดำรงตำแหน่งสูงในราชการเป็นลำดับ เช่น เป็นอาจารย์ประติมากรรม ข้าราชการชั้นพิเศษเทียบเท่าอธิบดี และตำแหน่งสูงสุด คือ คณบดี คณะประติมากรรม ได้สร้างงานศิลปะสำคัญปรากฏเป็นที่รู้จักแพร่หลายแก่ชาวไทยทั่วทั้งประเทศดังต่อไปนี้ พระปฐมบรมราชานุสรณ์ พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสิน พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว-อานันทมหิดล พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ เป็นต้น

ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี เป็นนักปราชญ์ที่สำคัญของไทยอีกท่านหนึ่ง ได้อุทิศชีวิตเพื่อ งานศิลปะไว้บนผืนแผ่นดินไทยเป็นเวลานานตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๖๖ ที่ท่านเดินทางมาสู่ประเทศไทย จนถึงบั้นปลายแห่งชีวิต ได้ป่วยเป็นโรคมะเร็งในกระเพาะอาหาร และถึงแก่กรรมวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๐๕

แม้โดยสัญชาติที่แท้จริงของ ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี จะเป็นชาวต่างประเทศ แต่ก็ได้อุทิศชีวิตจิตใจของท่านทั้งหมดให้แก่วงการศิลปะและการศึกษาเรื่องศิลปะของไทยอย่างไม่หยุดยั้งอย่างยากที่ชาวต่างประเทศคนใดบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยในด้านศิลปะได้เทียบเท่า ผลงานที่ปรากฏจะเป็นด้านจิตรกรรม ประติมากรรม ตลอดจนบทนิพนธ์ที่เกี่ยวกับศิลปะทั้งของไทยและของต่างประเทศ นับถือกันเป็นหลัก เป็นบรรทัดฐานอันสำคัญ ปัจจุบันเรามีมหาวิทยาลัย ศิลปากร มีวิทยาลัยช่างศิลป์ และหอศิลป พีระศรี ไว้เป็นอนุสรณ์อันถาวร และเป็นเครื่องเตือนใจให้เราได้รำลึกถึงคนดีของไทยท่านหนึ่งอย่างมิรู้ลืม

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๒๔

ศาสตราจารย์ ฉ่ำ ทองคำวรรณ

ศาสตราจารย์นำ ทองคำวรรณ

นางจินตนา กระบวนแสง เรียบเรียง

ศิลาจารึกเป็นเอกสารชิ้นหนึ่งที่จะให้ข้อเท็จจริงทางด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งมีความคงทนยั่งยืนมากกว่าสิ่งอื่น อารยประเทศถือว่าผู้เชี่ยวชาญในการอ่านศิลาจารึกเป็นบุคคลที่สามารถอย่างน่านับถือยิ่ง และเป็นบุคคลที่น่าภาคภูมิใจของประเทศชาติ นอกจากความสำคัญดังกล่าวแล้วศิลาจารึกยังเป็นเครื่องบอกให้รู้ถึงขนบประเพณีชาตินั้น ๆ เป็นหลักฐานทางด้านอักษรศาสตร์ การศาสนาของชาตินั้น ๆ ว่าได้วิวัฒนาการมาอย่างไร นักอ่านศิลาจารึกจึงเป็นเสมือนผู้ซุกค้นที่มีประโยชน์ยิ่งผู้หนึ่ง ซึ่งควรจะนับได้ว่า “เป็นศรีแก่บ้านเมือง”

งานด้านศิลาจารึกนั้นต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในทางนั้นโดยเฉพาะจึงจะอ่านและแปลคำจารึกเหล่านี้ออกมาได้ เพราะคำจารึกเหล่านั้น ยิ่งทำไว้เก่าแก่ขนาดไหน อักษรและภาษาที่จารึกไว้ยิ่งเก่ามากยิ่งขึ้นเท่านั้น ทั้งภาษาและอักษรโบราณที่ต่างยุคต่างสมัยกัน บางครั้งศิลาจารึกบางชิ้นก็จะทะาะแตกหักได้มาไม่ครบหรือลบเลือนทำให้อ่านไม่ได้ความ หรือความไม่ติดต่อกัน ต้องอาศัยความรู้รอบรู้ต่าง ๆ ของท่านผู้เชี่ยวชาญเป็นเครื่องเปรียบเทียบวินิจฉัย จึงเป็นเรื่องยากที่ผู้มีความรู้อย่างธรรมดาสามัญจะอ่านและแปลความหมายได้ ทั้งท่านผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวก็ต้องเป็นคนละเอียด สุขุม มีความรู้กว้างขวางและมีใจมั่นคงมุ่งหาความรู้เพื่อความรู้อันจริง ๆ ท่านผู้เชี่ยวชาญเช่นนี้หาได้ไม่มากนัก และก็มีอยู่เพียงไม่กี่คน ศาสตราจารย์นำ ทองคำวรรณ เป็นผู้หนึ่งในจำนวนผู้เชี่ยวชาญเพียงไม่กี่คนนั้นด้วย

ศาสตราจารย์นำ ทองคำวรรณ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒ ดังนั้น วันนี้จึงเป็นวันครบรอบปีที่ ๑๒ แห่งมรณกรรมของท่าน จึงถือโอกาสนำประวัติของท่านมาเล่าสู่กันฟัง

ศาสตราจารย์นำ ทองคำวรรณ เป็นบุตรนายมี และนางซิม ทองคำวรรณ เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๔๐ ที่บ้านตำบลสำโรง จังหวัดพระตะบอง ซึ่งขณะนั้นยังเป็นดินแดนของประเทศไทย เมื่ออายุได้ ๑๕ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรศึกษาเล่าเรียนภาษาบาลีในสำนักวัดนรา จังหวัดพระตะบอง และเรียนภาษาไทยเป็นพิเศษกับท่านออกญาสุดตันตปรีชา (อิน) ต่อมาจึงเดินทางเข้ามาเรียนภาษาบาลีในสำนักวัดโมลีโลกยาราม และจำพรรษาอยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ก็อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๐ และในปีต่อมา คือ ในปีพุทธศักราช ๒๔๖๑ ก็สอบได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค

แม้ว่าท่านจะลาสิกขาบทแล้วตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๖๔ ก็ตามผู้ที่รู้จักคุ้นเคยกับท่านมักเรียกท่านว่า “มหาณา” ตลอดมา

เมื่อศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ ลาสิกขาบทแล้วศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ผู้เชี่ยวชาญการอ่านจารึกภาษาโบราณแห่งตะวันออกไกลซึ่งขณะนั้นหอสมุดแห่งชาติได้ทำสัญญาจ้างให้มาเป็นบรรณารักษ์ใหญ่ประจำหอสมุดแห่งชาติ ได้พาศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อฝากเข้าทำงานเป็นพนักงานหอสมุดแห่งชาติ โดยเริ่มต้นทำงานตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๖๔ เป็นต้นมา ในระยะแรกของการทำงาน ศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้ทำงานเกี่ยวกับจดหมายเหตุเขมร-ไทย จนกระทั่งถึง พุทธศักราช ๒๔๗๓ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ หมดสัญญาจ้างกับหอสมุดแห่งชาติ เดินทางกลับประเทศฝรั่งเศส สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงเลือกศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ ผู้มีความรู้ในด้านอักษรศาสตร์คือสามารถอ่านหนังสือเขมร ญวน พม่า ลาว สิงหล เทวนาครี บาลี สันสกฤต อังกฤษและฝรั่งเศส ทำงานด้านศิลาจารึกสืบแทนศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ตั้งแต่นั้นมา

เมื่อได้รับมอบหมายให้ทำงานด้านนี้แล้ว ศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้พยายามปรับปรุงตนเองและชวนขวายหาความรู้เรื่องภาษาต่าง ๆ เพิ่มเติมเสมอ ๆ เท่าที่จะทำได้จนกระทั่งมีความรู้แตกฉานในภาษาดังกล่าวแล้ว ยังสามารถอ่านอักษรพราหฺมีสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช อักษรสันสกฤตสมัยราชวงศ์ปัลลวะ อักษรขอมโบราณ ไทยใหญ่ ไทยโบราณ ไทยฝ่ายเหนือ ดังเกี่ยวโรมัน มลายู และอริยกะได้ด้วย ท่านได้ถ่ายทอดข้อความที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกที่มีเป็นจำนวนมากออกมาเป็นภาษาไทยปัจจุบัน ให้อุณฺชนรุ่นหลังได้ศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาตลอดชีวิตของท่าน งานอ่านศิลาจารึกนั้นไม่ใช่เพียงแต่อ่านให้ออกเฉย ๆ เท่านั้น จะต้องอ่านหาความรู้เพิ่มเติม ทำความเข้าใจในข้อความที่ปรากฏจากศิลาจารึกหลักอื่น ๆ อีกด้วย ชั้นแรกคือการพิจารณาให้ดีว่าเป็นภาษาอะไร แล้วถอดตัวอักษรในหลักศิลาจารึกนั้นออกมาเป็นอักษรไทยสมัยปัจจุบัน ต่อไปจึงพิจารณาแปลข้อความนั้น ๆ เป็นภาษาไทย พร้อมกับค้นคว้าที่มาของเนื้อความในศิลาจารึกประกอบด้วย และบางครั้งอาศัยศิลาจารึกหลักอื่นประกอบ เพื่อให้เข้าใจและสามารถตีความหมายของคำได้อย่างถูกต้อง นับว่าเป็นงานที่ต้องใช้ความอดุสาหะและความพยายามอย่างมากจึงจะทำให้สำเร็จได้ งานที่ท่านทำทุกครั้งท่านจะต้องเก็บเอาไว้เป็นคู่มือสำหรับค้นคว้าครั้งต่อไป และเป็นการช่วยความจำของท่านเองด้วย ท่านรับราชการในหอสมุดแห่งชาติตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๖๔ และไม่เคยโยกย้ายไปอยู่ในกรมกองอื่นเลย จนกระทั่งเกษียณอายุเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๐๐ ขณะดำรงตำแหน่งเป็นข้าราชการชั้นโท อันดับ ๒ งานต่าง ๆ ที่ท่านทำ นอกจากการอ่านจารึกแล้วท่านยังมีงานเขียนและงานอื่น ๆ อีก เช่น แต่งหนังสือหลักภาษา

เขมร สันนิษฐานเทียบการเขียนอักษรไทยสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และอักษรขอม อักษรวิธีของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อายุต้นขาด ภาคเขมร เทียบภาษาไทย แบบเทียบศักราชต่าง ๆ ลัทธิธรรมนิยมภาคที่ ๒๐ โดยแปลราชกำหนดกรุงกัมพูชาเรื่องการพระศพสมเด็จพระศรีสวัสดิ์พระเจ้ากรุงกัมพูชาจากภาษาเขมรเป็นภาษาไทย อธิบายที่มาของคำในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ในส่วนที่เป็นภาษาเขมรเช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ กำสรวลศรีปราชญ์ มหาชาติคำหลวง ฯลฯ ลงพิมพ์ในนิตยสารสามทหาร ซึ่งคำอธิบายเหล่านี้ทำให้เราทราบที่มาอย่างชัดเจน และยิ่งกว่านั้นทำให้ได้รับความรู้ด้านภาษา วรรณคดี ดนตรี ศิลป วัฒนธรรม และความรู้ทั่วไปอีกด้วย

นอกจากนั้น ศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ ยังเป็นกรรมการชำระปะทานุกรมภาษาไทยของราชบัณฑิตยสถานตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๘๕ เป็นต้นมา เป็นอาจารย์สอนภาษาเขมรในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สอนภาษาเขมรและการอ่านจารึกในคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นกรรมการพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรีและเป็นกรรมการทำอภิธานในหนังสือวรรณคดีไทยของสมาคมภาษาและหนังสือ

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๓ ไทยได้ทำเรื่องขอปรับปรุงเขตแดนด้านอินโดจีนกับรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศส แต่รัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสไม่ยอมเจรจาใด ๆ ทั้งสิ้น จึงเกิดการฉีกพินาศกันขึ้นด้วยกำลังทหาร กรมประชาสัมพันธ์ซึ่งขณะนั้นเรียกว่ากรมโฆษณาการได้จัดตั้งหน่วยกระจายเสียงภาคพิเศษวันละ ๓๐ นาที ออกอากาศเป็นภาษาลาว เขมร และญวนขึ้นโดยมอบให้นายทองสืบ สุภะมาร์ค เป็นผู้ดำเนินการ จึงขอให้กรมประชาสัมพันธ์ขอยืมตัวศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ และนายเยาว์ ลิมปินันท์ จากกรมศิลปากรไปช่วยราชการด้วย โดยศาสตราจารย์ฉ่ำ เป็นผู้แปลบทความเป็นภาษาเขมร และนายเยาว์ ลิมปินันท์เป็นผู้แปลบางอ่านบ้าง บางครั้งเรื่องที่เตรียมไว้น้อยกว่าเวลา ศาสตราจารย์ฉ่ำ ก็จะพยายามยืดเวลาออกไปให้ครบตามกำหนดโดยแปลเพลงปลุกใจของหลวงวิจิตรวาทการเป็นภาษาเขมรและพยายามที่จะให้ความสอดคล้องกับภาษาไทยด้วย เช่น เพลงพุทธคุณกุ่มไทย ได้ร่วมธงไทย และเพลงเชิญขวัญ เป็นต้น ผลที่สุดรัฐบาลอินโดจีนฝรั่งเศสได้ตกลงคืนดินแดนบางส่วนของฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงข้ามกับเมืองหลวงพระบางและจำปาศักดิ์ในลาวอีกส่วนหนึ่งในจังหวัดเสียมราฐ จังหวัดพระตะบองในเขตกัมพูชาให้แก่ไทยและการออกวิทยุกระจายเสียงภาคพิเศษก็สิ้นสุดลงเพียงเท่านั้น นับได้ว่าศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ เป็นผู้หนึ่งที่ได้มีส่วนร่วมทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติอย่างใหญ่หลวงควรที่เราผู้เป็นอนุชนรุ่นหลังจะรำลึกจดจำไว้ชั่วกาลนาน

ด้านอุปนิสัยส่วนตัว ศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ เป็นผู้ถือสันโดษ ไม่ยินดีในลาภสักการ ทั้งปวง ท่านเป็นบุคคลที่มีความโอบอ้อมอารี ให้ความเมตตาปรานีแก่ทุก ๆ คน ท่านมีอารมณ์แจ่มใส เยือกเย็น และเป็นคนพูดน้อย ผู้ที่เข้าใจท่านทุกคนมักจะเลื่อมใสศรัทธาในตัวท่าน

ท่านไม่เคยเบือนหน้าที่จะให้วิชาความรู้แก่ผู้ที่มาขอร้องหรือขอความรู้จากท่าน ท่านยินดีที่จะอธิบาย ซ้ำแล้วซ้ำเล่าเพื่อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ แม้เมื่อท่านใกล้จะสิ้นชีวิตเมื่อมีผู้ไปซักถามขอความรู้จาก ท่าน ท่านก็อุตส่าห์อดกลั้นความเจ็บปวดถ่ายทอดความรู้ให้เขาเหล่านั้นจนเป็นที่พอใจ แต่อย่างไรก็ตาม คุณสมบัติประจำตัวของท่านอีกอย่างหนึ่งก็คือ เป็นคนมีกตัญญูต่อครูบาอาจารย์และผู้มีพระคุณ มากถึงขนาดที่ไม่ยอมเขียนแก้ความคิดเห็นหรือผลงานของครูบาอาจารย์เหล่านั้นเลย แม้จะรู้อยู่แก่ใจ ว่าความคิดเห็นของครูบาอาจารย์เหล่านั้นจะผิดก็ตาม

ศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ ได้ใช้ความมานะพยายามตลอดเวลาสามสิบกว่าปีในการปฏิบัติ ราชการให้บังเกิดความก้าวหน้าทั้งในด้านการงานของประเทศและเกียรติยศชื่อเสียงของตน จนนับว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการอ่านศิลาจารึกและภาษาศาสตร์ผู้หนึ่งในจำนวนผู้เชี่ยวชาญเพียงไม่กี่คนของไทย ความสามารถของท่านเป็นที่ยอมรับนับถือของผู้ที่สนใจในการศึกษาด้านการอ่าน จารึกและโบราณคดีทั่ว ๆ ไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ และจากผลของความพากเพียร พยายามนี้ท่านได้รับพระราชทานปริญญาศิลปดุฎฐบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากคณะโบราณคดี มหา- วิทยาลัยศิลปากร เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๑

ศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวาย ณ บ้านตรอกมะยม ถนน จักรพงษ์ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒ ขณะมีอายุได้ ๗๒ ปีเศษ แม้ว่าท่านจะล่วงลับไปแล้ว แต่ผลงานที่ท่านได้สร้างสมเอาไว้ให้เป็นวิทยาทานแก่นุชนรุ่นหลัง ๆ และผลงานที่ท่านได้อุทิศตนทำเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติยังคงอยู่ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้รำลึกถึงบุญคุณของท่าน ศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ จึงเป็นผู้ที่สมควรได้รับความยกย่อง ว่าเป็น “ศรีของชาติ” อย่างแท้จริง

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๒๔

